

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ Α' ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ

ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2010-2011

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**του Κυριάκου Α. Κορδώνια
Α.Μ. 1052**

**Ζητήματα Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου επί Προσβολής της
Προσωπικότητας μέσω Διαδικτύου**

Επιβλέποντες

Επίκουρος Καθηγητής Αντώνιος Καραμπατζός

Λέκτορας Ζαφείριος Τσολακίδης

Λέκτορας Γεώργιος Γεωργιάδης

Αθήνα, Μάρτιος 2013

Copyright © Κυριάκος Κορδώνιας, 2013

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πίνακας Περιεχομένων

I.	Εισαγωγή.....	1
II.	Η Προσβολή της Προσωπικότητας στο Διαδίκτυο.....	7
1.	Εισαγωγή	7
2.	Προσβολή της τιμής και της υπόληψης – δυσφήμιση.....	9
3.	Προσβολή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας	18
4.	Προσβολή του Ονόματος στο Διαδίκτυο	21
5.	Προσβολή του Ιδιωτικού βίου και των Προσωπικών Δεδομένων	23
III.	Διεθνής Δικαιοδοσία επί Προσβολών της Προσωπικότητας μέσω Διαδικτύου.....	30
1.	Εισαγωγή	30
2.	Η Δωσιδικία του Αδικήματος κατά τον Κανονισμό 44/2001.....	31
2.1	Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής κατά το άρ. 1 του Κανονισμού	31
2.2	Ειδική Συντρέχουσα Βάση Διεθνούς Δικαιοδοσίας επί Διαφορών από Αδικοπραξία (άρ. 5 σημ. 3).....	33
2.2.2	Προσωπικό Πεδίο Εφαρμογής – Ratione Personae.....	33
2.2.3	Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρ. 5 σημ. 3.....	34
2.2.4	Κρίσιμα Συνδετικά Στοιχεία για τον Προσδιορισμό του Αρμοδίου Δικαστηρίου.....	36
2.2.5	Προσβολές του Δικαιώματος στην Προσωπικότητα και του Ιδιωτικού Βίου	38
2.2.6	Αδικήματα πολλαπλής τοπικής σύνδεσης: από την Fiona Shevill στην eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN	41
2.2.7	Κριτικές Παρατηρήσεις.....	49
3.	Η Δωσιδικία του Αδικήματος κατά τον ΚΠολΔ.....	51

IV. Εφαρμοστέο Δίκαιο επί Προσβολής της Προσωπικότητας μέσω Διαδικτύου.....	52
1. Εισαγωγή	52
2. Εφαρμοστέο δίκαιο στις αδικοπρακτικές ενοχές.....	53
2.1 Γενικά	53
2.2 Εφαρμοστέο δίκαιο στις αδικοπρακτικές ενοχές κατά το άρ. 26ΑΚ	55
2.2.1 Αδικήματα Πολλαπλής Τοπικής Σύνδεσης	56
2.2.2 Τόπος τέλεσης των προσβολών της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου με βάση το 26ΑΚ	59
3. Το άρ. 3 της Οδηγίας 2000/31	61
4. Ο Κανονισμός 864/2007 (Ρώμη II) για τις Εξωσυμβατικές Ενοχές. .	66
4.1 Γενικά	66
4.2 Επί προσβολής του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα	69
4.3 Ιστορική Εξέλιξη της Προτεινόμενης Ρύθμισης	70
4.4 Κριτικές Παρατηρήσεις	79
V. Συμπεράσματα	82
VI. Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία	87

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΔ	Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΑΠΔΠΧ	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
άρ.	Άρθρο
Αρμ.	Αρμενόπουλος
βλ.	Βλέπε
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Δηλ.	Δηλαδή
ΔιΜΕΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
εδ.	Εδάφιο
Επ.	Επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΔωδ	Εφετείο Δωδεκανήσου
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΘρακ	Εφετείο Θράκης
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
Καν.	Κανονισμός
Κλπ	Και λοιπά
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
Λχ	Λόγου χάρη
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΜΠρΘεσ	Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΝΠ	Νομικό Πρόσωπο
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
Παρ.	Παράγραφος
Π.δ.	Προεδρικό διάταγμα
ΠΠρΠειρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Πειραιά
ΠΠρΣυρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Σύρου
Π.χ.	Παραδείγματος Χάριν
Σ	Σύνταγμα
σελ.	Σελίδα
σημ.	Σημείο
σκ.	Σκέψη
ΣυμβΒρυξ./Συμβρ	Σύμβαση Βρυξελλών
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

I. Εισαγωγή

Τον Σεπτέμβριο του 2012 δημοσιεύθηκαν σε Γαλλικό σκανδαλοθηρικό περιοδικό φωτογραφίες του πριγκηπικού ζεύγους της Μ. Βρετανίας που ελήφθησαν κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών του διακοπών στην νότια Γαλλία και στις οποίες εμφανίζονταν η Δούκισσα του Κέϊμπριτζ Κέιτ ημίγυμνη. Τα γαλλικά δικαστήρια, στα οποία προσέφυγε το πριγκηπικό ζεύγος για την έκδοση ασφαλιστικών μέτρων, απαγόρευσαν οποιαδήποτε περαιτέρω παραχώρηση ή δημοσίευση των γυμνόστηθων φωτογραφιών της δούκισσας του Κέϊμπριτζ Κέιτ και διέταξαν οι φωτογραφίες αυτές να επιστραφούν στο βρετανικό πριγκηπικό ζεύγος. Ωστόσο, οι επίμαχες φωτογραφίες είχαν ήδη κάνει τον γύρο του κόσμου, καθώς είχαν αναρτηθεί σε πληθώρα ιστοσελίδων στο διαδίκτυο, στις οποίες και παραμένουν αναρτημένες έως και σήμερα.

Η ειδησεογραφική ιστοσελίδα saharareporters.com, η οποία δημοσιεύει ειδήσεις που αφορούν την επικαιρότητα της Νιγηρίας, σε άρθρο της, κατηγορούσε για διαφθορά Νιγηριανό αξιωματούχο, ο οποίος ήταν αμερικανός πολίτης και κατοικούσε στο Χιούστον. Ο νιγηριανός αξιωματούχος προσέφυγε στα δικαστήρια του Τέξας, τα οποία όμως απέρριψαν την αγωγή του, καθώς έκριναν ότι δεν είχαν αρμοδιότητα να εκδικάσουν την διαφορά, με την αιτιολογία ότι το δημοσίευμα δεν απευθύνονταν στην πολιτεία του Τέξας και άρα ο εναγόμενος δεν μπορούσε να προβλέψει ότι θα προκαλούνταν εκεί βλάβη¹.

Στην ίδια κατεύθυνση, τα δικαστήρια του Καναδά στην υπόθεση Bangoura v. Washington Post² έκριναν ότι, το γεγονός της μετακόμισης του ενάγοντος στο Οντάριο λίγα χρόνια μετά τα δυσφημηστικά δημοσιεύματα, δεν ήταν επαρκής σύνδεσμος για να θεμελιώσουν δικαιοδοσία τα δικαστήρια του Καναδά, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να προβλεφθεί από τον εκδότη. Στην υπόθεση αυτή, είχαν δημοσιευθεί δυσφημηστικά δημοσιεύματα για τον Bangoura το έτος 1997, όταν αυτός ζούσε στο Ναϊρόμπι, και τα οποία αφορούσαν προηγούμενες δραστηριότητές του κατά την θητεία του στην Ακτή του Ελεφαντοστού υπό τα Ηνωμένα Έθνη. Κατόπιν, το έτος 2000 ο Bangoura εγκαταστάθηκε στον Καναδά και εν συνεχεία το

¹ Βλ. Mendel Toby, Mapping Digital Media: online media and defamation, 2011, σελ. 6, διαθέσιμο σε <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-online-media-and-defamation-20110503.pdf> (τελευταία επίσκεψη 9/3/2013)

² Βλ. Mendel Toby, Mapping Digital Media: online media and defamation, 2011, σελ. 9, διαθέσιμο σε <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-online-media-and-defamation-20110503.pdf> (τελευταία επίσκεψη 9/3/2013)

έτος 2003 ενήγαγε εκεί την Washington Post, καθώς τα δημοσιεύματα παρέμεναν στην ιστοσελίδα της.

Στην αντίθετη κατεύθυνση, τα Γαλλικά δικαστήρια στην γνωστή υπόθεση UEJF και LICRA v Yahoo Inc. και Yahoo France³, δέχθηκαν ότι έχουν δικαιοδοσία να επιληφθούν της διαφοράς με την αιτιολογία ότι η ιστοσελίδα ήταν απλώς προσβάσιμη από το Γαλλικό έδαφος, παρά το γεγονός ότι δεν απευθύνονταν σε Γάλλους πολίτες, ενώ οι προσφορές πραγματοποιούνταν σε δολάρια και στην αγγλική γλώσσα. Η υπόθεση αφορούσε την διανομή μέσω ηλεκτρονικών δημοπρασιών ναζιστικών ενθυμίων μέσω της ιστοσελίδας Yahoo.com (και όχι της yahoo.fr).

Πέραν των ανωτέρω διαφοροποιήσεων ως προς την ύπαρξη η μη διεθνούς δικαιοδοσίας, σημαντικές διαφορές ενυπάρχουν και στις ουσιαστικές ρυθμίσεις μεταξύ των δικαίων των διαφόρων κρατών. Π.χ. η διευθύντρια της διαδικτυακής εφημερίδας της Ταϋλάνδης Prachatai καταδικάστηκε τον Μάιο του 2012, παρά το γεγονός ότι τα σχόλια που αναρτήθηκαν σε ιστοσελίδα και με τα οποία ασκούνταν κριτική στο καθεστώς της Ταϋλάνδης, αναρτήθηκαν από τρίτους χρήστες της ιστοσελίδας, χωρίς η ίδια, ως πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου, να μπορεί να ελέγξει το σύνολο των σχολίων που αναρτώνται. Αντίθετη θα ήταν η προσέγγιση στα κράτη μέλη της ΕΕ υπό την ισχύ της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο, η οποία περιορίζει την ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου⁴.

Οι παραπάνω υποθέσεις αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις διασυνοριακών προσβολών κυρίως του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα, που τελούνται μέσω των υπηρεσιών και των δυνατοτήτων που παρέχει σήμερα η χρήση του διαδικτύου. Αναδεικνύουν δε την καθοριστική σημασία που έχουν τα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στις περιπτώσεις τέτοιων προσβολών, καθώς παρατηρούνται προσεγγιστικές αποκλίσεις μεταξύ των διαφόρων εννόμων τάξεων. Άλλα κράτη αρκούνται σε έναν χαλαρό σύνδεσμο για να δεχθούν την διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων τους και για να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο, ενώ άλλα απαιτούν έναν στενότερο σύνδεσμο, ενώ εν συνεχεία υπάρχουν σημαντικές διαφορές στις επιμέρους ουσιαστικές ρυθμίσεις.

³ Βλ. Δεληγιάννη Έλσα, Δίκαιο και επικοινωνία στα ιστολόγια (Blogs) και στα νέα μέσα, 2012, σελ. 233

⁴ Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά ("Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο").

Δυσκολίες δημιουργούν οι ιδιαιτερότητες του χρησιμοποιούμενου μέσου, του διαδικτύου. Η άμεση και διάχυτη πρόσβαση στην πληροφορία, ιδιαιτερότητα η οποία δεν υπάρχει σε άλλα πιο παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας, προσδίδει εξ ορισμού στοιχεία αλλοδαπότητας στις προσβολές που τελούνται μέσω αυτού. Το χαρακτηριστικό αυτό και οι συνέπειες που επιφέρει (κυρίως όσον αφορά την προβλεψιμότητα του τόπου επέλευσης της ζημίας) θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο κατά την εφαρμογή των κανόνων της διεθνούς δικαιοδοσίας, όσο και κατά τον καθορισμό των συνδετικών στοιχείων των κανόνων σύγκρουσης για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου.

Οι παρουσιαζόμενες διαφορές οφείλονται, πέραν των ιδιαιτεροτήτων του διαδικτύου, και στην διαφορετική νομική παράδοση και κουλτούρα των διαφόρων χωρών, κυρίως στο ζήτημα της αντιμετώπισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων και συμφερόντων, δηλ. από την μία, του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας του τύπου όπως αυτά διαμορφώνονται σε μία δημοκρατική κοινωνία, και από την άλλη του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και στην προσωπικότητα του ατόμου. Υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις στην προτεραιότητα που δίνεται κατά την στάθμιση των παραπάνω δικαιωμάτων στα διαφορετικά κράτη, ακόμη και μεταξύ των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαφοροποιήσεις, όμως, υπάρχουν και στις επιμέρους ρυθμίσεις της ευθύνης, στις περιπτώσεις των εν λόγω προσβολών (χρόνος παραγραφής, είδος αποκατάστασης, κτλ).

Η αντιμετώπιση των παραπάνω ζητημάτων βρίσκεται σε εξέλιξη σε πολλές έννομες τάξεις. Παράλληλα, όμως, ο αριθμός των προσβολών του ιδιωτικού βίου και της προσωπικότητας των πολιτών μέσω διαδικτύου βαίνει αυξανόμενος τα τελευταία χρόνια. Όσο περισσότερο διεισδύει η χρήση του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, υποκαθιστώντας σε σημαντικό βαθμό τους παραδοσιακούς τρόπους επικοινωνίας και συναναστροφής, τόσο θα αυξάνεται ο αριθμός ανάλογων περιπτώσεων που θα αντιμετωπίζουν τα δικαστήρια των διαφόρων κρατών.

Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει, βεβαίως, και η ταχεία εξέλιξη των δυνατοτήτων της διαδικτυακής τεχνολογίας κυρίως όσον αφορά στη διάδοση, αναζήτηση και ανάκτηση της πληροφορίας, αλλά και των πρωτότυπων και πρωτοπόρων διαδικτυακών τρόπων επικοινωνίας που αυτή εισήγαγε τα τελευταία χρόνια, και συνεχίζει να εισάγει. Στο προσεχές μέλλον, το διαδραστικό διαδίκτυο (web 2.0 όπως λέγεται), στο οποίο η συμμετοχή του χρήστη στην διαμόρφωση του περιεχομένου των διαθέσιμων πληροφοριών είναι καθοριστική, θα υποστηριχθεί και

θα επενδυθεί με νέες τεχνολογικές δυνατότητες, καθώς μεταβαίνουμε στην εποχή του σημασιολογικού διαδικτύου (semantic web) ή όπως λέγεται web 3.0. Ο Σημασιολογικός Ιστός αναφέρεται σε ένα σύνολο τεχνολογιών και μεθόδων μέσω των οποίων οι υπολογιστές θα είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σημασία της πληροφορίας που διαχειρίζονται. Στόχος του σημασιολογικού διαδικτύου είναι η βελτίωση της ακρίβειας των αποτελεσμάτων των μηχανών αναζήτησης, η εκτέλεση σύνθετων διεργασιών καθώς και η εξατομίκευση της πληροφορίας σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε χρήστη. Σήμερα, η αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο γίνεται με την χρησιμοποίηση λέξεων-κλειδιών, χωρίς όμως το νόημα των λέξεων-κλειδιών να μπορεί γίνει αντιληπτό από τις μηχανές αναζήτησης, στις οποίες οι λέξεις-κλειδιά εισάγονται. Έτσι, συχνά τα αποτελέσματα των αναζητήσεων είναι πολυάριθμα, ενώ σημαντικό μέρος τους δεν σχετίζεται με το προς αναζήτηση θέμα. Για παράδειγμα, με τις υπάρχουσες τεχνολογίες, η αναζήτηση «is Jennifer Lopez single?» (είναι η Τζένιφερ Λοπέζ ελεύθερη;) θα επιστρέψει μια λίστα με τα «singles» (τραγούδια) της καλλιτέχνης, ενώ αυτό που ζητάει ο χρήστης είναι κάτι διαφορετικό, δηλ. μια απάντηση στο αν η συγκεκριμένη τραγουδίστρια είναι δεσμευμένη ή όχι⁵. Στην εποχή του Σημασιολογικού Ιστού, θα υπάρχει η δυνατότητα αυτοματοποιημένης ανάλυσης του νοήματος (της σημασίας) όλων των διαθέσιμων δεδομένων. Έτσι, στο παραπάνω ερώτημα η μηχανή αναζήτησης θα ήταν σε θέση να απαντήσει σωστά το ερώτημα αυτό με ένα «ναι» ή ένα «όχι». Επιπλέον, ένα πληροφοριακό σύστημα που βασίζεται σε τεχνολογίες Σημασιολογικού Ιστού θα είναι σε θέση να εξάγει πληροφορία από την ήδη υπάρχουσα. Αν το σύστημά μας γνωρίζει για παράδειγμα ότι «ο Σωκράτης είναι άνθρωπος» και ότι «όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί», θα μπορέσει να συμπεράνει ότι «ο Σωκράτης είναι θνητός» χωρίς να χρειάζεται να το έχουμε δηλώσει ρητά⁶. Γενικότερα, δηλώνοντας μόνο μερικά γεγονότα στο πληροφοριακό σύστημα, αυτό θα είναι σε θέση να συμπεράνει περισσότερα, αξιοποιώντας τη σημασιολογία τους. Με αυτό τον τρόπο η αναζήτηση και ο εντοπισμός των πληροφοριών θα γίνεται με ακριβή και γρήγορο τρόπο. Επιπλέον και σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των τεχνολογιών του cloud computing (νεφοϋπολογιστική ή υπολογιστική νέφους)⁷ θα

⁵ Βλ. http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_kathciv_1_08/09/2010_354285

⁶ Βλ. http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_kathciv_1_08/09/2010_354285

⁷ Βλ. Γνώμη 5/2012 της Ομάδας Εργασίας του άρ. 29 της οδηγίας 95/46/EK σχετικά με την νεφοϋπολογιστική. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp196_el.pdf · Ηλεκτρονικό Ενημερωτικό Δελτίο Ιουλίου 2012 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα διαθέσιμο στην

διευκολύνεται η επικοινωνία και ο συγχρονισμός μεταξύ πληθώρας ετερογενών ηλεκτρονικών συσκευών με την πρόσβασή τους στο διαδίκτυο. Πρόκειται για την ανάπτυξη της λεγόμενης «υπερσυνδεσιμότητας», όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κατάσταση κατά την οποία το άτομο «μοιράζεται» στο διαδίκτυο την πλειονότητα των προσωπικών του δεδομένων⁸.

Σε επίπεδο ΕΕ τα ανωτέρω θέματα τελούν ακόμη υπό διαμόρφωση τόσο σε νομολογιακό όσο και σε νομοθετικό επίπεδο. Το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας των κρατών μελών στις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου διέπεται από τις ρυθμίσεις του Κανονισμού 44/2001⁹ (Κανονισμός Βρυξέλλες Ι), όπως όμως έχουν ερμηνευθεί από το ΔΕΕ με πρόσφατη νομολογία του¹⁰, η οποία έχει δεχθεί σημαντική κριτική. Από την άλλη, το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου σε αυτές τις περιπτώσεις έχει αποκλειστεί από το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 864/2007¹¹ (Κανονισμός Ρώμη ΙΙ) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, καθώς δεν μπόρεσαν να συγκλίνουν οι προσεγγίσεις των κρατών μελών και να συμφωνήσουν σε μία κοινά αποδεκτή ρύθμιση. Ωστόσο, ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη αναθεώρηση του Κανονισμού προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης ρύθμισης για τις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου για τις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας που τελούνται μέσω του διαδικτύου, καθώς και η αξιολόγηση των λύσεων που έχουν ήδη υιοθετηθεί ή που τελούν υπό διαμόρφωση στον Ευρωπαϊκό χώρο. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται μία καταγραφή των τελούμενων μέσω του διαδικτύου προσβολών του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι η καταγραφή των προσβολών που τελούνται μέσω του διαδικτύου κυρίως μέσα από παραδείγματα που είτε έχουν απασχολήσει την

ιστοσελίδα http://www.dpa.gr/pls/portal/docs/PAGE/APDPX/NEWSMAIN/INFORMATIONAL/20/ENHMERΩΤΙΚΟ_ΔΕΛΤΙΟ_ΑΡΧΗΣ_0_0.PDF

⁸ Βλ. δημοσίευμα στην ιστοσελίδα του bbc: <http://www.bbc.co.uk/news/technology-21084945> όπου περαιτέρω παραπέμπει στην ιστοσελίδα της σχετικής έρευνας: <http://www.bis.gov.uk/foresight/our-work/policy-futures/identity> (τελευταία επίσκεψη 10/3/2013)

⁹ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 44/2001 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 22ας Δεκεμβρίου 2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

¹⁰ Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09 και C-161/10 eDate Advertising GmbH κατά X (C-509/09) και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά Société MGN Limited (C-161/10)

¹¹ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 864/2007 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 11ης Ιουλίου 2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές («Ρώμη ΙΙ»)

διεθνή νομολογία είτε έχουν λάβει δημοσιότητα χωρίς όμως να υπάρχει και δικαστική κρίση για αυτά. Η επιλογή των συγκεκριμένων παραδειγμάτων έγινε με στόχο την ανάδειξη των διαφορετικών προσεγγίσεων των διαφόρων κρατών τόσο σε ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας όσο και σε ζητήματα ρυθμίσεων ουσιαστικού δικαίου. Στο κεφάλαιο III αναπτύσσονται τα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας τόσο σε επίπεδο αυτόνομου δικονομικού διεθνούς δικαίου όσο, κυρίως, και σε επίπεδο Κανονισμού 44/2001. Στόχος του κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει την λύση που υιοθέτησε αλλά και την κριτική που έχει δεχθεί η πρόσφατη νομολογία του το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και η οποία προέβη σε ερμηνεία του άρ. 5 σημ. 3 του Κανονισμού 44/2001 για τις περιπτώσεις προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου όταν το χρησιμοποιούμενο μέσο είναι το διαδίκτυο. Στο κεφάλαιο IV αντιμετωπίζεται το ζήτημα της επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, όπως ρυθμίζεται από το εθνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο (άρ. 26ΑΚ), ενώ γίνεται εκτενής ανάπτυξη της πορείας των προτεινόμενων ρυθμίσεων σε επίπεδο ΕΕ. Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να αναδείξει τις ιδιαιτερότητες του διαδικτύου, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τον προσδιορισμό του κρίσιμου συνδέσμου για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου. Παράλληλα, στοχεύει στην παρουσίαση των ιδιαιτεροτήτων που ανακύπτουν, και οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, από την σύγκρουση των δικαιωμάτων της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου με τα δικαιώματα της ελευθερίας της έκφρασης, της πληροφόρησης και του τύπου. Στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά συμπεράσματα.

II. Η Προσβολή της Προσωπικότητας στο Διαδίκτυο

1. Εισαγωγή

Το δικαίωμα στην προσωπικότητα και την ιδιωτική ζωή συνδέεται στενά με την πολιτισμική και κοινωνική παράδοση του κάθε κράτους, με αποτέλεσμα να υπάρχει διαφοροποιημένη νομοθετική και νομολογιακή αντιμετώπιση των προσβολών μεταξύ των κρατών. Σημαντικές διαφορές υπάρχουν στην παρεχόμενη προστασία για το εν λόγω δικαίωμα ακόμη και ανάμεσα στις νομοθεσίες των κρατών μελών της ΕΕ. Έτσι, σε κάποια κράτη μέλη υπάρχουν προβλέψεις σε συνταγματικό επίπεδο για το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και στην προσωπικότητα, ενώ σε άλλα υπάρχουν ρυθμίσεις για αυτά μόνο σε κατώτερης τυπικής ισχύος κανόνες δικαίου¹². Κοινό σημείο μεταξύ των περισσότερων κρατών μελών είναι οι περισσότερες εκφάνσεις από τις οποίες σύγκειται το δικαίωμα στην προσωπικότητα. Το δικαίωμα της προσωπικότητας θεωρείται «δικαίωμα πλαίσιο», στο οποίο περιλαμβάνονται αφενός εκφάνσεις που συνθέτουν την αξία του ανθρώπου, αποτελώντας αναπόσπαστο στοιχείο της ανθρώπινης ιδιότητας, και αφετέρου συντελεστές καθοριστικοί της ατομικότητας του προσώπου. Η προστασία, λοιπόν, της προσωπικότητας καταλαμβάνει τα διάφορα συνδεόμενα με το πρόσωπο έννομα αγαθά, όπως π.χ. η τιμή, η υπόληψη, τα αγαθά της ιδιωτικής ζωής και της σφαίρας του απορρήτου, αλλά και στοιχεία εξατομίκευσης κάθε ατόμου, όπως π.χ. το όνομα ή η εικόνα του¹³.

Διαφορές εντοπίζονται μεταξύ των κρατών μελών και σε σχέση με την προτεραιότητα που δίνεται από αυτά κατά την στάθμισή του δικαιώματος στην προσωπικότητα με την ελευθερία του λόγου και του τύπου στις περιπτώσεις που ανακύπτει σύγκρουση μεταξύ τους. Παραδοσιακά στην Γαλλία δίνεται έμφαση στην προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα, ενώ, αντίθετα, στην Μ. Βρετανία η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου απολαμβάνουν αυξημένη προστασία.

Παρά τις διαφορές όμως, οι έννομες τάξεις των κρατών μελών οδηγούνται σταδιακά σε μία σχετική σύγκλιση, δεδομένου ότι έχουν προσχωρήσει σε διεθνή κείμενα που περιέχουν σχετικές ρυθμίσεις για την προστασία της ανθρώπινης αξίας,

¹² JLS/2007/C4/028. Final Report, Comparative study on the situation in the 27 member states as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality

¹³ Καράκωστας Ι., Δίκαιο και ΜΜΕ, 2005, σελ. 241

της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής, αλλά και γιατί έχουν υπάρξει προβλέψεις σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ενώσεως, ιδίως με την προσχώρηση της ΕΕ στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Έτσι¹⁴, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1948 θεσπίζει στο άρ. 12¹⁵ το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή το οποίο μάλιστα περιλαμβάνονται και οι προσβολές της τιμής και της υπόληψης. Τα δικαιώματα αυτά εξασφαλίζει και το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών δικαιωμάτων στα άρθρα 16¹⁶ (δικαίωμα στην προσωπικότητα) και 17¹⁷ (δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο). Στην Σύμβαση της Ρώμης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών της 4^{ης} Νοεμβρίου 1950 (ΕΣΔΑ) κατοχυρώνεται στο άρ. 8¹⁸ μόνο το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής. Τέλος, στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κατοχυρώνεται στο άρ. 1¹⁹ η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια ενώ με τα άρ. 7²⁰ και 8²¹ προστατεύεται η ιδιωτική ζωή και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Οι παραπάνω διατάξεις καλύπτουν αναμφισβήτητα και τις περιπτώσεις των προσβολών του ιδιωτικού βίου και της προσωπικότητας που λαμβάνουν χώρα μέσω του διαδικτύου. Οι εκφάνσεις του δικαιώματος της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου που προσβάλλονται συχνότερα μέσω του διαδικτύου είναι η τιμή και η

¹⁴ Βλ. Καράκωστα Ι., Δίκαιο και Ιντερνετ Νομικά ζητήματα του διαδικτύου, 2009, σελ. 148 επ.

¹⁵ «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψης του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους».

¹⁶ «Κάθε πρόσωπο έχει οπουδήποτε το δικαίωμα αναγνώρισης της νομικής προσωπικότητάς του».

¹⁷ «§1 Κανείς δεν υπόκειται σε αυθαίρετες ή παράνομες παρενοχλήσεις της ιδιωτικής του ζωής, της οικογένειας, της κατοικίας ή της αλληλογραφίας του, ούτε σε παράνομες προσβολές της τιμής και της υπόληψής του. §2 Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα προστασίας από το νόμο έναντι τέτοιων παρενοχλήσεων ή προσβολών».

¹⁸ «§1 Παν πρόσωπον δικαιούται εις σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. §2 Δεν επιτρέπεται να υπάρξη επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αύτη προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων».

¹⁹ «Η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια είναι απαραβίαστη. Πρέπει να είναι σεβαστή και να προστατεύεται».

²⁰ «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του».

²¹ «§1 Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. §2 Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου ή για άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στα συλλεγμένα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους. §3 Ο σεβασμός των κανόνων αυτών υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής».

υπόληψη (δυσφήμιση), το δικαίωμα επί της ίδιας εικόνας, το όνομα, ο ιδιωτικός βίος και τα προσωπικά δεδομένα, ενώ προσβάλλεται και η οικονομική εκμετάλλευση στοιχείων της προσωπικότητας.

2. Προσβολή της τιμής και της υπόληψης – δυσφήμιση

Η εξέλιξη και η ευρεία αποδοχή και χρήση της τεχνολογίας του διαδικτύου έχει δώσει την δυνατότητα σε κάθε πολίτη-χρήστη των υπηρεσιών του να εκφράζει την γνώμη του ελεύθερα, οποτεδήποτε, με απλό, εύκολο και οικονομικό τρόπο. Η ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο, από την άλλη μεριά, έχει οδηγήσει σε αύξηση των περιπτώσεων προσβλητικών και δυσφημιστικών σχολίων και αξιολογικών κρίσεων.

Οι τρόποι πρόκλησης της προσβολής της τιμής και της υπόληψης στο διαδίκτυο είναι δυνατόν να ποικίλλουν. Μπορεί να επέλθει προσβολή μέσω αποστολής μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail), μέσω αναρτήσεων σχολίων σε διάφορα διαδικτυακά fora ή μέσω αναρτήσεων σχολίων ή/και φωτογραφιών σε ιστοσελίδες, blog ή σε κοινωνικά δίκτυα όπως π.χ. το facebook²². Περαιτέρω, η προσβολή μπορεί να οφείλεται είτε σε λεκτικούς χαρακτηρισμούς είτε σε ανάρτηση εικόνας/βίντεο που δημιουργεί λανθασμένες εντυπώσεις για τον εικονιζόμενο είτε από τον συνδυασμό τους.

Ήδη, τέτοιες περιπτώσεις έχουν απασχολήσει και την ελληνική νομολογία. Έχει κριθεί²³ ότι αποτελεί προσβολή της τιμής και της υπόληψης η ανάρτηση στο facebook εγγράφων για την εργασία και την επαγγελματική εξέλιξη ακαδημαϊκού συνοδευόμενα από απαξιωτικά για αυτήν και το έργο της κείμενα, τα οποία εστάλησαν, ως ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mail), σε λίστα 300 ηλεκτρονικών διευθύνσεων πολιτών από τον ακαδημαϊκό, πολιτικό και δημοσιογραφικό χώρο. Σε άλλη υπόθεση²⁴, που απασχόλησε επίσης τα ελληνικά δικαστήρια, κρίθηκε ότι πέραν της αυτοτελούς προσβολής της προσωπικότητας από την χρησιμοποίηση της εικόνας προσώπου χωρίς τη συναίνεσή του ή την εκ των υστέρων έγκρισή του, σε βίντεο που αναρτήθηκε σε ιστοσελίδα, συνιστά προσβολή της τιμής και της υπόληψης η χρήση του προσώπου του, όταν γίνεται υπό συνθήκες μειωτικές για την προσωπικότητα του,

²² Βλ. Προστασία Προσωπικότητας, ΑΠΘ πρακτικά φοιτητικής διημερίδας, 2008, σελ. 104

²³ ΜΠρΘες 16790/2009 (Ασφαλιστικά Μέτρα), ΔιΜΕΕ 2009, σελ. 400

²⁴ ΕφΔωδ 36/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

καθόσον προσδίδονται στο πρόσωπό του αφύσικες στάσεις και μορφασμοί, με τη χρήση ψηφιακής τεχνολογίας.

Περίπτωση προσβολής της φήμης νομικού προσώπου κρίθηκε²⁵ ότι αποτελεί η ανάρτησης τεσσάρων ταινιών μικρού μήκους στην ιστοσελίδα www.youtube.com, με τις οποίες υποστηρίζονταν ότι τα προϊόντα που εμπορευόταν η ανώνυμη εταιρεία που δραστηριοποιούνταν στον χώρο των ηλεκτρικών συσκευών δεν αποδίδουν την προβλεπόμενη και συμφωνημένη ισχύ, με σκοπό να βλάψει την εμπιστοσύνη του κοινού στην φήμη της επιχείρησης στη διεθνή αγορά.

Συχνές είναι οι περιπτώσεις δυσφημιστικών δημοσιευμάτων για πρόσωπα της επικαιρότητας ή για τα λεγόμενα πρόσωπα παγκόσμιας φήμης. Σε αυτές τις περιπτώσεις ιδιαίτερη δυσκολία παρουσιάζουν ζητήματα που σχετίζονται τόσο με τον προσδιορισμό των δικαστηρίων που είναι αρμόδια να επιληφθούν της διαφοράς όσο και με την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου ή των εφαρμοστέων δικαίων με βάση τα οποία θα γίνει και ο προσδιορισμός της βλάβης που επέρχεται στην τιμή και την υπόληψή τους, δεδομένου ότι τα πρόσωπα αυτά είναι γνωστά σε μεγάλο αριθμό χωρών. Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας που εκκρεμεί στα ελληνικά δικαστήρια είναι η περίπτωση δημοσιεύματος που έγινε και στην ηλεκτρονική έκδοση της Γερμανικής εφημερίδας BILD, με τίτλο ««Κομμουνιστές, αντισημίτες, ημι-εγκληματίες: Θα κυβερνήσουν σύντομα την Ελλάδα αυτοί οι ακραίοι;» και το οποίο φέρεται να είχε δυσφημιστικά σχόλια για έλληνα πολιτικό αρχηγό κόμματος²⁶. Μία άλλη περίπτωση δυσφημιστικού δημοσιεύματος που απασχόλησε τα Βρετανικά δικαστήρια είχε αφορμή δημοσίευμα στην ιστοσελίδα της Daily Mail, το οποίο είχε τίτλο «Θα 'πρεπε η Kate Winslet να κερδίσει το όσκαρ της πιο εκνευριστικής ηθοποιού του κόσμου;» και το οποίο περιείχε επιπλέον δυσφημιστικά σχόλια για την εξωτερική εμφάνιση της ηθοποιού, ενώ το δημοσίευμα περιστοιχίζονταν και από γυμνές φωτογραφίες της, οι οποίες είχαν αποσπασθεί από παλαιότερες ταινίες της²⁷.

Ανυπέβλητες πολλές φορές δυσκολίες στα θύματα δυσφήμισης μέσω του διαδικτύου δημιουργεί η ανωνυμία του χρήστη των υπηρεσιών διαδικτύου. Αναμφίβολα η ανωνυμία του χρήστη κατά την πλοήγησή του στο διαδικτύου ενισχύει την ελευθερία του λόγου, αφού ενθαρρύνει τους ανθρώπους να εκφράσουν απόψεις

²⁵ ΜΠρΑθ 9777/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

²⁶ Βλ. <http://topontiki.gr/article/31701/> όπου υπάρχει και κείμενο της κατατεθείσας αγωγής

²⁷ [2009] EWHC 2735 (QB), διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.5rb.com/docs/Winslet-v-Associated%20QBD%203%20Nov%202009.pdf> (τελευταία επίσκεψη 11/3/2013)

που ίσως δύσκολα θα εξέφραζαν επωνύμως²⁸. Από την άλλη, όμως, αυξάνει τις περιπτώσεις όπου χρήστες εκμεταλλευόμενοι την ανωνυμία προβαίνουν σε παραβίαση δικαιωμάτων τρίτων προσώπων, όπως είναι το δικαίωμα στην προσωπικότητα υπό τις εκφάνσεις του της προστασίας της τιμής, της υπόληψης και του ιδιωτικού βίου. Η στάθμιση και η εξισορρόπηση των παραπάνω δύο δικαιωμάτων δεν είναι εύκολη, ενώ επιπλέον δεν υπάρχει ομοιομορφία και στην αντιμετώπισή τους μεταξύ των διάφορων εννόμων τάξεων. Συνήθως, η αποκάλυψη των στοιχείων του χρήστη αποδεικνύεται ένα δύσκολο και πολλές φορές ανέφικτο εγχείρημα. Έτσι, συχνά το θύμα δυσφήμισης βρίσκεται αντιμέτωπο με το αδιέξοδο δίλημμα: είτε να προσπαθήσει να αποκαλύψει την πραγματική ταυτότητα της ανώνυμης προσβολής είτε να στραφεί κατά του παροχέα των υπηρεσιών διαδικτύου. Όμως και οι δύο επιλογές ενδέχεται να αποβούν ατελέσφορες είτε διότι τυχόν αποκάλυψη των στοιχείων του χρήστη θα προσκρούει στην νομοθεσία για το απόρρητο των επικοινωνιών είτε διότι οι πάροχοι των υπηρεσιών διαδικτύου δεν θα ευθύνονται με βάση τις νομοθετικές προβλέψεις για την ευθύνη των ενδιαμέσων παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου, καθώς αυτοί απλώς φιλοξενούν τα σχόλια των χρηστών χωρίς να ευθύνονται για αυτά.

Από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του διαδικτύου και των υπηρεσιών του ανέκυπταν ζητήματα που άπτονταν της ανωνυμίας των χρηστών του. Αρχικά, το βάρος έπεφτε στο κατά πόσο οι πάροχοι των υπηρεσιών του διαδικτύου ήταν υπεύθυνοι για τα δυσφημιστικά σχόλια που αναρτούσαν οι χρήστες τους που δρούσαν καλυπτόμενοι πίσω από την ανωνυμία. Υπήρξε σημαντική διακύμανση της νομολογία σε διεθνές επίπεδο για το ζήτημα αυτό²⁹. Το 1995 το ανώτατο δικαστήριο της Νέας Υόρκης, στην υπόθεση *Stratton Oakmont v Prodigy*³⁰, δέχθηκε ότι ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου ευθύνονταν για τα δυσφημιστικά σχόλια που ανάρτησε ανώνυμα χρήστης κατά επενδυτικής τραπεζικής εταιρείας, ενώ δύο χρόνια αργότερα στην με παρόμοια περιστατικά υπόθεση *Zeran v America Online*³¹ δικαστήριο της Αμερικής (US court of appeal for the fourth circuit) δέχθηκε ότι δεν

²⁸ Vamialis Anna, Online defamation: confronting anonymity, *International Journal of Law and Technology*, vol. 21, No 1 (2012), pp.32

²⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ. Γιαννόπουλο Γ., Η ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών στο Internet, 2012, ειδικά για την εξέλιξη της νομολογίας σελ. 82επ. · Vamialis Anna, Online defamation: confronting anonymity, *International Journal of Law and Technology*, vol. 21, No 1 (2012), pp.34-35

³⁰ *Stratton Oakmont, Inc. v. Prodigy Services Co.*, 1995 WL 323710 (N.Y. Sup. Ct. 1995)

³¹ *Zeran v. America Online, Inc.*, 129 F.3d 327 (4th Cir. 1997)

φέρει ευθύνη ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου για δυσφημιστικές ανώνυμες αναρτήσεις χρηστών του.

Στην Μ. Βρετανία η πρώτη υπόθεση στην οποία τα δικαστήρια ασχολήθηκαν με την δυσφήμιση μέσω διαδικτύου είναι η *Godfrey v Demon Internet Ltd*³². Σε αυτή την απόφαση έγινε δεκτό ότι ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου έφερε ευθύνη για την φιλοξενία δυσφημιστικών σχολίων που αναρτήθηκαν από ανώνυμο χρήστη. Αντίθετα έκριναν τα Βρετανικά δικαστήρια στην υπόθεση *Bunt v Tilley et al*³³, όπου δέχθηκαν ότι οι πάροχοι δεν ευθύνονται για δυσφημιστικές πληροφορίες που μεταδίδονται μέσω των παρεχόμενων από αυτούς υπηρεσιών και συγκεκριμένα μέσω της υπηρεσίας ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Το ζήτημα της ευθύνης των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου φαίνεται σταδιακά να ρυθμίστηκε τουλάχιστον στην Ευρώπη και στην Αμερική είτε σε νομολογιακό είτε σε νομοθετικό επίπεδο. Γίνεται λοιπόν δεκτό ότι οι πάροχοι δεν ευθύνονται στον βαθμό που δεν μπορούν να γνωρίζουν και να ελέγχουν το σύνολο της διακινούμενης πληροφορίας από τους χρήστες υπηρεσιών διαδικτύου. Η υιοθέτηση μιας τέτοιας αντιμετώπισης σχετικά με την ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου δύσκολα θα μπορούσε να αποφευχθεί, καθώς με την διάδοση του διαδραστικού διαδικτύου, στο οποίο το περιεχόμενο της διακινούμενης πληροφορίας εισάγεται από τους μεμονωμένους χρήστες, και κατά συνέπεια ενδεχόμενη ευθύνη των παρόχων θα ήταν δυσβάσταχτο βάρος για αυτούς, ενώ θα έθετε και σε κίνδυνο την πολύ σημαντική για την λειτουργία των δημοκρατικών κοινωνιών ελευθερία της έκφρασης. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει σε όλες τις έννομες τάξεις³⁴.

Ειδικότερα στον Ευρωπαϊκό χώρο το ζήτημα ρυθμίστηκε με τις διατάξεις της Οδηγίας 31/2000/ΕΚ³⁵ (η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το π.δ. 131/2003). Τα άρ. 12-15 της Οδηγίας ρυθμίζουν το ζήτημα της ευθύνης των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών. Με βάση την Οδηγία σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, η οποία συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ο αποδέκτης της υπηρεσίας σε ένα δίκτυο επικοινωνιών ή

³² *Godfrey v Demon Internet Service* [2001] QB 201

³³ *Bunt v Tilley et al*, High Court of Justice, Queen's Bench, [2006] EWHC 407

³⁴ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της διαδικτυακής εφημερίδας της Ταϊλάνδης *Prachatai* που αναφέρθηκε παραπάνω

³⁵ Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά ("Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο").

στην παροχή πρόσβασης στο δίκτυο επικοινωνιών δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής υπηρεσιών όσον αφορά τις μεταδιδόμενες πληροφορίες, υπό τον όρο ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών: α) δεν αποτελεί την αφετηρία της μετάδοσης των πληροφοριών· β) δεν επιλέγει τον αποδέκτη της μετάδοσης και γ) δεν επιλέγει και δεν τροποποιεί τις μεταδιδόμενες πληροφορίες³⁶. Περαιτέρω, σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, η οποία συνίσταται στην αποθήκευση πληροφοριών παρεχομένων από έναν αποδέκτη υπηρεσίας, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής της υπηρεσίας για τις πληροφορίες που αποθηκεύονται μετά από αίτηση αποδέκτη της υπηρεσίας, υπό τον όρο ότι: α) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας δεν γνωρίζει πραγματικά ότι πρόκειται για παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία και ότι, σε ό,τι αφορά αξιώσεις αποζημιώσεως, δεν γνωρίζει τα γεγονότα ή τις περιστάσεις από τις οποίες προκύπτει η παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία, ή β) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας, μόλις αντιληφθεί τα προαναφερθέντα, αποσύρει ταχέως τις πληροφορίες ή καθιστά την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη³⁷.

Συνεπώς, κατ' επιταγή της Οδηγίας, τα κράτη μέλη δεν επιβάλλουν στους φορείς παροχής υπηρεσιών διαδικτύου γενική υποχρέωση ελέγχου των πληροφοριών που μεταδίδουν ή αποθηκεύουν, ούτε γενική υποχρέωση δραστήριας αναζήτησης γεγονότων ή περιστάσεων που δείχνουν ότι πρόκειται για παράνομες δραστηριότητες³⁸. Έτσι, οι πάροχοι υπηρεσιών διαδικτύου δεν φέρουν ευθύνη για την ανάρτηση προσβλητικών και δυσφημιστικών σχολίων από τρίτους χρήστες των υπηρεσιών. Διαφορετική είναι βέβαια η περίπτωση κατά την οποία η ανάρτηση των προσβλητικών ή δυσφημιστικών σχολίων αποδίδεται στον ίδιο τον πάροχο. Σε αυτή την περίπτωση θα ευθύνεται ο πάροχος για τα δικά του προσβλητικά και δυσφημιστικά σχόλια. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούν τα ιστολόγια (blog)³⁹. Στην περίπτωση των ιστολογίων, υπό την ισχύ της ανωτέρω Οδηγίας, ο πάροχος δεν πρέπει να υπέχει ευθύνη γενικά για την ανάρτηση προσβλητικού περιεχομένου από τρίτον χρήστη, αν όμως λάβει γνώση της προσβλητικής αναρτήσεως οφείλει να την αφαιρέσει, εκτός εάν την ανάρτηση κάνει ο ίδιος ο διαχειριστής του ιστολογίου οπότε τότε θα φέρει πλήρη την ευθύνη από τις προσβλητικές αναρτήσεις του.

Τελευταία εντοπίζονται και περιπτώσεις προσβολής της τιμής και της υπόληψης προσώπων που πραγματοποιούνται μέσω ιστοσελίδων που είναι

³⁶ Αρ. 12 Οδηγίας 2000/31/EK

³⁷ Αρ. 14 Οδηγίας 2000/31/EK

³⁸ Καράκωστας Ι., Δίκαιο & Ίντερνετ: νομικά ζητήματα του διαδικτύου, 2009, σελ. 192

³⁹ Βλ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., Περί της ελευθερίας των ιστολογίων (blogs), 2010, σελ. 92-93

κατασκευασμένες για να παρέχουν τέτοιες υπηρεσίες. Τέτοια περίπτωση αποτελεί, η σχετικά πρόσφατη ιστοσελίδα www.jerk.com, η οποία δίνει την δυνατότητα στον καθένα να προβεί στον ομώνυμο με το όνομα χώρου της ιστοσελίδας χαρακτηρισμό για οποιονδήποτε επιθυμεί. Μάλιστα μπορεί να συνοδεύσει αυτή την δήλωσή του και με φωτογραφία του χαρακτηριζόμενου προσώπου. Η ιστοσελίδα προβαίνει σε κατατάξεις όπως *jerk of the day*, ή *top 100 jerk of 2012*, κτλ, ενώ προκειμένου κάποιος που προσβάλλεται και επιθυμεί την διαγραφή του ονόματός του από την ιστοσελίδα, υποχρεώνεται να καταβάλει κάποιο χρηματικό ποσό. Για την συγκεκριμένη ιστοσελίδα εκκρεμούν σχετικές καταγγελίες ευρωπαίων πολιτών σε ευρωπαϊκές αρχές προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (Ελλάδος, Αυστρίας, Σλοβενίας), αλλά είναι αμφίβολο το αν έχουν αρμοδιότητα να παρέμβουν με κάποιο αποτελεσματικό τρόπο. Στην ίδια προβληματική ανήκουν και οι περιπτώσεις των ιστοσελίδων οι οποίες δίνουν την δυνατότητα να αποστείλει ο χρήστης τους μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, αποστολέας του οποίου θα εμφανίζεται άλλος, χωρίς αυτός να ενημερωθεί ή να μπορεί να αμυνθεί (οι περιπτώσεις αυτές είναι γνωστές με τον όρο *e-mail spoofing*)⁴⁰. Ενδιαφέρον ζήτημα είναι το αν σε μία τέτοια περίπτωση θα πρέπει να απαλλάσσεται ο πάροχος μιας τέτοιας διαδικτυακής υπηρεσίας κατ' εφαρμογή της νομοθεσίας για τους ενδιαμέσους. Άλλη αντίστοιχη περίπτωση η οποία έφτασε στα δικαστήρια της Αμερικής⁴¹ (αλλά απορρίφθηκε λόγω έλλειψης δικαιοδοσίας του δικαστηρίου) σχετίζεται με την ιστοσελίδα www.DontDateHimGirl.com. Η εν λόγω ιστοσελίδα δημιουργήθηκε με σκοπό να αποτελέσει χώρο συζήτησης στον οποίο οι γυναίκες θα μοιράζονταν πληροφορίες για άντρες. Κάποιος από τους χρήστες της ιστοσελίδας ανήρτησε δυσφημηστικό σχόλιο για τον Todd Hollis που τον εμφάνιζε ως ομοφυλόφιλο ή αμφιφυλόφιλο που μεταδίδει σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα⁴². Στην συγκεκριμένη υπόθεση ανέκυψαν τόσο ζητήματα δικαιοδοσίας, όσο όμως και το θέμα της ευθύνης του παρόχου υπηρεσιών διαδικτύου, για τα σχόλια των χρηστών του.

Η απαλλαγή των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου από πιθανή ευθύνη τους για την ανάρτηση από ανώνυμους χρήστες προσβλητικών για την τιμή και την υπόληψη σχολίων για τρίτους είχε ως αποτέλεσμα τα θιγόμενα πρόσωπα να μένουν

⁴⁰ Πχ τέτοιας ιστοσελίδας: <http://emkei.cz/>

⁴¹ Todd J. Hollis v Tasha C. Joseph (2007), διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://www.eff.org/node/55329> (τελευταία επίσκεψη 11/3/2013)

⁴² Βλ. Άνθιμος, Δυσφήμιση στο διαδίκτυο, Συνήγορος 2007, τ. 63, σελ. 81

απροστάτευτα. Οι τρίτοι, προκειμένου να προστατευθούν έναντι αυτών των προσβολών, ζητούν από τους παρόχους των υπηρεσιών διαδικτύου να αποκαλύψουν τα στοιχεία των χρηστών οι οποίοι προβαίνουν σε παρόμοιες προσβολές. Όμως, κάτι τέτοιο έρχεται σε πολλές έννομες τάξεις σε σύγκρουση με την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, δικαίωμα που προστατεύεται ακόμη και σε συνταγματικό επίπεδο, όπως στην περίπτωση της ελληνικής έννομης τάξης.

Το ζήτημα της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών και του εντοπισμού των στοιχείων των χρηστών των υπηρεσιών διαδικτύου είναι ένα δυσχερές ζήτημα με πολλές αποκλίσεις στις ουσιαστικές ρυθμίσεις των διαφόρων κρατών⁴³, ενώ διακυμάνσεις παρουσιάζει και η νομολογία σε διεθνές επίπεδο. Η στάθμιση του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών και του δικαιώματος προστασίας του ιδιωτικού βίου απασχόλησε και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση K. U. v Φινλανδίας⁴⁴. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή η Φινλανδία είχε παραβιάσει την υποχρέωσή της να προστατεύσει το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου (άρ. 8 ΕΣΔΑ) ενός παιδιού, καθ' ότι δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για τον εντοπισμό των ηλεκτρονικών ιχνών των δραστών που εν αγνοία του δημοσίευσαν μία ανακοίνωση σεξουαλικής φύσεως σε ιστοσελίδα γνωριμιών, διότι η ισχύουσα νομοθεσία απαγόρευε την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για το συγκεκριμένο αδίκημα⁴⁵.

Το θέμα έχει τεθεί και ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων. Σε απόφασή του το εφετείο Θράκης⁴⁶, παρόλο που αναγνωρίζει ότι δημοσίευμα σε ιστολόγιο (blog) με τίτλο «Ο κουτσός και ο χαζός τον πρώτο χρόνο χαίρονται» είναι υβριστικό και συκοφαντικό για τον ενάγοντα, απέρριψε την έφεση, καθόσον, δεν μπόρεσε να αποδειχθεί εάν ο εναγόμενος ή κάποιος τρίτος είναι ο συντάκτης του επίδικου κειμένου (ο εναγόμενος αρνούσαν ότι προέβη ο ίδιος στο δημοσίευμα, αλλά υποστήριζε ότι κάποιος τρίτος έκανε το δημοσίευμα με τα στοιχεία, όμως, του

⁴³ Το δικαίωμα στην προστασία του απορρήτου στην ελληνική έννομη τάξη προστατεύεται από το άρθρο 19 του Σ, στην §2 του οποίου ορίζεται ότι αυτό μπορεί να περιορισθεί μόνο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Περαιτέρω, τα εγκλήματα αυτά (κακουργήματα) στα οποία μπορεί να διαταχθεί η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών καθώς η διαδικασία άρσης ρυθμίζονται στον Ν. 2225/1994, όπως ισχύει.

⁴⁴ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 2,12,2008 στην υπόθεση K.U. v Finland, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/dataprotection/Judgments/K.U.%20v.%20FINLAND%20en.pdf> (τελευταία επίσκεψη 12/3/2013)

⁴⁵ Ιγγλεζάκης Ι., Ελευθερία έκφρασης και ανωνυμία στο διαδίκτυο: το παράδειγμα των ιστολογίων, ΔιΜΕΕ 2011, σελ. 317

⁴⁶ ΕφΘρακ 91/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, πρόκειται για την εφετειακή απόφαση της υπόθεσης που απασχόλησε το πρωτοδικείο Ροδόπης και για την οποία εκδόθηκαν οι αποφάσεις 44/2008 και 16/2010.

ενάγοντα). Άκαρπη απέβη στην συγκεκριμένη περίπτωση και η συνδρομή που ζητήθηκε από την Υπηρεσία Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, η οποία με έγγραφό της, γνωστοποίησε στον εναγόμενο, ότι για την αναζήτηση της ταυτότητας του κατόχου - διαχειριστή του ιστολογίου απαιτείται άρση του απορρήτου, ενέργεια η οποία δεν δύναται να γίνει επειδή δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στον Ν. 3471/06⁴⁷.

Αντίθετα, στην Μ. Βρετανία διατάχθηκε άρση του απορρήτου και αποκάλυψη των στοιχείων του κατόχου συγκεκριμένου λογαριασμού στο facebook, ο οποίος προέβη στην δημιουργία group με το όνομα «Έχει πει ψέματα σε σας ο Mathew Firsht?» και στο οποίο ανήρτησε δυσφημηστικά σχόλια για αυτόν. Πρόκειται για την υπόθεση Applause Store Productions Ltd v Raphael⁴⁸.

Στην Αμερική, στην υπόθεση Doe v Cahill⁴⁹, το δικαστήριο αρνήθηκε να διατάξει την άρση του απορρήτου και την αποκάλυψη της ταυτότητας του ανώνυμου χρήστη ο οποίος ανήρτησε δυσφημηστικά σχόλια στο ιστολόγιο "Smyrna/Clayton Issues Blog" και τα οποία αφορούσαν στις επιδόσεις των δημοτικών συμβούλων της πόλης Smyrna, του Patrick και της Julia Cahill. Η συγκεκριμένη απόφαση θεωρήθηκε ότι παρείχε υψηλή προστασία στους ανώνυμους χρήστες οι οποίοι εκφράζουν κριτική σε δημόσια πολιτικά πρόσωπα.

Ανάλογα ζητήματα έχουν ανακύψει σχετικά με αναρτήσεις δυσφημηστικών μηνυμάτων στην ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης Twitter. Για τις υποθέσεις αυτές χρησιμοποιείται ο όρος "twibel" από τον συνδυασμό των λέξεων twitter και libel. Μία τέτοια περίπτωση, που όμως τελικά δεν έφτασε σε δικαστική κρίση καθώς υπήρξε συμβιβασμός στο ποσό των \$430,000, είναι η υπόθεση Simorangkir v Love που ανέκυψε στην Καλιφόρνια⁵⁰. Στην υπόθεση αυτή η τραγουδίστρια Courtney Love ανήρτησε στο twitter δυσφημηστικό μήνυμα για τον σχεδιαστή μόδας Dawn Simorangkir, ενώ το ίδιο έκαναν και άλλοι 5 ανώνυμοι χρήστες του twitter.

Ένα άλλο ζήτημα που σχετίζεται με την δυσφήμιση που τελείται μέσω διαδικτύου είναι το κατά πόσο συνιστά δυσφήμιση η χρήση συνδέσμων⁵¹ που

⁴⁷ Βλ. σχετικά Αρκουλή Κ., Προστασία προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, 2010

⁴⁸ Applause Store Productions Ltd v Raphael [2008] EWHC 1781 (QB)

⁴⁹ 884 A 2d 451 (SC Del 2005)

⁵⁰ Βλ. Vamialis Anna, Online defamation: confronting anonymity, International Journal of Law and Technology, vol. 21, No 1 (2012), pp. 36

⁵¹ Για το θέμα των συνδέσμων και πέραν του ζητήματος της παραπομπής σε δυσφημηστικού περιεχομένου ιστοσελίδες βλ. Ιγγλεζάκης Ι., Σύνδεσμοι στο Διαδίκτυο: Ζητήματα Ευθύνης, διαθέσιμο στο ιστολόγιο: <http://informatics-and-law.blogspot.gr/2011/02/blog-post.html?q=links> (τελευταία επίσκεψη 12/3/2013)

παραπέμπουν στις ιστοσελίδες που έχει αναρτηθεί το δυσφημιστικό δημοσίευμα. Με το ζήτημα αυτό ασχολήθηκε το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά στην υπόθεση Crookes v. Newton⁵². Σε διαδικτυακό τόπο που κατέχει και λειτουργεί ο Newton δημοσίευσε ένα άρθρο στο οποίο περιέχονταν βαθείς [απότεροι] υπερσύνδεσμοι (deep links) σε άλλες ιστοσελίδες, οι οποίες περιείχαν δυσφημιστικές πληροφορίες για τον Crookes. Ο Crookes μήνυσε τον Newton λόγω του ότι δύο υπερσύνδεσμοι οδηγούσαν σε δυσφημιστικό υλικό και ότι, έτσι, με τη χρήση αυτών των υπερσυνδέσμων, ο Newton δημοσίευσε δυσφημιστικές πληροφορίες.

Σύμφωνα με το δικαστήριο του Καναδά «οι υπερσύνδεσμοι είναι, στην ουσία, παραπομπές, οι οποίες είναι θεμελιωδώς διαφορετικές από άλλες πράξεις “δημοσίευσης”. Οι υπερσύνδεσμοι και οι παραπομπές ανταποκρίνονται σε κάτι το οποίο υπάρχει, αλλά χωρίς να μεταδίδουν οι ίδιοι το περιεχόμενό του. Και στις δύο περιπτώσεις απαιτείται κάποια δράση από το τρίτο μέρος, προτού αυτό αποκτήσει πρόσβαση στο περιεχόμενο. Το γεγονός ότι η πρόσβαση στο περιεχόμενο είναι μακράν ευχερέστερη με τους υπερσυνδέσμους παρά με τις υποσημειώσεις δεν μεταβάλλει την πραγματικότητα, ότι ο ίδιος ο υπερσύνδεσμος είναι ουδέτερος ως σημαινόμενο. Περαιτέρω, η εισαγωγή υπερσυνδέσμου σε ένα κείμενο δεν δίνει στον συγγραφέα τον έλεγχο επί του περιεχομένου στο παραπεμπόμενο άρθρο προς το οποίο έχει παραπέμψει. Ένας υπερσύνδεσμος, από μόνος του, ουδέποτε θα πρέπει να θεωρηθεί “δημοσίευση” του περιεχομένου στο οποίο αναφέρεται. Όταν ένα πρόσωπο ακολουθεί έναν υπερσύνδεσμο προς μια δευτερεύουσα πηγή που περιέχει δυσφημιστικές λέξεις, ο δημιουργός ή ο δημοσιεύσας το δυσφημιστικό κείμενο στο παράγωγο υλικό είναι το υπεύθυνο πρόσωπο. Μόνο όταν ένας υπερσύνδεσμος περιέχει πληροφορία από το συνδεδεμένο υλικό κατά τρόπο που όντως επαναλαμβάνει το δυσφημιστικό περιεχόμενο, θα μπορούσε να θεωρηθεί “δημοσίευση” από τον τοποθετήσαντα τον υπερσύνδεσμο». Με αυτό το σκεπτικό το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά έκρινε, κατά πλειοψηφία, ότι δεν συνιστά δυσφήμιση η ύπαρξη σε μία ιστοσελίδα συνδέσμων που παραπέμπουν σε άλλες ιστοσελίδες όπου και υπάρχει το δυσφημιστικό δημοσίευμα.

⁵² Crookes v. Newton, 2011 SCC 47, ανεπίσημη μετάφρασή της από τον Σωτηρόπουλο Β. είναι διαθέσιμη στο ιστολόγιο: <http://elawyer.blogspot.gr/2011/11/t-links.html> από όπου και τα αποσπάσματα

3. Προβολή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας

Στοιχείο της προσωπικότητας το οποίο προσβάλλεται εκ μέρους των χρηστών του διαδικτύου είναι και η εικόνα του προσώπου⁵³. Ως δικαίωμα επί της ίδιας εικόνας θεωρείται η εξουσία του προσώπου να αποφασίζει για την αποτύπωση, διάδοση ή δημόσια έκθεση της απεικόνισης της μορφής του⁵⁴. Η εικόνα του ανθρώπου ανήκει όχι στο κοινό, αλλά μόνο σε εκείνον που παριστάνει και γι' αυτό η από άλλον αποτύπωση, με φωτογράφιση ή άλλον τρόπο, ή η προβολή αυτής δημοσίως, χωρίς τη συναίνεση του εικονιζόμενου, αποτελεί καθεαυτή, παράνομη προσβολή της προσωπικότητας, δηλαδή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας και δεν απαιτείται να προσβάλλεται συγχρόνως και άλλο αγαθό της προσωπικότητας του, όπως η τιμή ή η υπόληψη του⁵⁵. Η έννοια της εικόνας του προσώπου είναι ιδιαιτέρως ευρεία και εμπίπτει σε αυτήν, εκτός από την φωτογραφική απεικόνιση, οι κινούμενες εικόνες (βίντεο), οι γελοιογραφίες, τα σκίτσα, τα γλυπτά, κ.τ.λ. Στην έννοια της εικόνας εμπίπτει και η εικόνα σωσία διασήμου προσώπου ενώ επίσης συμπεριλαμβάνεται και το φωτομοντάζ. Τις περισσότερες φορές η συγκεκριμένη προσβολή θα συνοδεύεται και από προσβολή του ιδιωτικού βίου ή της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Η εικόνα του προσώπου ως στοιχείο της προσωπικότητας προσβάλλεται με διάφορους τρόπους στο διαδίκτυο, όπως πχ με την διάδοσή της μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, με το ανέβασμά της σε ιστοσελίδα ή σε ιστολόγιο, με την εξαγωγή εικόνας αναρτημένης στο διαδίκτυο για επεξεργασία ή περαιτέρω δημοσίευση κτλ.

Κρίσιμο στοιχείο για να υπάρξει προσβολή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας είναι η ύπαρξη ή μη συναίνεσης ή άδειας του εικονιζόμενου. Η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων⁵⁶ έχει δεχθεί ότι η προβολή στην προσωπική σελίδα στο facebook του μη έχοντα την επιμέλεια των τέκνων γονέα (και χωρίς την συναίνεση της μητέρας η οποία είχε την επιμέλεια), των φωτογραφιών των ανηλίκων παιδιών του, προσβάλει από μόνη της το δικαίωμα των ανηλίκων στην εικόνα τους, η οποία αποτελεί έκφανση του απόλυτου δικαιώματος της προσωπικότητας. Επίσης, έχει γίνει δεκτό⁵⁷ ότι η δημοσίευση σε ιστοσελίδες μαζί με δυσφημηστικά άρθρα και φωτογραφίας του θιγομένου προσώπου χωρίς την προηγούμενη άδεια ή συναίνεση

⁵³ Καράκωστας Ι., Δίκαιο & Ίντερνετ: νομικά ζητήματα του διαδικτύου, 2009, σελ. 56

⁵⁴ Καράκωστας Ι., Δίκαιο και ΜΜΕ, 2005, σελ. 275

⁵⁵ Βλ. Εφαθ 164/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁵⁶ ΜΠρΘες 34697/2010 (διαδικασία Ασφαλιστικών Μέτρων), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁵⁷ Εφαθ 164/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

του, αποτελεί προσβολή της προσωπικότητας του (επί της ίδιας εικόνας) ως ατόμου και ως επαγγελματία, ενώ είναι ανεξάρτητο το γεγονός ότι το πρόσωπο του είναι γνωστό στο κοινό με δημοσιεύσεις της φωτογραφίας του προσωπικά από τον ίδιο.

Ζήτημα έχει ανακύψει για το αν μπορεί να ελλείπει η συναίνεση όταν από την δημοσίευση επέρχεται ενίσχυση της φήμης του εικονιζομένου προσώπου. Τα Γαλλικά δικαστήρια⁵⁸ έκριναν ότι η χωρίς άδεια δημοσίευση σε ιστοσελίδα αφιερωμένη σε ένα είδος αθλήματος, φωτογραφιών διασήμου αθλητή στο συγκεκριμένο άθλημα αποτελεί προσβολή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας, ενώ το γεγονός ότι η ιστοσελίδα συνεισέφερε στην ενίσχυση της φήμης του αθλητή δεν ασκεί καμία επιρροή. Αντίθετα, ο ΑΠ⁵⁹ για αναδημοσίευση φωτογραφίας (σε μηνιαίο όμως περιοδικό και όχι στο διαδίκτυο) αθλητή χωρίς την συναίνεση ή άδειά του, δέχθηκε ότι η φωτογραφία ήταν αποτέλεσμα καλλιτεχνικής εργασίας και αυτή ήταν προς όφελος του εικονιζομένου, και καθώς θα μπορούσε να του αποφέρει επικερδείς συνεργασίες με εταιρείες για διαφημιστικούς σκοπούς, αναιρείται η προσβολή της προσωπικότητας του.

Ειδικότερο θέμα αποτελεί η νομιμότητα της δημοσίευσης της εικόνας προσώπου (χωρίς την συναίνεσή του) όταν αυτό βρίσκεται σε δημόσιο χώρο (πλατεία, δρόμο κτλ.). Στον χώρο του διαδικτύου το θέμα ανέκυψε σε σχέση με την διαδικτυακή εφαρμογή τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (Google Street View), η οποία παρέχει την δυνατότητα εικονικής περιήγησης στις δημόσιες οδούς και λοιπούς χώρους των μεγάλων αστικών κέντρων⁶⁰, όπου εμφανίζονται αναγκαστικά και τα πρόσωπα που διέρχονταν από τα σημεία κατά την καταγραφή της εικόνας. Το ζήτημα για την εφαρμογή αυτή έδωσε η ίδια η Google με την χρήση τεχνικών «ανωνυμοποίησης» (πχ τεχνική θόλωσης της εικόνας το προσώπου), ώστε να μην είναι αναγνωρίσιμα τα πρόσωπα που απεικονίζονται. Το ζήτημα αντιμετωπίστηκε σε ελληνικό επίπεδο από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα καθώς ανακύπτουν και ζητήματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων της⁶¹. Αφορμή έδωσε αίτηση που υποβλήθηκε στην Αρχή σχετικά με τις δραστηριότητες ελληνικής εταιρείας γεωπληροφορικής η οποία προέβαινε σε

⁵⁸ CA Orleans, ch.comm., 4 mai 2000, Juris-Data, no 2000-141604, βλ. Συνοδινού T-E, Η εικόνα στο δίκαιο, 2007, σελ. 211 υποσ. 571

⁵⁹ ΑΠ 385/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· βλ. Καραμπατζό Α., ΝοΒ 2011, σελ. 1217 επ. (σχόλιο επί της ΑΠ 385/2011)

⁶⁰ Κόμνιος Κ., Η νομιμότητα διαδικτυακών εφαρμογών τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (Google Street View), ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 170

⁶¹ ΑΠΔΠΧ απόφαση 91/2009, διαθέσιμη σε <http://www.dpa.gr> (τελευταία επίσκεψη 14/3/2013)

φωτογράφιση περιοχών της Αθήνας από κινητό συνεργείο της, με σκοπό την παροχή υπηρεσίας εικονικής περιήγησης στους δρόμους ελληνικών περιοχών (Θεσσαλονίκης, Αθήνας, και Τρικάλων) μέσω της ιστοσελίδας της. Όσον αφορά στην απεικόνιση προσώπων και πινακίδων οχημάτων, η Αρχή έθεσε προϋπόθεση για την νομιμότητα της δραστηριότητας αυτής, την εφαρμογή τεχνική “θόλωσης” πριν από τη παροχή της υπηρεσίας στο κοινό μέσω του διαδικτύου και μάλιστα με τρόπο ώστε να αποτρέπεται η αντίστροφη μηχανική (reverse engineering).

Το ζήτημα της νομιμότητας της δημοσίευσης της εικόνας προσώπου (χωρίς την συναίνεσή του) όταν αυτό βρίσκεται σε δημόσιο χώρο απασχόλησε και τα Γαλλικά δικαστήρια⁶². Στην υπόθεση αυτή είχε αναρτηθεί φωτογραφία σε ιστοσελίδες του κόμματος «Εθνικό Μέτωπο» του Jean Marie Le Pen, στην οποία απεικονίζονταν πρόσωπο που συμμετείχε σε διαδήλωση. Το δικαστήριο έκρινε ότι η παρουσία του εικονιζομένου σε δημόσιο χώρο και ειδικότερα η συμμετοχή του σε διαδήλωση δεν συνεπάγεται την ελεύθερη αποτύπωση, αναπαραγωγή και δημοσίευση της εικόνας του σε ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, δεδομένου ότι η προστασία του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας δεν υποχωρεί εξαιτίας της περιστάσης της παρουσίας του εικονιζομένου σε δημόσιο χώρο⁶³. Στην ίδια απόφαση αντιμετωπίστηκε και το ζήτημα αν η χωρίς συγκατάθεση ανάρτηση στο διαδίκτυο της φωτογραφίας δικαιολογείται καθώς συμβάλλει στην πληροφόρηση του κοινού και σε έναν δημόσιο διάλογο σε μία δημοκρατική κοινωνία. Το δικαστήριο έκρινε ότι το δικαίωμα στην πληροφόρηση του κοινού κατά την διάρκεια μιας προεκλογικής εκστρατείας, δεν επιτρέπει την εκμετάλλευση φωτογραφίας στην οποία είναι αναγνωρίσιμο ένα πρόσωπο χωρίς την συγκατάθεσή του για σκοπούς πολιτικής προπαγάνδας.

Ανάλογη ήταν η αντιμετώπιση του ζητήματος και από την Ελληνική Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα σε υπόθεση με παραπλήσια πραγματικά περιστατικά⁶⁴. Σε αυτή την υπόθεση σε αίσηα πολιτικής ένωσης που αναρτήθηκε και στο διαδίκτυο (από όπου αφαιρέθηκε μετά από αίτημα θιγομένου) απεικονίζονταν τα πρόσωπα τριών ανθρώπων που είχαν συμμετάσχει σε διαφορετική εκδήλωση και τα οποία δεν ήταν μέλη της συγκεκριμένης πολιτικής ένωσης, χωρίς την συγκατάθεσή τους και χωρίς προηγούμενη ενημέρωση. Η δημοσίευση της

⁶² Cour d’appel de Paris, Arrêt du 6 novembre 2002, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: http://www.legalis.net/spip.php?page=jurisprudence-decision&id_article=134

⁶³ Συνοδινού Τ-Ε, Η εικόνα στο δίκαιο, 2007, σελ. 222

⁶⁴ ΑΠΔΠΧ απόφαση 117/2012, διαθέσιμη σε <http://www.dpa.gr> (τελευταία επίσκεψη 14/3/2013)

φωτογραφίας στη συγκεκριμένη αφίσα θα μπορούσε ενδεχομένως να δημιουργήσει, στον μέσο πολίτη, την πεπλανημένη εντύπωση ότι οι εικονιζόμενοι ανήκουν πολιτικά στο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο. Η αρχή έκρινε ότι «πέραν του ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προσβάλλεται το δικαίωμα του ατόμου στην εικόνα του και συνακόλουθα στην προσωπικότητά του, συντρέχει περίπτωση αθέμιτης επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων των εικονιζόμενων προσώπων». Επιπλέον, δεν δέχθηκε ότι η δημοσίευση δικαιολογείται από λόγους πληροφόρησης του κοινού.

Σε διαφορετική κατεύθυνση κινήθηκε άλλη Γαλλική απόφαση⁶⁵. Η υπόθεση αφορούσε την χωρίς άδεια αναπαραγωγή σε ιστοσελίδες στοιχημάτων της εικόνας διάσημων ποδοσφαιριστών από στιγμιότυπα αγώνων της ομάδας τους. Το δικαστήριο σε αυτή την περίπτωση έκρινε ότι η αρχή της προηγούμενης λήψης της συναίνεσης του προσώπου για την δημοσίευση της εικόνας του υποχωρεί όταν η φωτογραφία του αθλητή έχει ληφθεί κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας, δεν αποτελεί σκηνή του ιδιωτικού του βίου και δεν εξυπηρετεί εμπορική σκοπιμότητα αλλά το δικαίωμα πληροφόρησης του κοινού.

4. Προσβολή του Ονόματος στο Διαδίκτυο

Άλλο στοιχείο της προσωπικότητας που υφίσταται προσβολή μέσω του διαδικτύου είναι το όνομα (κύριο όνομα και επώνυμο). Υπό το ελληνικό δίκαιο, προστατευόμενα στοιχεία του ονόματος αποτελούν και το ψευδώνυμο αλλά και η επωνυμία νομικού προσώπου, η οποία όμως προστατεύεται και από ειδικές διατάξεις του νόμου περί αθέμιτου ανταγωνισμού.

Το όνομα ενός προσώπου στο διαδίκτυο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όνομα χώρου ιστοσελίδας, ως όνομα ιστολογίου, ως όνομα λογαριασμού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή λογαριασμού σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης κτλ.

Τα ελληνικά δικαστήρια αντιμετώπισαν περίπτωση προσβολής μέσω του διαδικτύου του δικαιώματος της προσωπικότητας μεταξύ άλλων εκφάνσεων και αυτής του ονόματος, ήδη από το 2001⁶⁶. Στην συγκεκριμένη περίπτωση δημιουργήθηκε από τρίτον ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, όπου αναρτήθηκαν αποσπάσματα έργων, βιογραφικό σημείωμα με δυσμενή σχόλια με παράλληλη δημοσίευση του ονόματος και της φωτογραφίας συγγραφέως χωρίς την άδεια της. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι υπήρξε προσβολή εν γένει της προσωπικότητας της

⁶⁵ TGI Paris, ref., 8 Juillet 2005 · βλ. Συνοδινού T-E, Η Εικόνα στο δίκαιο, 2007, σελ.211 υπ. 571

⁶⁶ ΜΠρΑθ 1639/2001 (διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων), ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

συγγραφέως δημοσιεύοντας, χωρίς άδεια αυτής το όνομά της, την φωτογραφία της και το βιογραφικό της σημείωμα.

Με την αυξανόμενη χρήση των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης, όπως πχ του twitter, facebook, Google+ κτλ. ανακύπτουν περιπτώσεις προσβολών του ονόματος, καθώς είναι εύκολο και σύνηθες οι διάφοροι χρήστες να δημιουργούν λογαριασμό/προφίλ με ψευδώνυμο ή άλλο όνομα που ανήκει σε τρίτο πρόσωπο, φυσικό, νομικό κ.α. Πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η καταγγελία ελληνικού κόμματος για τη συνεχιζόμενη λειτουργία πλαστών λογαριασμών στο Twitter και στο Facebook στο όνομα του καθώς και στο όνομα της γενικής γραμματέως του⁶⁷.

Το ζήτημα έχει ανακύψει και στην Μ Βρετανία⁶⁸, όπου το δικαστήριο ξεπέρασε με πρωτοποριακό τρόπο το εμπόδιο της ανωνυμίας του χρήστη, χωρίς να προβεί σε διαδικασία άρσης του απορρήτου. Ο Donal Blaney, ιδιοκτήτης δικηγορικής εταιρείας, διατηρούσε ιστολόγιο, το οποίο είχε μεγάλη επισκεψιμότητα. Ένας ανώνυμος χρήστης δημιούργησε στο twitter έναν λογαριασμό με το όνομα Donal Blaney, έθεσε σε αυτόν την φωτογραφία του Blaney από το ιστολόγιο του, ενώ υπήρχε και σύνδεσμος προς το ιστολόγιό του. Το δικαστήριο είχε να αντιμετωπίσει το ζήτημα της ανωνυμίας του χρήστη και της άρσης του απορρήτου προκειμένου να τον εντοπίσει. Το δικαστήριο επέλεξε να επιδώσει μέσω του twitter την δικαστική απόφαση, με την οποία διατάσσονταν το πρόσωπο που χρησιμοποιούσε ανώνυμα το παραπάνω κοινωνικό δίκτυο, να αναστείλει την αποστολή μηνυμάτων μέσω της ταυτότητας άλλου προσώπου.

Περιπτώσεις προσβολής του ονόματος, κυρίως διασημοτήτων, ανέκυσαν στις καταχώρησης domain name με τα ονόματα αυτών των προσώπων. Η καταχώριση του domain name γίνονταν είτε για την επιδίωξη εμπορικών σκοπών είτε για να πωληθεί αυτό μεταγενέστερα σε αυτούς που έφεραν πραγματικά το όνομα αυτό. Στην Αμερική⁶⁹ ανέκυψε μεγάλος αριθμός τέτοιων διαφορών, οι οποίες λύθηκαν με διαιτητικές αποφάσεις. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι τα ονόματα χώρων tomcruise.com, kevinpacey.com, juliaroberts.com κτλ. Υπό το Αμερικανικό δίκαιο το ζήτημα αντιμετωπίζεται με τις ρυθμίσεις του right of Publicity, το οποίο όμως δεν

⁶⁷ http://www.kke.gr/anakoinoseis_grafeioy_typoy/anakoinosh_toy_grafeioy_typoy_gia_th_synexi_zo_meh_leitoyrgia_plaston_logariasmon_sto_twitter_kai_sto_facebook_sto_onoma_toy_kke_kai_ths_alekas_paparhga_?morf=0

⁶⁸ Βλ. ιστολόγιο Ιγγλεζάκη Ι., <http://informatics-and-law.blogspot.gr/2011/05/witter.html?q=twitter>

⁶⁹ Για το θέμα αυτό βλ. Jacqueline D. Lipton, Celebrity in Cyberspace: A Personality Rights Paradigm for Personal Domain Name Disputes, 65 Wash. & Lee L. Rev. 1445 (2008), <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol65/iss4/5>

εντάσσεται στο δικαίωμα της προσωπικότητας. Κατά το αμερικανικό δίκαιο το right of publicity αναγνωρίζεται ως αυτοτελές δικαίωμα οικονομικής εκμετάλλευσης της προσωπικότητας και ως τέτοιο είναι ελευθέρα μεταβιβάσιμο και κληρονομητό. Διακρίνεται δε από το right of privacy, δηλ. από το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου, το οποίο αποβλέπει στην προστασία των ηθικών στοιχείων της προσωπικότητας. Το γεγονός ότι στην Αμερική πολλά πρόσωπα της επικαιρότητας, ιδίως του κινηματογράφου, χρησιμοποιούσαν την προσωπικότητά τους για να αποκομίσουν οικονομικά οφέλη με την σύναψη συμβάσεων διαφήμισης, οδήγησαν τους δικαστές στην υιοθέτηση της αντίληψης ότι τα πρόσωπα αυτά δεν υφίστανται ηθική βλάβη από ενδεχόμενες προσβολές αλλά περιουσιακή ζημία. Έτσι, η αμερικανική θεωρία και νομολογία διαμόρφωσαν την αρχή ότι στην περίπτωση εκμετάλλευσης των στοιχείων της προσωπικότητας για διαφημιστικούς σκοπούς δεν στοιχειοθετείται προσβολή της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου. Συνεπώς η παράνομη εκμετάλλευση των στοιχείων της προσωπικότητας παρέχει στο προσβαλλόμενο πρόσωπο την δυνατότητα να ζητήσει την απόδοση του κέρδους και όχι απλώς την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης. Αντίθετα, ανάλογες περιπτώσεις στην Ελλάδα θα προστατεύονταν στο πλαίσιο του δικαιώματος της προσωπικότητας, όπου εντάσσεται και η προστασία του δικαιώματος οικονομικής εκμετάλλευσης των στοιχείων της⁷⁰.

5. Προσβολή του Ιδιωτικού βίου και των Προσωπικών Δεδομένων

Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου συνίσταται στην απαγόρευση δημοσιοποιήσεως της ζωής του ανθρώπου, και ειδικότερα μιας σφαίρας απορρήτου του ατόμου, όπως η ερωτική ζωή, η κατάσταση της υγείας, οι ενδοοικογενειακές προστριβές⁷¹.

Στον χώρο του διαδικτύου η προσβολή της ιδιωτικής ζωής λαμβάνει χώρα με την αποκάλυψη πληροφοριών ή εικόνων από την σφαίρα του απορρήτου του ατόμου, χωρίς αυτό να επιθυμεί να γνωστοποιήσει αυτές τις πληροφορίες. Συνήθως, οι διαφορές που ανακύπτουν σχετίζονται με την ιδιωτική ζωή διασήμων προσώπων, πληροφορίες των οποίων δημοσιοποιούνται σε σκανδαλοθηρικά περιοδικά.

Ήδη αναφέρθηκε η περίπτωση της προσβολής του ιδιωτικού βίου του Πριγκηπικού ζεύγους της Μ. Βρετανίας με την ανάρτηση φωτογραφιών που

⁷⁰ Για το θέμα της οικονομικής εκμετάλλευσης στοιχείων της προσωπικότητας βλ. Καράκωστα Ι., Δίκαιο των ΜΜΕ, 2012, σελ. 369 επ.

⁷¹ Παναγοπούλου-Κουντατζή Φ., Οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης, 2010, σελ. 8

ελήφθησαν κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών του διακοπών στην νότια Γαλλία και στις οποίες εμφανίζονταν η Πριγκήπισσα Κέιτ ημίγυμνη. Μία άλλη υπόθεση που απασχόλησε επίσης τα Γαλλικά δικαστήρια είναι η παραβίαση της ιδιωτικής ζωής του Γάλλου ηθοποιού Olivier Martinez με την δημοσίευση στον δικτυακό τόπο βρετανικών συμφερόντων www.sundaymirror.co.uk κειμένου στα αγγλικά, υπό τον τίτλο, «η Kylie Minogue και ο Olivier Martinez είναι και πάλι μαζί», και το οποίο παρέθετε λεπτομέρειες σχετικά με τη φερόμενη συνάντησή τους. Τα Γαλλικά δικαστήρια έθεσαν προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ όπου εξετάστηκαν ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου⁷². Σε τέτοιες περιπτώσεις ανακύπτουν δυσχερή ζητήματα τόσο διεθνούς δικαιοδοσίας όσο και εφαρμοστέου δικαίου, καθώς πρόκειται για πρόσωπα συνήθως παγκόσμιας φήμης τα οποία από την διαδικτυακή δημοσίευση μπορεί να υποστούν βλάβη σε μεγάλο αριθμό κρατών και άρα εννόμων τάξεων.

Έκφραση του δικαιώματος στην ιδιωτικότητα (συνυφασμένη με τις τεχνολογικές εξελίξεις στο διαδίκτυο) και εξειδίκευση του δικαιώματος στην προσωπικότητα αποτελεί το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, δηλ. του δικαιώματος που έχει κάθε άτομο να αποφασίζει μόνο του πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις θα αποκαλύψει προσωπικές του πληροφορίες⁷³. Η διάσταση της ιδιωτικότητας που ενδιαφέρει στο πλαίσιο του διαδικτύου είναι η πληροφοριακή ιδιωτικότητα υπό την έννοια του ελέγχου επί της ροής των προσωπικών πληροφοριών⁷⁴.

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο είναι από τα επίκαιρα αλλά και δυσχερή ζητήματα. Αποτελεί πεδίο όπου αναδεικνύεται η κρισιμότητα των ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, καθώς υπάρχουν σημαντικότερες αποκλίσεις στην παρεχόμενη προστασία των προσωπικών δεδομένων μεταξύ των διαφόρων εννόμων τάξεων.

Στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέχεται ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, ενώ υπάρχει ειδικό νομοθετικό πλαίσιο για την επεξεργασία και την κυκλοφορία τους⁷⁵. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή νομοθεσία,

⁷² ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN) C-509/09 και C-161/10, η οποία και αναλύεται σε επόμενη ενότητα

⁷³ Βλ. Τσεβά Α., Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης, 2010

⁷⁴ Μήτρου Λ., Ιδιωτικότητα στο WEB 2.0, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 319

⁷⁵ ΟΔΗΓΙΑ 95/46/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 24ης Οκτωβρίου 1995 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών.

τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να συλλέγονται για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς, να είναι κατάλληλα, συναφή προς το θέμα και όχι υπερβολικά σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους συλλέγονται, να διατηρούνται με μορφή που επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των προσώπων στα οποία αναφέρονται μόνο κατά τη διάρκεια περιόδου που δεν υπερβαίνει την απαιτούμενη για την επίτευξη των σκοπών για τους οποίους έχουν συλλεγεί⁷⁶. Δύο βασικές, λοιπόν, αρχές που διέπουν την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον ευρωπαϊκό χώρο είναι η αρχή της συλλογής των ελάχιστων δυνατών δεδομένων που μπορούν να εξυπηρετήσουν τον σκοπό για τον οποίο συλλέγονται, καθώς και η αρχή της ελάχιστης διάρκειας διατήρησής τους ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός για τον οποίο συλλέγονται.

Διαφορετική είναι η αντιμετώπιση της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων στις ΗΠΑ. Σύμφωνα με την αμερικανική προσέγγιση, η ρύθμιση της προστασίας της ιδιωτικότητας του χρήστη του διαδικτύου θεωρείται ότι περιορίζει συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα των χρηστών, όπως την ελευθερία του λόγου, αλλά και την οικονομική δραστηριότητα ιδιωτικών εταιρειών⁷⁷. Έτσι, οι ρυθμίσεις της ιδιωτικότητας επηρεάζονται από τις συνθήκες της αγοράς, ενώ καθοριστικό ρόλο παίζουν και οι πρωτοβουλίες αυτορρύθμισης. Σε γενικές γραμμές, η σχετική με την ιδιωτικότητα νομοθεσία των ΗΠΑ, αλλά και οι σχετικές επιχειρηματικές πρακτικές, δεν βασίζονται στην αρχή ότι οι επιχειρήσεις πρέπει να συγκεντρώνουν όσο το δυνατόν λιγότερες πληροφορίες για την επίτευξη συγκεκριμένου σκοπού, αλλά αντίθετα πολλές φορές βασίζονται στην ακριβώς αντίθετη λογική, ότι δηλ. τα πληροφοριακά συστήματα θα πρέπει να σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να συλλέγουν και να επεξεργάζονται όσο το δυνατόν περισσότερα προσωπικά δεδομένα⁷⁸.

Πιο κοντά στην ευρωπαϊκή προσέγγιση της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βρίσκονται οι ρυθμίσεις του Καναδά και ακόμη περισσότερο της Αυστραλίας⁷⁹.

⁷⁶ Βλ. άρ. 6 §1 της Οδηγίας 95/46/EK

⁷⁷ Πισκοπάνη Α-Μ, Η προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών του facebook, ΔιΜΕΕ 2009, σελ. 346

⁷⁸ European Network and Information Security Agency (ENISA), Study on data collection and storage in the EU, 2012, διαθέσιμο σε <http://www.enisa.europa.eu/activities/identity-and-trust/library/deliverables/data-collection>, σελ. 9-10 (τελευταία επίσκεψη 14/3/2013)

⁷⁹ Βλ. ENISA, Study on data collection and storage in the EU, 2012, σελ. 11-14

Οι περιπτώσεις που έχουν απασχολήσει τα δικαστήρια, τις ευρωπαϊκές αρχές προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αλλά και την ευρωπαϊκή ομάδα εργασίας του άρ. 29 της Οδηγίας 95/46/EK είναι πολυάριθμες. Είναι βέβαιο ότι ο αριθμός τους θα αυξηθεί με την αύξηση της χρήσης του διαδικτύου. Βασική δυσκολία σε αυτές τις περιπτώσεις είναι το αν έχουν αρμοδιότητα οι ευρωπαϊκές αρχές να επιληφθούν των υποθέσεων και να καλέσουν σε συμμόρφωση εταιρείες οι οποίες υπάγονται σε δικαιοδοσίες εκτός ΕΕ.

Μία μεγάλη κατηγορία ζητημάτων ανακύπτει σχετικά με τις μηχανές αναζήτησης, όπως είναι η μηχανή αναζήτησης της Google. Ισπανός πολίτης κατά την πληκτρολόγηση του ονόματός του στην μηχανή αναζήτησης Google, διεπίστωσε ότι η λειτουργία αυτόματης συμπλήρωσης της εν λόγω μηχανής αναζήτησης συνδύαζε το όνομά του με την λέξη «ομοφυλόφιλος», γεγονός το οποίο θεώρησε προσβλητικό και δυσφημιστικό. Προέβη σε σχετική καταγγελία στην Ισπανική αρχή προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Κρίσιμο ήταν το ζήτημα αν έχει αρμοδιότητα η Ισπανική αρχή να επιληφθεί του θέματος, καθώς η Google προέβαλε τον ισχυρισμό ότι η Google Spain και η Google Inc. είναι διαφορετικές εταιρείες, ενώ το εδώ εξεταζόμενο ζήτημα ενέπιπτε στις δραστηριότητες της Google Inc., η οποία ως εταιρεία του Αμερικανικού δικαίου που παρείχε τις υπηρεσίες της από την Αμερική δεν υπόκειτο ούτε στις ρυθμίσεις της Ευρωπαϊκής Οδηγίας αλλά ούτε και στις ρυθμίσεις του Ισπανικού νόμου. Επιπλέον, η Google προέβαλε τον ισχυρισμό ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση έχουμε σύγκρουση μεταξύ του δικαιώματος της ιδιωτικότητας και της ελευθερίας της έκφρασης και ότι αυτή ως πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου είναι ενδιάμεσος και άρα δεν φέρει ευθύνη, καθώς το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων πρέπει να ασκείται κατά του εκδότη του περιεχομένου και όχι κατά των μηχανών αναζήτησης που φιλοξενούν το περιεχόμενο τρίτων.

Η Ισπανική Αρχή στην απόφασής της⁸⁰ του Δεκεμβρίου του 2012, δέχθηκε ότι η Google Ισπανίας πρέπει να θεωρηθεί αντιπρόσωπος της Google Inc. και έτσι υπόκειται στον Ισπανικό νόμο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Αυτό έγινε δεκτό καθώς η υπηρεσία παρέχεται από όνομα χώρας με κατάληξη .es, χρησιμοποιείται η ισπανική γλώσσα ενώ η επεξεργασία του περιεχομένου των

⁸⁰ ΑΕΡΔ, απόφαση TD-01105/2012, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα της ισπανικής αρχής: http://www.agpd.es/portalwebAGPD/resoluciones/tutela_derechos/tutela_derechos_2012/common/pdfs/TD-01105-2012_Resolucion-de-fecha-20-11-2012_Art-ii-culo-34-RD-1720-b-2007.pdf, (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

δεδομένων γίνεται σε ισπανικό έδαφος. Εφόσον η Ισπανική αρχή θεμελίωσε την αρμοδιότητά της, δέχθηκε ότι η συγκεκριμένη πληροφορία που εξετάζεται αποτελεί προσωπικό δεδομένο και περαιτέρω ότι αυτή υπέστη επεξεργασία, ενώ το υποκείμενο των δεδομένων μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα αντίρρησης κατά της υπηρεσίας Google Suggest.

Μία άλλη υπόθεση που σχετίζεται με το «δικαίωμα στη λήθη» και το αν και πώς αυτό μπορεί να προστατευθεί υπό την ισχύουσα ευρωπαϊκή Οδηγία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, προέρχεται επίσης από την Ισπανία. Μάλιστα, τα Ισπανικά δικαστήρια υπέβαλαν προδικαστικό ερώτημα το οποίο εκκρεμεί στο ΔΕΕ⁸¹. Στην υπόθεση αυτή⁸², ο Ισπανός πολίτης Mario Costeja González, κάνοντας αναζήτηση με το όνομά του στην μηχανή αναζήτησης της Google, διεπίστωσε ότι στα αποτελέσματα συμπεριλαμβάνεται σελίδα Ισπανικής εφημερίδας η οποία περιείχε έναν σύνδεσμο σε παλαιότερη ανακοίνωση για δημόσια πώληση ακίνητης περιουσίας του λόγω χρεών του σε φορείς κοινωνικής ασφάλισης. Ο González απευθύνθηκε στην εφημερίδα που αρνήθηκε να αφαιρέσει την πληροφορία. Στην συνέχεια απευθύνθηκε στην Google Spain, η οποία όμως τον παρέπεμψε στην Google της Αμερικής μιας και αυτή ήταν υπεύθυνη για τα θέματα που σχετίζονται με την μηχανή αναζήτησης. Στην συνέχεια προσέφυγε στην Ισπανική αρχή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία στην απόφασή της διέταξε την Google Ισπανίας να αφαιρέσει τις επίμαχες πληροφορίες. Την απόφαση αυτή της Ισπανικής αρχής προσέβαλε η Google στα Ισπανικά δικαστήρια τα οποία έθεσαν και το προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αντικείμενο έρευνας αποτελεί το σύνολο της νέας πολιτικής ασφαλείας και απορρήτου της Google, η οποία ετέθη σε εφαρμογή από την 1^η Μαρτίου του 2012, στο πλαίσιο της λειτουργίας της Ομάδας Εργασίας του άρ. 29 της Οδηγίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Η Ομάδα Εργασίας του άρ. 29 ανέθεσε στη Γαλλική Αρχή Προστασίας των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα την σχετική έρευνα για το κατά πόσο η νέα πολιτική της Google είναι σύμφωνη με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα προσωπικά δεδομένα. Η έρευνα οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η νέα πολιτική της Google παραβιάζει την ευρωπαϊκή

⁸¹ ΔΕΕ, Google Spain, S.L. και Google, Inc. κατά Agencia de Protección de Datos (AEPD) και Mario Costeja González, C-131/2012

⁸² Βλ. ιστοσελίδα <http://eulawradar.com/case-c-13112-google-spain-the-right-to-be-forgotten/> (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

νομοθεσία⁸³ σε αρκετά σημεία. Ωστόσο, καθώς η Google δεν συμμορφώθηκε με τις συστάσεις που τις έγιναν, η Ομάδα Εργασίας του άρ. 29 σε δελτίο τύπου της 27.2.2013⁸⁴, αναφέρει ότι θα προβεί στις κατάλληλες ενέργειες στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, ώστε να έχει επέλθει πρόοδος στο ζήτημα πριν από το προσεχές καλοκαίρι.

Τα κοινωνικά δίκτυα, όπως το facebook, το twitter, το Google+ κ.τ.λ, αποτελούν ένα άλλο πεδίο στο οποίο ανακύπτουν ζητήματα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του facebook σε σχέση με τα δεδομένα που συλλέγει και τον τρόπο που τα επεξεργάζεται καθώς και τον χρόνο που τα διατηρεί. Ένας Αυστριακός φοιτητής νομικής⁸⁵ ασκώντας το δικαίωμα πρόσβασης, ζήτησε και τελικά έλαβε όλες τις πληροφορίες που διατηρούσε το facebook σε σχέση με τον ίδιο στο προφίλ του. Ο όγκος των πληροφοριών που έλαβε ανέρχονταν στις 1.224 σελίδες. Σε αυτές περιλαμβάνονταν φωτογραφίες, μηνύματα και αναρτήσεις στη σελίδα του, κάποιες από τις οποίες πίστευε ότι είχε διαγράψει⁸⁶. Διαπιστώθηκε ότι συλλέγονταν πολύ περισσότερες πληροφορίες για το άτομό του απ' όσες ο ίδιος πίστευε και ότι πληροφορίες που εκείνος είχε διαγράψει – και τις οποίες δεν χρειαζόταν ο ιστότοπος δικτύωσης – παρέμεναν αποθηκευμένες. Του θέματος, που παραμένει σε εξέλιξη, επελήφθη και η Ιρλανδική Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Και σε αυτή την περίπτωση κρίσιμο είναι το δικαίωμα στην λήθη.

Ένα άλλο ζήτημα που έχει ήδη, απασχολήσει την Ομάδα Εργασίας του άρ. 29⁸⁷, είναι αυτό της αναγνώρισης προσώπων στο διαδίκτυο από φωτογραφίες τους και η ταυτοποίηση των στοιχείων των προσώπων αυτών. Είναι σύνηθες οι χρήστες των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης να αναρτούν φωτογραφίες στις οποίες απεικονίζονται τόσο οι ίδιοι όσο και φιλικά ή συγγενικά τους πρόσωπα, ενώ πολλές

⁸³ Βλ. για την ανακοίνωση τύπου και για το κείμενο με τα ευρήματα της έρευνας και τις συστάσεις προς την Google την καταχώρηση με ημερομηνία 16/10/2012 στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/other-document/index_en.htm

⁸⁴ Βλ. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/press-material/press-release/art29_press_material/20130227_pr_google_privacy_policy_en.pdf

⁸⁵ Αναλυτικά για τις μέχρι τώρα ενέργειες του φοιτητή βλ. <http://www.europe-v-facebook.org/EN/Complaints/complaints.html>

⁸⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πώς θα επηρεάσει τα κοινωνικά δίκτυα η μεταρρύθμιση του καθεστώτος προστασίας δεδομένων; διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/factsheets/3_el.pdf (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

⁸⁷ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρ. 29, Γνωμοδότηση της 02/2012 όσον αφορά την αναγνώριση προσώπου στις επιγραμμτικές και κινητές υπηρεσίες, 22/3/2012, διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp192_el.pdf (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

φορές ανταλλάσσουν μεταξύ τους τέτοιες φωτογραφίες. Οι εγγεγραμμένοι χρήστες μπορούν να εντοπίζουν και να επισημαίνουν (να θέτουν τα στοιχεία του εικονιζομένου προσώπου) με το χέρι άλλα άτομα (που μπορεί να είναι ή να μην είναι εγγεγραμμένοι χρήστες) στις εικόνες αυτές (tag). Πέραν του ότι κάτι τέτοιο αποτελεί προσβολή του ονόματος κάποιου, εφόσον γίνεται χωρίς την συναίνεσή του, η υπηρεσία κοινωνικής δικτύωσης είναι σε θέση να χρησιμοποιεί τις αναρτημένες εικόνες για τη δημιουργία υποδείγματος αναφοράς για κάθε εγγεγραμμένο χρήστη και, μέσω της χρήσης ενός συστήματος αναγνώρισης προσώπου, να προτείνει αυτομάτως τις επισημάνσεις για τις νέες εικόνες που θα αναρτώνται και στις οποίες θα απεικονίζονται πρόσωπα για τα οποία έχουν δημιουργήσει υποδείγματα. Περαιτέρω, οι εικόνες των ατόμων που καθίστανται δημόσια διαθέσιμες από τους χρήστες θα μπορούσαν, στη συνέχεια, να είναι προσβάσιμες μέσω των μηχανών αναζήτησης⁸⁸. Η Ομάδα Εργασίας του άρ. 29 στις συστάσεις της αναφέρει ότι σε κάθε περίπτωση που χρησιμοποιούνται τεχνικές αναγνώρισης προσώπων είτε μέσω καμερών είτε μέσω ανάρτησης φωτογραφιών από τους χρήστες της υπηρεσίας κοινωνικής δικτύωσης θα πρέπει προηγουμένως να έχει ζητηθεί η συγκατάθεση των απεικονιζομένων προσώπων, ενώ θα πρέπει η πρόσβαση τρίτων στα στοιχεία αυτά να είναι περιορισμένη⁸⁹.

Τα παραπάνω αποτελούν ενδεικτικές μόνο περιπτώσεις των ζητημάτων που ανακύπτουν και άπτονται της προστασίας των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διαπιστώνοντας ότι τα νέα διαδικτυακά μέσα επικοινωνίας άλλαξαν ριζικά τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ανταλλάσσουν τις προσωπικές τους πληροφορίες, θεώρησε ότι πρέπει να τροποποιηθεί το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο ώστε να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες. Έτσι, τον Ιανουάριο του 2012 εξέδωσε Πρόταση Κανονισμού για την προστασία των προσωπικών δεδομένων⁹⁰, με τον οποίο μεταξύ άλλων θεσπίζεται και το «δικαίωμα στην λήθη»⁹¹.

⁸⁸ Για λοιπές δυνατότητες/κινδύνους που παρέχει η τεχνολογία αναγνώρισης προσώπων βλ. παραδείγματα στην ανωτέρω Γνώμη 02/2012 σελ.3-4

⁸⁹ Αναλυτικά οι Συστάσεις της Ομάδας Εργασίας του άρ. 29 στην Γνώμη 02/2012, σελ. 9-10

⁹⁰ COM(2012) 11 final, Πρόταση ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (γενικός Κανονισμός για την προστασία δεδομένων), διαθέσιμος σε: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/review2012/com_2012_11_el.pdf, (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

⁹¹ Για τις βασικές αλλαγές που επέρχονται με τη μεταρρύθμιση βλ. http://ec.europa.eu/justice/data-protection/document/index_en.htm, (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

III. Διεθνής Δικαιοδοσία επί Προσβολών της Προσωπικότητας μέσω Διαδικτύου

1. Εισαγωγή

Με τον όρο «διεθνής δικαιοδοσία» νοείται η εξουσία των δικαστηρίων να επιλαμβάνονται διαφορών με στοιχεία αλλοδαπότητας. Για να έχουν τα δικαστήρια ενός τόπου την εξουσία να επιλύουν διαφορές με στοιχεία αλλοδαπότητας αναγκαίο είναι να εμφανίζουν αυτές κάποιον σύνδεσμο προς την έννομη τάξη του τόπου όπου βρίσκεται το δικαστήριο. Τα κριτήρια, βάσει των οποίων θα ελεγχθεί, αν θα εκδικασθεί διεθνής διαφορά από τα δικαστήρια ενός συγκεκριμένου τόπου, επιλέγονται από τον εκάστοτε δικονομικό νομοθέτη και αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες επιλογές⁹².

Οι αδιοπρακτικές ενοχές αποτελούν μία χαρακτηριστική κατηγορία ενοχών για τις οποίες προβλέπεται, πέραν της γενικής, και ειδική συντρέχουσα βάση διεθνούς δικαιοδοσίας. Κύριος δικαιολογητικός λόγος θέσπισης αυτής της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ο στενός σύνδεσμος που παρουσιάζει η αδιοπραξία με τα δικαστήρια του τόπου όπου αυτή τελέστηκε, διασφαλίζοντας έτσι την επιθυμητή αποδεικτική εγγύτητα.

Η ειδική συντρέχουσα βάση διεθνούς δικαιοδοσίας της αδιοπραξίας ρυθμίζεται τόσο στο αυτόνομο διεθνές δικονομικό δίκαιο του ΚΠολΔ (άρ. 3, 35), όσο και στον Κανονισμό Βρυξέλλες I (Κανονισμός 44/2001, στο άρ. 5 σημ. 3), ο οποίος αντικατέστησε την Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968. Να σημειωθεί ότι από τις 10 Ιανουαρίου 2015 οι ρυθμίσεις του Κανονισμού 44/2001 θα αντικατασταθούν από τις ρυθμίσεις του νέου Κανονισμού 1215/2012, οπότε πλέον η ειδική συντρέχουσα βάση διεθνούς δικαιοδοσίας της αδιοπραξίας θα ρυθμίζεται από το άρ. 7 σημ. 2 του νέου Κανονισμού.

Η ειδική συντρέχουσα βάση διεθνούς δικαιοδοσίας της αδιοπραξίας αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ειδικές βάσεις, καθώς εφαρμόζεται σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων, όπως προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας, προσβολές καταχωρισθέντος σήματος, προσβολές δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, αδιοπραξίες στο πεδίο του αθέμιτου ανταγωνισμού, προσβολές της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αυτοκινητικά ατυχήματα κτλ. Η ρύθμισή της

⁹² Ν. Κλαμαρής, Σ. Κουσούλης, Σ. Πανταζόπουλος, Πολιτική Δικονομία (Οργανισμός Δικαστηρίων – Γενική Εισαγωγή Και Διαδικασία Στα Πρωτοβάθμια Δικαστήρια – Απόδειξη), 2012, σελ. 282

αποτελέσε πολλές φορές αντικείμενο ερμηνείας από το ΔΕΕ, από τα πρώτα χρόνια εφαρμογής της, στο πλαίσιο ακόμη της σύμβασης των Βρυξελλών του 1968.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας έχει επηρεάσει σημαντικά την ερμηνεία της διάταξης, κυρίως, στις περιπτώσεις προσβολών του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του ιδιωτικού βίου μέσω του διαδικτύου, καθώς έπρεπε να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες του χρησιμοποιούμενου μέσου.

2. Η Δωσιδικία του Αδικήματος κατά τον Κανονισμό 44/2001

2.1 Καθ ύλην πεδίο εφαρμογής κατά το άρ. 1 του Κανονισμού

Σύμφωνα με το άρ. 1§1 του Κανονισμού, αυτός εφαρμόζεται **στις αστικές και εμπορικές υποθέσεις** (δηλ. σε υποθέσεις ιδιωτικού δικαίου), ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου, ενώ δεν καλύπτει ιδίως φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις. Περαιτέρω κατά την §2 εξαιρούνται από την εφαρμογή του Κανονισμού α) η προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, οι κληρονομικές σχέσεις· β) οι πτωχεύσεις, πτωχευτικοί συμβιβασμοί και άλλες ανάλογες διαδικασίες· γ) η κοινωνική ασφάλιση· δ) η διαιτησία.

Το ΔΕΕ ήδη από το 1976 έχει προβεί σε **αυτόνομη ερμηνεία** του όρου αστικές και εμπορικές υποθέσεις, δηλ. σε ερμηνεία η οποία δεν στηρίζεται στο δίκαιο κάποιου από τα συμβαλλόμενα μέρη κράτους, αλλά πρόκειται για ερμηνεία που ανταποκρίνεται στην τελολογία και στο σύστημα του Κανονισμού καθώς και στις γενικές αρχές του δικαίου που απορρέουν από το σύνολο των εθνικών εννόμων τάξεων⁹³.

Έτσι, το ΔΕΕ προέβη σε αρνητικό ορισμό του όρου αστικές και εμπορικές υποθέσεις στην απόφασή του LTU/Eurocontrol⁹⁴, λέγοντας ότι δεν συνιστούν αστικές και εμπορικές υποθέσεις, οι υποθέσεις εκείνες μεταξύ ιδιώτη και δημόσιας αρχής στις οποίες η δημόσια αρχή ενεργεί κατ' ενάσκηση δημόσιας εξουσίας (acta jure imperii).

⁹³ Ο Κανονισμός 44/2001 αφενός μεν επιδιώκει να διευκολύνει την αναγνώριση και την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων στον ενιαίο ευρωπαϊκό δικαστικό χώρο, αφετέρου επιδιώκει την διαμόρφωση σαφών δικαιοδοτικών συνδέσμων ώστε να προάγεται η ασφάλεια δικαίου στον Ευρωπαϊκό χώρο. Οι σαφείς σύνδεσμοι για την θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων των κρατών μελών επιτρέπουν σε εκείνους, οι οποίοι κατ' εφαρμογή των κοινοτικών ελευθεριών υπερβαίνουν τα όρια των εθνικών εννόμων τάξεων και αναπτύσσουν δραστηριότητα στην εσωτερική αγορά, να αξιολογήσουν σε σημαντικό βαθμό τους δικονομικούς κινδύνους που συνεπάγεται η δραστηριότητά τους.

⁹⁴ ΔΕΕ 14.10.1976 (LTU/Eurocontrol) 29/79

Εν συνεχεία το ΔΕΕ, στην απόφαση Sonntag/Waidmann⁹⁵, κατέστησε σαφές ότι η άσκηση ή μη δημόσιας εξουσίας θα πρέπει να κριθεί με ουσιαστικά και όχι με οργανικά κριτήρια. Στην υπόθεση αυτή, κατά την διάρκεια σχολικής εκδρομής γερμανικού δημοσίου σχολείου στην Ιταλία, ένας μαθητής υπήρξε θύμα θανατηφόρου ατυχήματος. Το ΔΕΕ έκρινε ότι υπάγεται στον όρο «αστικές και εμπορικές υποθέσεις» η αγωγή αποζημιώσεως κατά εκπαιδευτικού δημοσίου σχολείου, ο οποίος κατά την διάρκεια σχολικής εκδρομής, παραβίασε υπαιτίως και παρανόμως την υποχρέωση εποπτείας με αποτέλεσμα τον θάνατο του μαθητή. Σύμφωνα με την απόφαση, δεν έχει αποφασιστική σημασία το γεγονός ότι ο διδάσκων είναι δημόσιος υπάλληλος και ενεργεί υπό αυτή του την ιδιότητα. Θα πρέπει η συμπεριφορά του δημοσίου υπαλλήλου να αντιστοιχεί στην άσκηση εξαιρετικών εξουσιών σε σχέση με τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις των ιδιωτών, κάτι το οποίο δεν ισχύει στην προκειμένη περίπτωση καθώς, ο διδάσκων σε δημόσιο σχολείο ασκεί έναντι των μαθητών του τα ίδια καθήκοντα εποπτείας με αυτά που θα ασκούσε και ένας εκπαιδευτικός ιδιωτικού σχολείου.

Συνεπώς, με την παραπάνω ερμηνεία την οποία υιοθέτησε το ΔΕΕ, στην έννοια των εμπορικών και αστικών υποθέσεων του Κανονισμού εμπίπτουν και διαφορές μεταξύ δημόσιας αρχής και ιδιωτών σε παραδοσιακούς τομείς ευθύνης του κράτους (όπως η παιδεία, η υγεία κτλ), ασχέτως του αν σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο⁹⁶ οι υποθέσεις αυτές χαρακτηρίζονται ως διοικητικές και υπάγονται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων. Άρα ο Κανονισμός εφαρμόζεται και επί διαφορών οι οποίες υπάγονται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων ως διοικητικές διαφορές (βάσει του οργανικού κριτηρίου που έχει υιοθετήσει το ΑΕΔ με την νομολογία του), μιας και σύμφωνα με το λειτουργικό κριτήριο του ΔΕΕ αυτές θα εμπίπτουν στην έννοια αστικές και εμπορικές υποθέσεις του Κανονισμού.

⁹⁵ ΔΕΕ 21.4.1993 (Sonntag/Waidmann) C-172/91

⁹⁶ Πχ στο ελληνικό δίκαιο με την απόφαση 5/1995 ΑΕΔ, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, μετά από αντίθετες αποφάσεις του ΣτΕ και του ΑΠ, έκρινε ότι στις περιπτώσεις εκείνες που έχουμε διαφορά που προκύπτει από την άσκηση και οργάνωση δημόσιας υπηρεσίας έχουμε διοικητική διαφορά που υπάγεται στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων. Έτσι, αγωγές κατά του Ελληνικού Δημοσίου, οι οποίες αφορούσαν αδικοπραξίες, προσβολή δικαιωμάτων υγείας, ζωής σε τροχαία αυτοκινητιστικά ατυχήματα και στα οποία είχαν εμπλακεί δημόσια οχήματα, καθώς και αγωγές κατά δημοσίων νοσοκομείων για ιατρικά λάθη κρίθηκαν διοικητικές διαφορές και υπήχθησαν στην δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων.

2.2 Ειδική Συντρέχουσα Βάση Διεθνούς Δικαιοδοσίας επί Διαφορών από Αδικοπραξία (άρ. 5 σημ. 3)

2.2.1 Γενικά

Παράλληλα με την γενική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας, η οποία θεμελιώνεται στην κατοικία ή την έδρα του εναγομένου τόσο η σύμβαση των Βρυξελλών όσο και πλέον ο Κανονισμός 44/2001 θεσπίζουν ειδικές δικαιοδοτικές βάσεις στα άρ. 5 και 6 αυτού. Σκοπός της δημιουργίας ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας είναι η θεμελίωση αποδεικτικής και κανονιστικής εγγύτητας, ώστε να εξασφαλίζεται η δυνατότητα ασκήσεως κάθε αγωγής στο δικαστήριο το οποίο θεωρείται το πλέον κατάλληλο για να την δικάσει. Ειδικότερα, αποδεικτική εγγύτητα σημαίνει εγγύτητα του δικαστηρίου προς τα αποδεικτικά μέσα, δηλ. συγκέντρωση του αποδεικτικού υλικού στην έδρα του δικαστηρίου που θα δικάσει (πχ στην εδώ εξεταζόμενη ειδική συντρέχουσα δωσιδικία του αδικήματος κρίσιμος σύνδεσμος για την θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ο τόπος του ζημιογόνου γεγονότος ή ο τόπος επελεύσεως του ζημιογόνου αποτελέσματος). Κανονιστική εγγύτητα σημαίνει ότι το δικαστήριο που θα έχει διεθνή δικαιοδοσία θα εφαρμόσει στην ουσία της διαφοράς (*lex causae*) τους ουσιαστικούς κανόνες της δικής του έννομης τάξης (πχ εφαρμογή της *lex loci delicti commissi* κατά την επίλυση της διαφοράς από το *forum delicti*).

Μεταξύ των ειδικών συντρεχουσών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας είναι και η ειδική δωσιδικία επί αδικοπρακτικών ενοχών του άρ. 5 σημ. 3, το οποίο θεσπίζει την δωσιδικία του «τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός».

2.2.2 Προσωπικό Πεδίο Εφαρμογής – *Ratione Personae*

Προϋπόθεση εφαρμογής της ειδικής συντρέχουσας βάσης διεθνούς δικαιοδοσίας του άρ. 5 σημ. 3 είναι ο εναγόμενος να έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους της ΕΕ. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι με την διεθνή δικαιοδοτική βάση του άρ. 5 σημ. 3 καθορίζεται εκτός από την διεθνή δικαιοδοσία και η κατά τόπον αρμοδιότητα, δηλ. προσδιορίζεται δικαστήριο και όχι απλώς κράτος τα δικαστήρια του οποίου έχουν διεθνή δικαιοδοσία.

Ο προσδιορισμός της κατοικίας γίνεται για τα φυσικά πρόσωπα σύμφωνα με το άρ. 59 του Κανονισμού, ενώ για τα νομικά πρόσωπα εφαρμόζεται το άρ. 60. Έτσι, για να καθορισθεί αν διάδικος φυσικό πρόσωπο έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους σε δικαστήριο του οποίου έχει ασκηθεί η αγωγή, ο δικαστής

εφαρμόζει το εσωτερικό του δίκαιο. Με άλλα λόγια η κατοικία των φυσικών προσώπων προσδιορίζεται κατά παραπομπή με βάση το δίκαιο του τόπου όπου κατά τους ισχυρισμούς των μερών αυτά έχουν την κατοικία τους. Για δε το ελληνικό δίκαιο σύμφωνα με τα άρθρ. 51επ ΑΚ.

Αντίθετα για τον προσδιορισμό της έδρας των νομικών προσώπων το άρθρ. 60 του Κανονισμού δεν παραπέμπει σε εθνικό δίκαιο, αλλά προσδιορίζει αυτόνομα την έννοια της έδρας του ΝΠ, ορίζοντας ότι νομικό πρόσωπο έχει την κατοικία του στον τόπο στον οποίο έχει: α) την καταστατική του έδρα· β) την κεντρική του διοίκηση ή· γ) την κύρια εγκατάστασή του.

2.2.3 Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του άρθρ. 5 σημ. 3

Στην ρύθμιση του άρθρ. 5 σημ. 3 υπάρχουν, κατά το γράμμα της διάταξης, οι ενοχές εξ αδικοπραξίας και οι οιονεί αδικοπραξίες⁹⁷. Το ΔΕΕ όρισε την έννοια «ενοχές εξ αδικοπραξίας» εφαρμόζοντας και πάλι αυτόνομη ερμηνεία. Έτσι, στην απόφασή του Καλφέλης/Schroeder⁹⁸ όρισε με ευρύτητα την έννοια της αδικοπραξίας, λέγοντας ότι περιλαμβάνει κάθε απαίτηση με την οποία τίθεται ζήτημα ευθύνης του εναγομένου και δεν αφορά «διαφορές εκ συμβάσεως» κατά την έννοια του άρθρ. 5 σημ. 1. Ουσιαστικά το ΔΕΕ εξήρτησε την έννοια της αδικοπραξίας από την αρνητική προϋπόθεση ότι δεν υφίσταται διαφορά από σύμβαση, προσδίδοντας έτσι συμπληρωματική λειτουργία στην ειδική δωσιδικία του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός⁹⁹.

Με την ίδια απόφαση έγινε αποδεκτή από το ΔΕΕ η κατάτμηση δικαιοδοσίας για τις ενοχές από αδικοπραξία και για τις ενοχές από σύμβαση. Το ΔΕΕ έκρινε ότι επί συρροής αξιώσεων αδικοπρακτικής και συμβατικής μορφής¹⁰⁰ το δικαστήριο που είναι αρμόδιο, δυνάμει του άρθρ. 5 σημ. 3, να κρίνει το κεφάλαιο μίας αγωγής που στηρίζεται σε ενοχή εξ αδικοπραξίας δεν είναι αρμόδιο να κρίνει τα υπόλοιπα

⁹⁷ Με τον όρο οιονεί αδικοπραξίες αποδίδεται ο όρος του γαλλικού δικαίου “quasi-delit”. Στο γαλλικό δίκαιο γίνεται διάκριση μεταξύ αδικοπραξίας και οιονεί αδικοπραξίας, έρρισμα της οποίας αποτελεί ο βαθμός του πταίσματος που απαιτείται για την στοιχειοθέτηση καθεμίας από τις διακριτές μορφές ευθύνης. Βλ. Ε. Βασιλακάκης Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας από σύμβαση και από αδικοπραξία, 2004 σελ. 171

⁹⁸ ΔΕΕ 27.9.1988 (Καλφέλης/Schroeder) 189/87

⁹⁹ Ε. Βασιλακάκης, Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας από σύμβαση και από αδικοπραξία, 2004, σελ. 177

¹⁰⁰ Όμοια αντιμετώπιση από την ελληνική νομολογία, βλ. ΠΠΣυρ 94/2003

κεφάλαια της ίδιας αγωγής που δεν στηρίζονται σε ενοχές εξ αδικοπραξίας¹⁰¹. Αντίθετη ήταν η πρόταση του εισαγγελέα ο οποίος είχε προτείνει την λύση οι ενοχές από αδικοπραξία να συμπαρασύρονται από την ειδική βάση του άρ. 5 σημ. 1.

Σχετικά με την παυλιανή αγωγή (αγωγή διάρρηξης καταδολιευτικής δικαιοπραξίας) του γαλλικού δικαίου, το ΔΕΕ στην απόφασή του *Reichter/Dresdner Bank*¹⁰² έκρινε ότι αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αγωγή εξ αδικοπραξίας και συνεπώς να υπαχθεί στο άρ. 5 σημ. 3. Θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η κρίση αυτή του ΔΕΕ αφορά και την παυλιανή αγωγή του ελληνικού δικαίου των άρ. 939επ ΑΚ, καθώς είναι ίδιας προβληματικής οι ελληνικές ρυθμίσεις με αυτές του γαλλικού δικαίου¹⁰³.

Διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του άρ. 5 σημ. 3 επέφερε η απόφαση του ΔΕΕ *Reunion Europeenne/Splienthoff 's Bevrachtungskantoor*¹⁰⁴. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η αγωγή με την οποία ο παραλήπτης εμπορευμάτων, στα οποία διαπιστώθηκαν αβαρίες κατόπιν θαλάσσιας και εν συνεχεία χερσαίας μεταφοράς (ή ο ασφαλιστής που τον αποζημίωσε και υποκαταστάθηκε στα δικαιώματά του), αξιώνει την αποκατάσταση της ζημίας του, στηριζόμενος στη φορτωτική που καλύπτει τη θαλάσσια μεταφορά, όχι από εκείνον ο οποίος την εξέδωσε επί εντύπου με το δικό του προτυπωμένο λογότυπο, αλλά από πρόσωπο το οποίο ο ενάγων θεωρεί ότι είναι ο πραγματικός θαλάσσιος μεταφορέας, δεν εμπίπτει στις διαφορές εκ συμβάσεως του άρ. 5§1 αλλά στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας του άρ. 5§3.

Ως προς την προσυμβατική ευθύνη του εναγομένου το ΔΕΕ έχει αποφανθεί στην απόφαση *Tacconi/HWS*¹⁰⁵ ότι διαφορές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την έλλειψη ελευθέρως αναληφθεισών δεσμεύσεων εκ μέρους συμβαλλομένου έναντι αντισυμβαλλομένου, και οι οποίες δημιουργήθηκαν επ' ευκαιρία διαπραγματεύσεων με σκοπό την κατάρτιση συμβάσεως (η οποία όμως τελικά δεν συνήφθη), εμπίπτουν στην κατηγορία των ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Στην απόφαση αυτή αναδεικνύεται η έλλειψη συμβατικού δεσμού ως κύριος λόγος παραμερισμού της ειδικής δωσιδικίας του τόπου εκπληρώσεως. Στην περίπτωση όμως κατά την οποία η σύμβαση τελικώς καταρτιστεί, υποστηρίζεται ότι οι συναρτώμενες με το

¹⁰¹ Σε αντίστοιχη περίπτωση και στο πλαίσιο του αυτόνομου δικονομικού διεθνούς δικαίου θα εφαρμόζονταν η δωσιδικία της συνάφειας του άρ. 31 ΚΠολΔ και συνεπώς το ίδιο δικαστήριο θα έκρινε το σύνολο των αξιώσεων.

¹⁰² ΔΕΕ 26.3.1992 (*Reichter/Dresdner Bank*) C-261/90

¹⁰³ Ι. Δεληκωστόπουλος, *Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 44/2001*, 2011, σελ.

¹⁰⁴ ΔΕΚ 27.10.1998 (*Reunion Europeenne/Splienthoff 's Bevrachtungskantoor*) C-51/97

¹⁰⁵ ΔΕΕ 17.9.2002 (*Tacconi/HWS*) C-334/2000

στάδιο των διαπραγματεύσεων αξιώσεις μπορούν να εισαχθούν και στο *forum contractus*.

Τέλος, το ΔΕΕ στην απόφασή του *Verein für Konsumenteninformation/Henkel*¹⁰⁶ έκρινε ότι προληπτική συλλογική αγωγή, η οποία έχει ασκηθεί από ένωση προστασίας των καταναλωτών με σκοπό να απαγορευθεί η εκ μέρους εμπόρου χρήση ρητρών, που έχουν κριθεί ως καταχρηστικές, στις συμβάσεις με ιδιώτες, έχει τον χαρακτήρα αγωγής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, κατά την έννοια του άρθρου 5 σημ. 3.

2.2.4 Κρίσιμα Συνδεδετικά Στοιχεία για τον Προσδιορισμό του Αρμοδίου Δικαστηρίου

Κρίσιμο συνδεδετικό στοιχείο για τον προσδιορισμό του δικαστηρίου που έχει διεθνή δικαιοδοσία για τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίες κατά την έννοια του άρ. 5 σημ. 3 του Κανονισμού είναι ο τόπος που έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός ή ο τόπος που στο μέλλον ενδέχεται αυτό να συμβεί.

Ο προσδιορισμός του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός έχει δημιουργήσει αρκετά ερμηνευτικά ζητήματα, τα οποία αντιμετώπισε το ΔΕΕ με την νομολογία του. Βασικό ερμηνευτικό ζήτημα έχει ανακύψει στις περιπτώσεις των λεγομένων αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, δηλ. στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες ο τόπος που έλαβε χώρα το γεγονός στο οποίο οφείλεται η ζημία δεν συμπίπτει με τον τόπο όπου επήλθε το ζημιογόνο αποτέλεσμα, ή όταν οι συνέπειες της αδικοπραξίας εκδηλώνονται σε περισσότερα κράτη.

Το ΔΕΕ με την απόφασή του *Bier/Mines de Potesse d' Alsace*¹⁰⁷ προχώρησε σε **διττή ερμηνεία** του όρου «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός». Το ΔΕΕ έκρινε ότι κρίσιμος είναι τόσο ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός στο οποίο οφείλεται η ζημία όσο και ο τόπος όπου αυτή εκδηλώθηκε.

Εν συνεχεία, ανέκυψαν ζητήματα σχετικά με τον προσδιορισμό του τόπου επελεύσεως της ζημίας, τα οποία αντιμετώπισε το ΔΕΕ με την νομολογία του. Έτσι, με την προαναφερθείσα απόφαση *Reunion Europeenne/Splinthoff's Bevrachtungskantoor* το ΔΕΕ δέχθηκε ότι ο τόπος στον οποίο ο παραλήπτης, μετά την εκτέλεση της θαλάσσιας και εν συνεχεία της τελικής χερσαίας μεταφοράς, απλώς

¹⁰⁶ ΔΕΕ 1.10.2002 (*Verein für Konsumenteninformation/Henkel*) C-167/2000

¹⁰⁷ ΔΕΕ 30.11.1976 (*Bier/Mines de Potesse d' Alsace* 21/7)

διαπίστωσε την ύπαρξη αβαριών στα εμπορεύματα που του παραδόθηκαν δεν αποτελεί τόπο επελεύσεως της ζημίας.

Από τις σημαντικότερες αποφάσεις του ΔΕΕ για την ερμηνεία του άρ. 5 σημ. 3 είναι η Dumez France/Hessische LandesBank¹⁰⁸. Το ΔΕΕ διέκρινε μεταξύ άμεσης και έμμεσης ζημίας, δεχόμενο ότι ως τόπος επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος λογίζεται μόνο εκείνος στον οποίο παρήχθησαν απευθείας τα ζημιογόνα αποτελέσματά της αδιοπρακτικής συμπεριφοράς σε βάρος του αμέσως ζημιωθέντος. Κατά συνέπεια, εκείνος που υφίσταται έμμεση ζημία μπορεί να προσφύγει μόνο στα δικαστήρια του τόπου όπου προκλήθηκε άμεση ζημία από την αδιοπρακτική συμπεριφορά.

Στον προσδιορισμό του τόπου επελεύσεως της ζημίας όταν αυτός δεν ταυτίζεται με εκείνον της κατοικίας του ζημιωθέντος αναφέρεται η απόφαση Marinari/Lloyd's Bank¹⁰⁹. Το ΔΕΕ έκρινε ότι «τόπος επελεύσεως της ζημίας» είναι μόνο εκείνος που επήλθε η αρχική ζημία. Δεν είναι κάθε τόπος στον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες ενός γεγονότος που έχει ήδη προκαλέσει ζημία σε άλλον τόπο. Με άλλα λόγια η συγκεκριμένη απόφαση έκρινε την περίπτωση κατά την οποία ο αμέσως ζημιωθείς υφίσταται και έμμεση/περαιτέρω ζημία.

Αντίστοιχης προβληματικής είναι και η απόφαση του ΕφΠειρ 347/2000, η οποία επικυρώθηκε και από την αρεοπαγητική απόφαση ΑΠ 1551/2003¹¹⁰. Τα ελληνικά δικαστήρια έκριναν ότι δεν στοιχειοθετείται διεθνής δικαιοδοσία αυτών επί αγωγής εξ αδιοπραξίας, που τελέσθηκε στην Ολλανδία και εκεί επήλθαν οι πρώτες συνέπειες του ζημιογόνου γεγονότος, δηλ. η άμεση αρχική ζημία του ενάγοντα. Το γεγονός ότι ο ίδιος υπέστη και περαιτέρω ζημίες από συμπληρωματικές χειρουργικές επεμβάσεις στην Ελλάδα, όπου μεταφέρθηκε μεταγενέστερα, δεν είναι ικανό να θεμελιώσει δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων¹¹¹.

Μία άλλη περίπτωση όπου το ΔΕΕ ασχολήθηκε με τον προσδιορισμό του τόπου επελεύσεως της ζημίας έχουμε στην απόφαση Kronhofer/Maier¹¹². Εδώ, ο ενάγων, κάτοικος Αυστρίας, απώλεσε ένα μέρος των χρημάτων του, τα οποία κατόπιν παρακινήσεως των εναγομένων είχε εμβάσει σε συγκεκριμένο τραπεζικό λογαριασμό στην Γερμανία για να επενδυθούν στην αγορά μετοχών. Άσκησε αγωγή στα

¹⁰⁸ ΔΕΕ 11.1.1990 (Dumez France/Hessische LandesBank) C-220/88

¹⁰⁹ ΔΕΚ 19.9.1995 (Marinari/Lloyd's Bank) C-364/93

¹¹⁰ Ίδιας προβληματικής και οι ΑΠ 18/2006, ΜΠΚαστ 476/2002.

¹¹¹ Ν. Νίκας, Ευρωπαϊκό Δικονομικό Διεθνές Δίκαιο, 2008, σελ. 88

¹¹² ΔΕΕ 10.6.2004 (Kronhofer/Maier) C- 168/02· Δ. Τσικρικιάς, Η ελευθερία του ενάγοντα προς επιλογή forum («άγρα δικαστηρίου»), ΕλλΔνη 2006, σελ. 681

δικαστήρια της Αυστρίας. Το ΔΕΕ κλήθηκε να αποφανθεί, εάν ο τόπος της κατοικίας του ενάγοντα, στον οποίο αυτός αισθάνθηκε την περιουσιακή απώλεια που υπέστη σε άλλο κράτος, συνιστά τόπο επελεύσεως της ζημίας κατά το άρ. 5 σημ. 3. Το ΔΕΕ δεν δέχθηκε ότι τα Αυστριακά δικαστήρια είχαν αρμοδιότητα, καθώς όπως επισημαίνει ο τόπος κατοικίας του ενάγοντα και ταυτόχρονα το κέντρο των περιουσιακών του συμφερόντων, επί των οποίων επέδρασε η επιμέρους ζημία που επήλθε στο εξωτερικό, δεν καλύπτει την τεολογία της διατάξεως, δηλ. την εξασφάλιση αποδεικτικής εγγύτητας.

2.2.5 Προσβολές του Δικαιώματος στην Προσωπικότητα και του Ιδιωτικού Βίου

Στην απόφαση Fiona Shevill/Presse Alliance¹¹³ το ΔΕΕ αντιμετώπισε το ζήτημα των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης. Ειδικότερα, κλήθηκε να αποφανθεί για τον προσδιορισμό του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας με δυσφημιστικό δημοσίευμα εντύπου το οποίο κυκλοφορεί σε διάφορα κράτη μέλη της ΕΕ.

Συγκεκριμένα, είχε γίνει, στο ευρείας κυκλοφορίας γαλλικό έντυπο France Soir, δημοσίευση άρθρου σχετικού με την ανάμειξη αγγλίδας υπηκόου και αγγλικών εταιρειών σε δίκτυο εμπορίας ναρκωτικών και σε νομιμοποίηση εσόδων προερχόμενων από παράνομη οικονομική δραστηριότητα. Τα αναφερόμενα στο δημοσίευμα πρόσωπα άσκησαν αγωγή στα αγγλικά δικαστήρια, με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως λόγω της ηθικής βλάβης που υπέστησαν από το σύνολο της κυκλοφορίας των επίμαχων εντύπων¹¹⁴. Το ΔΕΕ έκρινε ότι επί δυσφημίσεως μέσω άρθρου του τύπου κυκλοφορούντος εντός πλειόνων κρατών «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» είναι εκείνος όπου βρίσκεται η εγκατάσταση του εκδότη του επίδικου δημοσιεύματος. Στα δικαστήρια αυτού του τόπου μπορεί να ζητηθεί το σύνολο της ζημίας που προκλήθηκε από την αδιοπρακτική συμπεριφορά. Παράλληλα όμως «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» είναι και κάθε άλλος τόπος όπου κυκλοφόρησε το έντυπο, εφόσον όμως ο παθών είναι εκεί γνωστός. Όμως σε αυτή την περίπτωση, στα δικαστήρια του τόπου κυκλοφορίας του εντύπου μπορεί να ζητηθεί η αποκατάσταση μόνο της εκεί

¹¹³ ΔΕΕ 7.3.1995 (Fiona Shevill/Presse Alliance) C-68/93

¹¹⁴ Ε. Βασιλακάκης, Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας από σύμβαση και από αδιοπραξία, 2004, σελ. 225

επελθούσας επιμέρους ζημίας. Η τελευταία δυνατότητα θεμελιώνεται σε λόγους αποδεικτικής εγγύτητας και κατ' επέκταση καταλληλότητας του δικαστηρίου να κρίνει την αξίωση που προκλήθηκε στην περιφέρειά του.

Θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στην παραπάνω περίπτωση, όπως και στην περίπτωση όπου έχουμε συρροή αξιώσεων αδικοπρακτικής και συμβατικής μορφής, το ΔΕΕ απεδέχθη την διάσπαση της δικαιοδοσίας. Η διαφορά μεταξύ των δύο περιπτώσεων είναι ότι στην απόφαση Καλφέλης/Schroeder η κατάτμηση της διαφοράς έγινε με βάση την διάκριση μεταξύ αδικοπρακτικών και συμβατικών αξιώσεων, ενώ εδώ έχουμε διάσπαση δικαιοδοσίας για τις ίδιες τις αδικοπρακτικής φύσης αξιώσεις¹¹⁵. Ωστόσο, στις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας δια του τύπου, από έντυπο που κυκλοφορεί σε περισσότερα κράτη μέλη, ουσιαστικά έχουμε αυτοτελείς αξιώσεις αποζημίωσης αδικοπρακτικής φύσης σε κάθε κράτος (άρα πρόκειται για αντικειμενική συρροή αξιώσεων και όχι για συνολική ζημία), οι οποίες πιθανότατα θα θεμελιώνονται σε διαφορετικούς κανόνες ουσιαστικού δικαίου αλλά και σε αποκλίνοντα πραγματικά περιστατικά (διαφορετικές συνθήκες καθώς και διαφορετική ένταση της προσβολής στα διάφορα κράτη), παρά το γεγονός ότι υφίσταται ένας κοινός πυρήνας ο οποίος συνίσταται στην προσβολή της προσωπικότητας δια της κυκλοφορίας του εντύπου. Συνεπώς, δεν δημιουργείται κίνδυνος εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων, αφού κάθε απόφαση θα κρίνει διαφορετική έννομη σχέση¹¹⁶. Υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη¹¹⁷, σύμφωνα με την οποία, στις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας κρίσιμη είναι η αποκατάσταση της μη περιουσιακής ζημίας, δηλ. της ηθικής βλάβης που υφίσταται το θιγόμενο πρόσωπο. Αυτή δεν μπορεί να διαιρεθεί σε επιμέρους «βλάβες» καθώς είναι ενιαίος ο ψυχικός πόνος που υφίσταται ένα πρόσωπο άσχετα με το πλήθος των χωρών στις οποίες έχει διαδοθεί το δημοσίευμα.

Στις περιπτώσεις των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης εντάσσονται και οι περιπτώσεις αδικοπραξιών που τελούνται μέσω διαδικτύου. Σε πρόσφατη απόφασή του το ΔΕΕ αντιμετώπισε το ζήτημα του προσδιορισμού του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός επί προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω

¹¹⁵ Ε. Βασιλακάκης, Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας από σύμβαση και από αδικοπραξία, 2004, σελ. 235

¹¹⁶ Δ. Τσικρικάς, Η ελευθερία του ενάγοντα προς επιλογή forum («άγρα δικαστηρίου»), ΕλλΔνη 2006, σελ. 683

¹¹⁷ Thiede T., McGrath C., Mass media, personality rights and European conflicts of law, 2011, Torts and products liability law ejournal, 2011, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1964506, σελ. 10

διαδικτύου. Πρόκειται για τις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις eDate Advertising GmbH/X και Olivier Martinez/MGN¹¹⁸.

Στην πρώτη από τις δύο υποθέσεις γερμανός υπήκοος, καταδικάστηκε το 1993 από γερμανικό δικαστήριο σε ποινή ισόβιας κάθειρξης για τη δολοφονία γνωστού Γερμανού ηθοποιού, φυλακίστηκε και τον Ιανουάριο του 2008, αφέθηκε ελεύθερος υπό όρους. Η αυστριακή εταιρία eDate που διαχειρίζεται διαδικτυακή πύλη τον Αύγουστο του 1999, άρχισε να μεταδίδει πληροφορίες προς τους αναγνώστες της σχετικά με τον καταδικασθέντα και τον αδελφό του. Τον Ιούνιο του 2007, ο γερμανός υπήκοος ζήτησε από την eDate να παύσει να μεταδίδει οποιαδήποτε πληροφορία σχετική με το πρόσωπό του. Ορισμένες ημέρες αργότερα, οι επίμαχες πληροφορίες αποσύρθηκαν από τον εν λόγω ιστότοπο. Ο γερμανός υπήκοος προσέφυγε στα γερμανικά δικαστήρια, ζητώντας την έκδοση αποφάσεως που να επιβάλλει απαγόρευση στην eDate, εφαρμοζόμενη στο σύνολο της επικράτειας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, διατάσσοντας την εταιρία αυτή να απόσχει από τη δημοσίευση οποιασδήποτε πληροφορίας σχετικής με το πρόσωπό του. Τα γερμανικά δικαστήρια, τόσο σε πρώτο όσο και σε δεύτερο βαθμό αποφάνθηκαν υπέρ του ενάγοντος. Η eDate αντιτάχθηκε προς την προσφυγή αμφισβητώντας, τόσο πρωτοδίκως όσο και κατ' έφεση, τη διεθνή δικαιοδοσία του γερμανικού πολιτικού δικαστηρίου. Κατά της αποφάσεως του εφετείου, η eDate άσκησε αναίρεση αμφισβητώντας εκ νέου την αναρμοδιότητα των γερμανικών δικαστηρίων.

Στην δεύτερη από τις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις, στην ηλεκτρονική έκδοση της βρετανικής εφημερίδας *Sunday Mirror* δημοσιεύτηκε τον Φεβρουαρίου του 2008 σειρά φωτογραφιών, συνοδευόμενων από κείμενο, υπό τον τίτλο «Η Kylie Minogue επιστρέφει στον Olivier Martinez». Το άρθρο περιέγραφε τη συνάντηση του ζεύγους στο Παρίσι, επισημαίνοντας ότι «είχαν χωρίσει πέρυσι» και ότι «ο ρομαντικός περίπατος στις 11 το βράδυ» επιβεβαίωνε την αναζωπύρωση της ερωτικής σχέσης μεταξύ των δύο προσώπων. Επιπλέον, το άρθρο απέδιδε ορισμένες δηλώσεις στον Robert Martinez, πατέρα του Olivier Martinez. Ο Olivier Martinez και ο Robert Martinez, αμφότεροι Γάλλοι υπήκοοι, ενήγαγαν την αγγλική εταιρία MGN Limited, ιδιοκτήτρια της εφημερίδας *Sunday Mirror*, ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων. Αμφότεροι οι ενάγοντες θεώρησαν ότι η δημοσίευση των πληροφοριών από την προαναφερθείσα εφημερίδα συνιστά προσβολή του δικαιώματος στον σεβασμό της

¹¹⁸ ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN) C-509/09 και C-161/10

ιδιωτικής τους ζωής καθώς και του δικαιώματος του Olivier Martinez στην εικόνα του. Κατά της αγωγής, η εναγόμενη αντέταξε την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του γαλλικού δικαστηρίου, θεωρώντας ότι αρμόδια για την εκδίκαση της διαφοράς ήταν τα αγγλικά δικαστήρια.

Το ΔΕΕ στην απόφασή του έκρινε ότι σε περίπτωση φερόμενης προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω πληροφοριών που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο, το πρόσωπο που θεωρεί ότι θίγεται έχει την ευχέρεια να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκαταστάσεως του φορέα μεταδόσεως των επίμαχων πληροφοριών είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του θιγομένου. Το πρόσωπο αυτό έχει επίσης τη δυνατότητα, αντί της αγωγής για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης, να προσφύγει ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου υπάρχει ή υπήρξε πρόσβαση στο επίμαχο δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο. Τα εν λόγω δικαστήρια είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνον για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος του κράτους μέλους όπου έχουν την έδρα τους.

Σύμφωνα δε με την σκέψη 49 της απόφασης, ο τόπος όπου ένα πρόσωπο έχει το κέντρο των συμφερόντων του συμπίπτει, συνήθως, με τον τόπο της συνήθους διαμονής του. Ωστόσο, ένα πρόσωπο μπορεί να έχει το κέντρο των συμφερόντων του και σε κράτος μέλος στο οποίο δεν διαμένει συνήθως, κατά το μέτρο που η ύπαρξη ιδιαίτερος στενού δεσμού με το κράτος μέλος αυτό μπορεί να αποδειχθεί με τη συνδρομή άλλων ενδεικτικών στοιχείων, όπως είναι η άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας.

2.2.6 Αδικήματα πολλαπλής τοπικής σύνδεσης: από την Fiona Shevill στην eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN

Ο προσδιορισμός του δικαστηρίου που έχει διεθνή δικαιοδοσία κατά το άρ. 5 σημ. 3 στις περιπτώσεις των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, είναι ένα ιδιαίτερα δυσχερές ζήτημα.

Το ΔΕΕ στις δύο προαναφερθείσες αποφάσεις του, ασχολήθηκε με την ερμηνεία του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» του άρ. 5 σημ. 3 του Κανονισμού για τις περιπτώσεις όπου έχουμε προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω

εντύπου δημοσιεύματος, στην πρώτη περίπτωση (απόφαση Fiona Shevill) και μέσω δημοσιεύματος στο διαδίκτυο στην δεύτερη (απόφαση eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN). Παρά την ομοιότητα που, εκ πρώτης όψεως, παρουσιάζουν οι δύο περιπτώσεις το ΔΕΕ προχώρησε σε διαφορετική (έστω εν μέρει) αντιμετώπισή τους.

Η εν λόγω νομολογία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας, είτε πρόκειται για συκοφαντική δυσφήμιση ή βλάβες υπό την έννοια που κατά γενικό κανόνα αποδίδεται στους όρους αυτούς στις ηπειρωτικές έννομες τάξεις είτε για τη «δυσφήμιση» των έννομων τάξεων του common law¹¹⁹. Να σημειωθεί ότι ενώ στις έννομες τάξεις της ηπειρωτικής Ευρώπης το δικαίωμα στην προσωπικότητα αποτελεί δικαίωμα - πλαίσιο το οποίο περιέχει εκφάνσεις που δεν είναι δυνατόν να απαριθμηθούν περιοριστικά, όπως η τιμή, η υπόληψη, φήμη, ο ιδιωτικός βίος κτλ, στο Αγγλικό δίκαιο γίνεται διάκριση ανάμεσα στην φήμη που προστατεύεται ως αδικοπραξία λόγω δυσφήμισης και του ιδιωτικού βίου που δεν προστατεύεται από το δίκαιο των αδικοπραξιών¹²⁰.

Οι εξεταζόμενες εδώ περιπτώσεις χαρακτηρίζονται από την σύγκρουση που αναφύεται μεταξύ δύο θεμελιωδών δικαιωμάτων: της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης (του εκδότη) από την μία και του δικαιώματος στην προσωπικότητα ως προς τις εκφάνσεις του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και της εικόνας (του θιγόμενου προσώπου) από την άλλη. Όπως είναι γνωστό και τα δύο αυτά δικαιώματα προστατεύονται στον ευρωπαϊκό χώρο τόσο από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρ. 10 και 8 αντίστοιχα) όσο πλέον και από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρ. 11 και 7 αντίστοιχα)

Με την απόφαση Shevill το δικαστήριο προσπάθησε να επιτύχει μία εύλογη ισορροπία ανάμεσα στα παραπάνω δικαιώματα του εκδότη και του θιγόμενου προσώπου: ο εκδότης του προσβλητικού δημοσιεύματος μπορεί να επιλέξει τις χώρες στις οποίες θα επεκτείνει την επιχειρηματική του δράση προβαίνοντας στην διανομή του εντύπου του, και συνεπώς σε αυτές τις χώρες μπορεί να προβλέψει και να αναλάβει τον κίνδυνο να εναχθεί. Ο ενάγων/θιγείς, από την άλλη, μπορεί να ζητήσει αποκατάσταση της βλάβης του οπουδήποτε είναι γνωστός, συμπεριλαμβανομένου και

¹¹⁹ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 39

¹²⁰ Βλ. Jan Oster, Rethinking Shevil. Conceptualising the EU private international law of Internet torts against personality rights, International review of Law, Computers & Technology 2012, σελ. 114

του τόπου της κατοικίας του¹²¹. Στην περίπτωση αυτή, εντούτοις, ο ενδιαφερόμενος φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας μπορεί να αξιώσει στον τόπο αυτό την αποκατάσταση των ζημιών που επήλθαν μόνο στο εν λόγω κράτος (mosaic principle/αρχή του μωσαϊκού). Ως αντιστάθμισμα, όμως, ο ενάγων έχει πάντα τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή περί επιδικάσεως χρηματικής ικανοποίησεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης ενώπιον του δικαστηρίου είτε της κατοικίας του εναγομένου είτε του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δυσφημιστικού δημοσιεύματος¹²².

Περαιτέρω γίνεται δεκτό ότι η νομολογία Shevill δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα έντυπα μέσα του Τύπου, αλλά το πεδίο εφαρμογής της εκτείνεται επίσης και σε άλλα μέσα επικοινωνίας, όπως είναι η τηλεόραση και η ραδιοφωνία¹²³.

Στην απόφαση eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN το δικαστήριο έπρεπε να αποφανθεί για το αν το πεδίο εφαρμογής της νομολογίας Shevill θα μπορούσε να επεκταθεί και στις περίπτωση που το χρησιμοποιούμενο μέσο επικοινωνίας είναι το διαδίκτυο.

Προκειμένου να απαντήσουμε στο παραπάνω ζήτημα θα πρέπει να εξετάσουμε τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το διαδίκτυο ως μέσο επικοινωνίας και αν αυτές το διαφοροποιούν ουσιωδώς από τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας στα οποία εκτείνεται η νομολογία Shevill.

Το διαδίκτυο είναι από την φύση του ένα μέσο επικοινωνίας χωρίς σύνορα, το οποίο είναι σήμερα εύκολα προσβάσιμο από οπουδήποτε στον κόσμο και με σχετικά χαμηλό κόστος. Τα χαρακτηριστικά αυτά του διαδικτύου σε συνδυασμό με την καθολική αποδοχή του ως μέσου επικοινωνίας και ενημέρωσης έχουν οδηγήσει σε πλήρη ανατροπή της τάσης εδαφικού κατακερματισμού που υπήρχε στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης και έχουν μετατρέψει την μετάδοση των πληροφοριών σε φαινόμενο με παγκόσμιες διαστάσεις που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα¹²⁴. Ενώ στα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας είναι προβλέψιμο και ελεγχόμενο το πού θα διανεμηθεί ένα έντυπο πχ εφημερίδας ή πού θα μεταδοθεί ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα, κάτι τέτοιο δεν ισχύει με τις πληροφορίες που δημοσιεύονται στο

¹²¹ Jan Oster, Rethinking Shevil. Conceptualising the EU private international law of Internet torts against personality rights, International review of Law, Computers & Technology 2012, σελ. 115

¹²² ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 36

¹²³ Βλ. ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 39

¹²⁴ Βλ. ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 43

διαδίκτυο¹²⁵. Είναι πρακτικά ανέφικτος ο έλεγχος της διανομής της πληροφορίας και της πρόσβασης σε αυτή.

Κατ' αντιδιαστολή προς τον Τύπο, η κυκλοφορία των πληροφοριών μέσω διαδικτύου δεν χρειάζεται προηγούμενη επιχειρηματική απόφαση όσον αφορά τον αριθμό των αντιτύπων που πρέπει να διανεμηθούν ή, πολύ λιγότερο, να εκτυπωθούν, δεδομένου ότι η διανομή είναι σφαιρική και ακαριαία: δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία παρέχεται από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Έτσι, τα διαδικτυακά μέσα διακρίνονται από τα παραδοσιακά μέσα ως προς το ότι, από εδαφικής απόψεως, η αγορά τους εκτείνεται σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό δε ανεξαρτήτως της βουλήσεως του φορέα μετάδοσης των πληροφοριών να καταστεί δυνατή η πρόσβαση σε αυτές πέραν του κράτους εγκατάστασής του και εκτός της σφαίρας επιρροής τους¹²⁶. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί κάποιος που κάνει εκδόσεις στο διαδίκτυο να επιλέξει τις χώρες στις οποίες θέλει να κυκλοφορήσει το δημοσίευσμά του και κατ' επέκταση να μην μπορεί να προβλέψει τις δικαιοδοσίες στις οποίες ενδέχεται να εναχθεί. Ο εκδότης του διαδικτύου κινδυνεύει να υπαχθεί σε πλήθος τοπικών, περιφερειακών, κρατικών και διεθνών νομικών καθεστώτων. Κάτι τέτοιο όμως μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις που αποθαρρύνουν την νόμιμη άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας της πληροφόρησης (το αποκαλούμενο chilling effect).

Από την άλλη πλευρά, τα εν δυνάμει θύματα δημοσιεύσεων που προσβάλλουν το δικαίωμα στην προσωπικότητά τους βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το μέσο μετάδοσης είναι το διαδίκτυο. Η παγκόσμια εμβέλεια της πληροφορίας συμβάλλει στο να καθίσταται η βλάβη εν δυνάμει βαρύτερη από εκείνη την οποία προκαλεί ένα παραδοσιακό μέσο επικοινωνίας. Πέραν της παγκόσμιας εμβέλειας του διαδικτύου ως μέσου μετάδοσης, ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό του είναι ότι άπαξ και μία πληροφορία κυκλοφορήσει μέσω αυτού, θα είναι διαθέσιμη για πάντα σε αυτό, επιβαρύνοντας έτσι την διεισδυτικότητα και την διάρκεια της προσβολής που προκαλείται στην φήμη ενός προσώπου¹²⁷. Επομένως, ο ενδιαφερόμενος φορέας του δικαιώματος της

¹²⁵ Βλ. Jan Oster, Rethinking Shevil. Conceptualising the EU private international law of Internet torts against personality rights, International review of Law, Computers & Technology 2012, σελ. 113

¹²⁶ Βλ. ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 44 και ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN) C-509/09 και C-161/10, σκ. 45

¹²⁷ Βλ. Jan-Jaap Kuipers, Towards a European Approach in the cross-border infringement of personality rights, German Law Journal 2011, σελ. 1685

προσωπικότητας μπορεί να υποστεί προσβολές εν δυνάμει σοβαρότερες, ενώ η νομική του προστασία, δεδομένου του κατακερματισμού και της ανασφάλειας δικαίου στην οποία υπόκειται, βαίνει μειούμενη¹²⁸.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η δημοσίευση δυσφημηστικών πληροφοριών μέσω ιστοσελίδας στο διαδίκτυο διαφέρει από την δημοσίευση σε ένα έντυπο ή από την μετάδοσή της από ένα τηλεοπτικό δίκτυο και κατά συνέπεια η νομολογία Shevill δεν μπορεί να εφαρμοστεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο σε ότι αφορά στο διαδίκτυο¹²⁹, αλλά θα πρέπει να τροποποιηθεί/προσαρμοστεί στις περιπτώσεις δημοσιεύσεων στο διαδίκτυο με σκοπό να περιορίσει τον αριθμό των δικαιοδοσιών στις οποίες μπορεί να εναχθεί ο εκδότης αλλά και να τις κάνει προβλέψιμες¹³⁰. Το δικαστήριο έκρινε ότι η νομολογία Shevill δεν είναι σκόπιμο να αναθεωρηθεί εκ βάθρων, αλλά ουσιαστικά να εξελιχθεί/επεκταθεί με την προσθήκη ενός επιπλέον συνδετικού στοιχείου.

Το δικαστήριο προσδιόρισε ποιο είναι αυτό το επιπλέον συνδετικό στοιχείο που πρέπει να εφαρμοστεί πέραν των όσων γίνονται δεκτά με την νομολογία Shevill, δίνοντας απάντηση έτσι στο προδικαστικό ερωτήματος που του είχε τεθεί, αν δηλ. σε περιπτώσεις προσβολής του δικαιώματος στην προσωπικότητα από ανάρτηση δημοσιεύματος σε διαδικτυακή ιστοσελίδα, «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» είναι οποιοδήποτε κράτος από το οποίο υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης στην συγκεκριμένη ιστοσελίδα ή για να θεμελιωθεί διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων κάποιου κράτους θα πρέπει να συντρέχει κάποιος ειδικός ή χαρακτηριστικός αλλά πάντως επαρκής σύνδεσμος μεταξύ της επίμαχης ιστοσελίδας και του κράτους της έδρας του δικαστηρίου; Και περαιτέρω με ποια κριτήρια θα προσδιοριστεί ο σύνδεσμος αυτός;

Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι αν αρκούσε απλώς και μόνο η δυνατότητα πρόσβασης σε μία ιστοσελίδα από ένα κράτος μέλος, για να θεμελιώσουν τα δικαστήρια του κράτους αυτού διεθνή δικαιοδοσία, θα οδηγούμασταν στο αποτέλεσμα να έχουν όλα κράτη της ΕΕ διεθνή δικαιοδοσία, γεγονός που θα έδινε έδαφος για άγρα δικαστηρίου (forum shopping), ενώ περαιτέρω μία τέτοια ερμηνευτική προσέγγιση θα ήταν αντίθετη στους σκοπούς των ειδικών βάσεων

¹²⁸ Βλ. ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 48

¹²⁹ Ι. Δεληκωστόπουλος, Εναλλακτικοί δικαιοδοτικοί σύνδεσμοι για διαφορές στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 2012, σελ. 1231

¹³⁰ Jan Oster, Rethinking Shevil. Conceptualising the EU private international law of Internet torts against personality rights, International review of Law, Computers & Technology 2012, σελ. 117

διεθνούς δικαιοδοσίας του Κανονισμού που είναι η εξασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Όμως ο υπερβολικός κατακερματισμός των δωσιδικιών, ακριβώς όπως, ενδεχομένως, και των εφαρμοστέων δικαίων, δύσκολα συμβιβάζεται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Ομοίως, το γεγονός και μόνον ότι οι πληροφορίες που αφορούν πχ ένα δημόσιο πρόσωπο είναι αμέσως προσβάσιμες από όλα τα κράτη μέλη, εκθέτει τον εκδότη του μέσου σε μια κατάσταση η διαχείριση της οποίας παρουσιάζει δυσχέρειες, καθόσον οποιοδήποτε κράτος μέλος αποτελεί εν δυνάμει τόπο όπου μπορεί να κινηθεί ένδικη διαδικασία. Και δεν μπορεί επίσης να υποστηριχθεί ότι το αποτέλεσμα αυτό προωθεί την προβλεψιμότητα όσον αφορά τον καθορισμό των κανόνων δικαιοδοσίας, ούτε για τον ενάγοντα ούτε για τον εναγόμενο¹³¹.

Συνεπώς, θα πρέπει να συντρέχει κάποιο ειδικότερο συνδετικό στοιχείο μεταξύ της επίμαχης ιστοσελίδας και του κράτους τα δικαστήρια του οποίου θα έχουν διεθνή δικαιοδοσία. Το συνδετικό στοιχείο το οποίο προέκρινε το ΔΕΕ είναι αυτό του «κέντρου των συμφερόντων του θιγομένου». Θεώρησε δε ότι το κέντρο των συμφερόντων του θιγομένου κατά κανόνα θα συμπίπτει με τον τόπο της συνήθους διαμονής του. Ωστόσο, δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο να βρίσκεται και σε άλλο κράτος, πέραν αυτού της συνήθους διαμονής του, κατά το μέτρο που η ύπαρξη ιδιαίτερος στενού δεσμού με το κράτος μέλος αυτό μπορεί να αποδειχθεί με τη συνδρομή άλλων ενδεικτικών στοιχείων, όπως είναι η άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας. Το δικαστήριο στήριξε την επιλογή του αυτή στο σκεπτικό¹³² ότι η δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου όπου το φερόμενο θύμα έχει το κέντρο των συμφερόντων του συνάδει με τον σκοπό της προβλεψιμότητας των κανόνων περί απονομής αρμοδιότητας και από πλευράς του εναγομένου, δεδομένου ότι ο φορέας μετάδοσης πληροφοριών δυσφημιστικού περιεχομένου είναι σε θέση, κατά τον χρόνο δημοσιεύσεως των επίμαχων πληροφοριών στο διαδίκτυο, να γνωρίζει τα κέντρα συμφερόντων των προσώπων που αποτελούν αντικείμενο του δημοσιεύματος. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το κριτήριο του κέντρου συμφερόντων παρέχει ταυτόχρονα στον μεν ενάγοντα τη δυνατότητα να προσδιορίζει ευχερώς το δικαστήριο στο οποίο μπορεί να ασκήσει αγωγή με αίτημα την αποκατάσταση του συνόλου της προκλειθείσας ζημίας, στον δε εναγόμενο τη δυνατότητα να προβλέπει

¹³¹ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 51

¹³² ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN) C-509/09 και C-161/10, σκ. 50

ευλόγως το δικαστήριο ενώπιον του οποίου μπορεί να εναχθεί. Με αυτό τον τρόπο επέρχεται εξισορρόπηση των συμφερόντων αμφοτέρων των μερών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Γενικός Εισαγγελέας στις προτάσεις του είχε προτείνει ένα ευρύτερο πρόσθετο κριτήριο συνάφειας για τον καθορισμό του αρμοδίου δικαστηρίου. Αυτό ήταν το κριτήριο του τόπου του «κέντρου βάρους της συγκρούσεως». Τόπος δε του «κέντρου βάρους της συγκρούσεως»¹³³ είναι εκείνος όπου το δικαστήριο μπορεί να εκδικάσει, υπό τις ευνοϊκότερες συνθήκες, διαφορά που αφορά σύγκρουση μεταξύ της ελευθερίας της πληροφόρησης [ελευθερία της έκφρασης] και του δικαιώματος στην εικόνα [δικαίωμα στην προσωπικότητα]. Ο όρος αυτός πληρούται στο κράτος όπου είναι «νοητό» ή παρουσιάζεται πιθανότερο το ενδεχόμενο προσβολής του δικαιώματος στη φήμη και στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και όπου εκδηλώνεται εντονότερα η αξία που είναι σύμφυτη με τη διάδοση συγκεκριμένης πληροφορίας ή γνώμης, αναλόγως της περιστάσεως. Στο κράτος αυτό θα υποστεί ο φορέας του δικαιώματος της προσωπικότητας προσβολή της μεγαλύτερης δυνατής εκτάσεως και εντάσεως. Ομοίως, ο κρίσιμος τόπος είναι εκείνος όπου το μέσο επικοινωνίας θα μπορούσε να προβλέψει την ενδεχόμενη πρόκληση της προσβολής και, κατά συνέπεια, την ύπαρξη κινδύνου να εναχθεί ενώπιον των εκεί δικαστηρίων. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο τόπος στον οποίο εντοπίζεται το κέντρο βάρους είναι εκείνος όπου το δικαστήριο βρίσκεται στην καλύτερη δυνατή θέση να προβεί σε συνολική εκτίμηση της συγκρούσεως μεταξύ των διακυβευόμενων μεγεθών. Στα δικαστήρια αυτά θα μπορεί να ζητηθεί αποκατάσταση του συνόλου της ζημίας.

Για να προσδιοριστεί ο τόπος του «κέντρου βάρους της συγκρούσεως» πρέπει να ληφθούν υπόψη κυρίως δύο στοιχεία. Το πρώτο¹³⁴ είναι ότι το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» βρίσκεται εκεί όπου ο εν λόγω φορέας έχει το «κέντρο των συμφερόντων» του. Το κριτήριο αυτό είναι, μέχρι ορισμένου σημείου, παρόμοιο με την απαίτηση που καθιερώνει η απόφαση Shevill «το θύμα να είναι γνωστό». Εντούτοις, κατά τον καθορισμό του τόπου όπου εντοπίζεται το «κέντρο βάρους της συγκρούσεως» δεν αρκεί μόνον το θύμα να είναι γνωστό. Αντιθέτως, χρειάζεται να προσδιοριστεί ο τόπος όπου ο ενδιαφερόμενος ιδιώτης, ο οποίος απολαύει της προστασίας του δικαιώματος της προσωπικότητας, αναπτύσσει ουσιαστικά ζωτικής σημασίας δραστηριότητα, υπό τον όρο ότι η δραστηριότητα αυτή υφίσταται.

¹³³ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 58

¹³⁴ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 59

Το δεύτερο στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι για να αποτελεί ένας τόπος το «κέντρο βάρους της σύγκρουσης» θα πρέπει η επίμαχη πληροφορία να παρουσιάζει αντικειμενική συνάφεια με τον συγκεκριμένο εδαφικό χώρο. Δηλαδή, η πληροφορία που αποτελεί την αιτία της διαφοράς πρέπει να διατυπώνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να καθίσταται πληροφορία που εγείρει ενδιαφέρον σε ορισμένο έδαφος και, ως εκ τούτου, παρακινεί ενεργά τους αναγνώστες που διαμένουν στο εν λόγω έδαφος να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτήν, θα πρέπει να πρόκειται με άλλα λόγια για πληροφορία «άξια δημοσίευσης» στον συγκεκριμένο τόπο¹³⁵.

Στοιχεία που ενδεικνύουν την αντικειμενική συνάφεια μίας πληροφορίας με έναν τόπο είναι κυρίως το περιεχόμενό της. Όσο εντονότερο είναι το πληροφοριακό ενδιαφέρον ορισμένης είδησης ως προς συγκεκριμένο εθνικό έδαφος, τόσο πιθανότερο είναι ότι οι προσβολές δικαιωμάτων που διαπράττονται επί του εν λόγω εδάφους θα παρουσιάζουν καταρχήν συνάφεια με τα δικαστήρια του εδάφους αυτού¹³⁶. Άλλες ενδείξεις που συντελούν στον προσδιορισμό του εδάφους με το οποίο μία πληροφορία έχει αντικειμενική συνάφεια είναι η υποκειμενική βούληση του εκδότη να κατευθύνει την πληροφορία σε ορισμένο κράτος, το χρησιμοποιούμενο όνομα χώρου (domain name), η χρησιμοποιούμενη γλώσσα, οι διαφημίσεις που περιλαμβάνονται στην συγκεκριμένη ιστοσελίδα, η κατηγοριοποίηση της πληροφορίας που περιέχεται στην ιστοσελίδα, οι λέξεις - κλειδιά που εισάγονται στις μηχανές αναζήτησης προκειμένου να ανευρεθεί η ιστοσελίδα¹³⁷.

Έχει διατυπωθεί η άποψη¹³⁸ ότι η υιοθέτηση του κριτηρίου του τόπου «του κέντρου βάρους της σύγκρουσης» δεν θα αποτελούσε απλώς μία τροποποίηση και επέκταση της νομολογίας Shevill, αλλά θα επρόκειτο για μία ουσιαστική αλλαγή της μεθοδολογίας με την οποία αντιμετωπίζονται τα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας, προς την κατεύθυνση υιοθέτησης μίας μεθοδολογικής προσέγγισης, η οποία προσομοιάζει σημαντικά στο *forum (non) conveniens* του αγγλοσαξωνικού δικαίου. Αυτό, καθώς ο προσδιορισμός του κέντρου βάρους της σύγκρουσης θα βασίζονταν σε αξιολογήσεις αξιών και ενδείξεων στις οποίες θα έπρεπε να προβεί το δικαστήριο.

¹³⁵ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 60, 63

¹³⁶ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 64

¹³⁷ ΔΕΕ 29-03-2011, eDATE Advertising/Martinez, Προστάσεις Γενικού Εισαγγελέα, σκ. 65

¹³⁸ Jan Oster, Rethinking Shevil. Conceptualising the EU private international law of Internet torts against personality rights, *International review of Law, Computers & Technology* 2012, σελ. 121

2.2.7 Κριτικές Παρατηρήσεις

Η θεμελίωση από το δικαστήριο της ανάγκης να τροποποιηθεί η νομολογία Shevill, στις περιπτώσεις που η προσβολή της προσωπικότητας συντελείται από δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο φαίνεται πειστική. Περαιτέρω, αποτελεσματική φαίνεται και η επιλογή του νέου κριτηρίου συνάφειας που εισάγει κατά την ερμηνεία του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» του άρ. 5 σημ. 3 του Κανονισμού, «του κέντρου των συμφερόντων του θιγομένου», παρόλο που ουσιαστικά οδηγεί στην αποδοχή του *forum actoris*, αποδοχή την οποία είχε στο παρελθόν συστηματικά αποφύγει το ΔΕΕ.

Όμως, η επιβεβαίωση από το δικαστήριο της εφαρμογής της αρχής του μωσαϊκού και επί προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου επικρίνεται από μέρος της θεωρίας, καθώς θεωρείται υπέρμετρα φιλική προς τον ενάγοντα¹³⁹. Υποστηρίζεται δηλ. ότι το θιγόμενο πρόσωπο από δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο δεν θα έπρεπε να έχει την επιπρόσθετη δυνατότητα αντί της αγωγής για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου ο φορέας μετάδοσης των επίμαχων πληροφοριών έχει την έδρα του, να μπορεί προσφύγει ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου υπάρχει ή υπήρξε πρόσβαση στο επίμαχο δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο και να ζητήσει χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνον για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος αυτού του κράτους μέλους.

Η κριτική αυτή στηρίζεται στο σκεπτικό ότι, δεδομένου ότι η πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι δυνατή από οπουδήποτε, η υιοθέτηση της παραπάνω αρχής οδηγεί πρακτικά στο αποτέλεσμα ο εκδότης ενός δυσφημιστικού δημοσιεύματος στο διαδίκτυο να μπορεί να εναχθεί στα δικαστήρια και των 27 κρατών μελών, μιας και δεν μπορεί ουσιαστικά να επιλέξει τους τόπους από όπου θα είναι προσβάσιμο το δημοσίευσμά του και άρα να προβλέψει πού μπορεί να εναχθεί. Ο ενδεχόμενος αυτός κίνδυνος μπορεί να οδηγήσει στον περιορισμό της άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης του εκδότη.

¹³⁹ Ι. Δεληκωστόπουλος, Εναλλακτικοί δικαιοδοτικοί σύνδεσμοι για διαφορές στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 2012, σελ. 1232

Επιπροσθέτως¹⁴⁰, η υιοθέτηση της αρχής του μωσαϊκού αφήνει περιθώρια στον ενάγοντα για άγρα δικαστηρίου (forum shopping). Κάθε κράτος μέλος δίνει διαφορετική βαρύτητα στα εδώ συγκρουόμενα θεμελιώδη δικαιώματα, δηλ. της ελευθερίας της έκφρασης και του δικαιώματος στην προσωπικότητα. Κάποια κράτη, όπως πχ η Γαλλία, παρέχουν υψηλή προστασία στο δικαίωμα της προσωπικότητας, την στιγμή που σε κάποια άλλα κράτη, όπως πχ στην Μ. Βρεταννία, η ελευθερία του λόγου είναι ύψιστης σημασίας. Έτσι, η προστασία που παρέχεται στο δικαίωμα της προσωπικότητας σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου διαφέρει μεταξύ των κρατών μελών, καθώς ελλείπει εναρμόνισης, κάθε κράτος μέλος εφαρμόζει τους δικούς του κανόνες ουσιαστικού δικαίου. Καθοριστικής σημασίας είναι η έλλειψη ενοποιημένων κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου για τις προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητα, μιας και αυτές οι προσβολές έχουν εξαιρεθεί από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Ρώμη II. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα κάθε κράτος μέλος να εφαρμόζει τους εθνικούς του κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου προκειμένου να προσδιορίσει το εφαρμοστέο δίκαιο σε τέτοιες περιπτώσεις. Συνεπώς, ο ενάγων, στο πλαίσιο της αρχής του μωσαϊκού, μπορεί να επιλέξει να ασκήσει την αγωγή του στα δικαστήρια χώρας, οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της οποίας οδηγούν σε εφαρμοστέο δίκαιο που παρέχει υψηλή προστασία στο δικαίωμα στην προσωπικότητα και έτσι να πετύχει υψηλό ποσό χρηματικής ικανοποίησης της ηθικής του βλάβης, εφόσον βέβαια συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις.

Για τους παραπάνω λόγους, υποστηρίζεται ότι το ΔΕΕ θα έπρεπε να περιοριστεί στην υιοθέτηση του κριτηρίου σύνδεσης του κέντρου των συμφερόντων του θιγομένου, χωρίς να επεκτείνει την εφαρμογή της αρχής του μωσαϊκού στις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου.

Ένα άλλο ερώτημα που ανακύπτει είναι αν η νέα νομολογιακή θέση θα καλύπτει πλέον και τις προσβολές μέσω των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης, ή αν για αυτές τις προσβολές θα εξακολουθήσει να ισχύει η νομολογία Shevill. Ο Γενικός Εισαγγελέας υποστήριξε στις προτάσεις του ότι, σύμφωνα με την αρχή της τεχνολογικής ουδετερότητας, η λύση που θα προσφέρει το Δικαστήριο θα πρέπει να μπορεί να έχει εφαρμογή, κατά το μέτρο του δυνατού, σε όλα τα μέσα επικοινωνίας ανεξαρτήτως του φυσικού μέσου μετάδοσης της πληροφορίας. Ωστόσο, από το

¹⁴⁰ Βλ. Ragnhild Christiansen, Forum Shopping at its best under Brussels I regulation in case of violation of personality rights on the internet, <http://legalknowledgeportal.com/2012/07/04/forum-shopping-at-its-best-under-brussels-i-regulation-in-case-of-violation-of-personality-rights-on-the-internet/> (τελευταία επίσκεψη 26.1.2013)

σκεπτικό της απόφασης και από την ανάλυση που προηγήθηκε, προκύπτει ότι η θεμελίωση δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του τόπου όπου ο θιγείς έχει το κέντρο των συμφερόντων του για το σύνολο της ζημίας που αυτός υπέστη, στηρίχθηκε στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το συγκεκριμένο μέσο μετάδοσης, ενώ δεν παίρνει σαφή θέση το δικαστήριο για το θέμα αυτό.

3. Η Δωσιδικία του Αδικήματος κατά τον ΚΠολΔ¹⁴¹

Στις περιπτώσεις όπου δεν εφαρμόζονται οι ρυθμίσεις του Κανονισμού 44/2001, η διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων σε περιπτώσεις αδικοπρακτικής ευθύνης θα ρυθμίζεται από τις διατάξεις του ΚΠολΔ, και συγκεκριμένα από τα άρ. (3, 35). Μέχρι το 2011 οπότε και τροποποιήθηκαν οι σχετικές διατάξεις, η δωσιδικία του αδικήματος ρυθμίζονταν από το άρ. 35, το οποίο κατελάμβανε μόνον τις αξιόποινες πράξεις, ενώ το άρθρο 40Α ΚΠολΔ θεσπίστηκε, με σκοπό να καταστούν αρμόδια για τις αδικοπρακτικές αξιώσεις από αυτοκινητικές διαφορές και τα δικαστήρια του τόπου του αυτοκινητικού ατυχήματος, λόγω της προφανούς τους σύνδεσης με το ατύχημα.

Ήδη με το άρ. 5 του Ν. 3994/2011 καταργήθηκε η δωσιδικία του ποινικού αδικήματος και η δωσιδικία επί αυτοκινητικών διαφορών και θεσπίστηκε η ειδική συντρέχουσα δωσιδικία της αδικοπραξίας στο νέο άρ. 35 του ΚΠολΔ.

Όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω σχετικά με την διεθνή δικαιοδοσία επί προσβολών του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω διαδικτύου θα πρέπει να ισχύσουν και υπό την νέα ρύθμιση του ΚΠολΔ, δεδομένου ότι η ρύθμιση του άρ. 35 τροποποιήθηκε ώστε να εναρμονιστεί πλήρως με τις ρυθμίσεις του Κανονισμού 44/2001¹⁴².

¹⁴¹ Ν. Κλαμαρής, Σ. Κουσουλής, Σ. Πανταζόπουλος, Πολιτική Δικονομία (Οργανισμός Δικαστηρίων – Γενική Εισαγωγή Και Διαδικασία Στα Πρωτοβάθμια Δικαστήρια – Απόδειξη), 2012, σελ. 313-314· Ν. Νίκας, Πολιτική Δικονομία Ι, 2003 σελ. 227-230.

¹⁴² ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ στο σχέδιο νόμου «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις», σελ. 3, διαθέσιμο σε: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/e-expol-eis.pdf> (τελευταία επίσκεψη 15/3/2013)

IV. Εφαρμοστέο Δίκαιο επί Προσβολής της Προσωπικότητας μέσω Διαδικτύου

1. Εισαγωγή

Η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις των αδιοπρακτικών ενοχών είναι από την φύση του ένα δυσχερές ζήτημα. Ενώ στο παρελθόν η ύπαρξη αδιοπραξιών με στοιχεία αλλοδαπότητας δεν ήταν πολύ συχνό φαινόμενο, η εξέλιξη της σύγχρονης τεχνολογίας και ο τρόπος που αυτή επηρέασε την ζωή των σύγχρονων κοινωνιών, είτε διευκολύνοντας σημαντικά την διακρατική μετακίνηση των πολιτών, είτε δίνοντας στους ανθρώπους την δυνατότητα να διαδίδουν με μεγάλη ευκολία και ταχύτητα τις πληροφορίες και τις απόψεις τους μέσω του διαδικτύου, έχει οδηγήσει σε σημαντική αύξηση των περιπτώσεων των «διεθνών» αδιοπραξιών.

Οι περιπτώσεις προσβολών του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα υπάγονται, από πλευράς νομικού χαρακτηρισμού, στην κατηγορία των αδιοπρακτικών ενοχών και όχι σε αυτή της προσωπικής κατάστασης. Κατά συνέπεια ο προσδιορισμός του εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις αυτές θα διέπεται από τους κανόνες συγκρούσεως που αφορούν στις αδιοπρακτικές ενοχές.

Οι σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ όσον αφορά στην παρεχόμενη προστασία και στην προτεραιότητα που αυτά δίνουν κατά την στάθμιση του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, όταν αυτά συγκρούονται, είχαν ως αποτέλεσμα να μην καταστεί δυνατό να συμφωνήσουν τα συμβαλλόμενα κράτη σε μία κοινώς αποδεκτή ρύθμιση ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο στις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα. Κατά τις διεργασίες για τον Κανονισμό 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) αποσύρθηκε η αρχικώς προταθείσα σχετική ρύθμιση. Αυτό έχει ως συνέπεια το εφαρμοστέο δίκαιο να προσδιορίζεται από τα επιμέρους εθνικά ιδιωτικά διεθνή δίκαια των κρατών μελών, για δε το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο από το άρ. 26ΑΚ.

Δυσχερέστερος είναι ο προσδιορισμός του εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το χρησιμοποιούμενο μέσο για την τέλεση των αδιοπραξιών είναι το διαδίκτυο. Σε αυτές τις περιπτώσεις ανακύπτουν προβλήματα σχετικά με τον προσδιορισμό του τόπου όπου τελέσθηκε το αδίκημα, καθώς οι

προσβολές μέσω διαδικτύου αποτελούν εξ ορισμού, περιπτώσεις αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, δηλ. περιπτώσεων που είτε τα γεγονότα που υλοποιούν το αδίκημα δεν συντελούνται όλα σε ένα κράτος αλλά σε περισσότερα είτε συντελούνται μεν σε ένα κράτος αλλά οι συνέπειες εκδηλώνονται σε περισσότερα κράτη¹⁴³.

2. Εφαρμοστέο δίκαιο στις αδιοπρακτικές ενοχές

2.1 Γενικά

Έχουν υποστηριχθεί διάφορες απόψεις σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις αδιοπρακτικές ενοχές.

Κατά τα πρώτα στάδια εξέλιξης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, επί των αδιοπρακτικών ενοχών έβρισκε εφαρμογή το δίκαιο του δικάζοντος δικαστή (*lex fori*), με το σκεπτικό ότι πολλές φορές η ίδια ενέργεια ή παράλειψη οδηγεί στην γέννηση τόσο αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης όσο και ποινικής. Εφόσον, λοιπόν τα ποινικά αδικήματα διέποντο από την *lex fori*, θεωρήθηκε σωστό η *lex fori* να διέπει και την αστική ευθύνη από την αδιοπραξία, την ευθύνη που παράγεται δηλ. από τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Τελικά, η αντίληψη αυτή δεν επικράτησε, καθώς μία τέτοια επιλογή ενισχύει την άγρα δικαστηρίου (*forum shopping*), αφού με την επιλογή δικαστηρίου μπορεί ταυτόχρονα να γίνει και επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου που θα είναι ευνοϊκότερο για τον ενάγοντα¹⁴⁴.

Ένα από τα πιο διαδεδομένα συνδετικά στοιχεία για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις αδιοπρακτικές ενοχές αποτέλεσε ο τόπος τέλεσης του αδικήματος. Έτσι, ο κανόνας σύγκρουσης σύμφωνα με τον οποίο επί αδιοπρακτικών ενοχών εφαρμοστέο δίκαιο θα είναι το δίκαιο του τόπου τέλεσης του αδικήματος, υιοθετήθηκε από μεγάλο αριθμό ιδιωτικών διεθνών δικαίων τόσο της ηπειρωτικής Ευρώπης (μεταξύ των οποίων και το ελληνικό) όσο και της Αμερικής. Επιπλέον, η καταλληλότητα ενός τέτοιου κανόνα σύγκρουσης οφείλονταν και στο γεγονός ότι επέτρεπε σε κάθε κράτος να αξιολογεί και να ρυθμίζει ορθότερα όσα γίνονται στο έδαφός του, ενώ ικανοποιούνταν και η αξίωση, καθένας να γνωρίζει τους κανόνες συμπεριφοράς στους οποίους οφείλει να συμμορφώνεται¹⁴⁵. Αντιρρήσεις

¹⁴³ Βρέλλης Σπ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2008, σελ. 249

¹⁴⁴ Βασιλακάκης Ε., Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασιά Ζ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2012, σελ. 339

¹⁴⁵ Βρέλλης Σπ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2008, σελ. 247

διατυπώθηκαν για τις περιπτώσεις όπου ο τόπος τέλεσης του αδικήματος αποτελούσε απλώς ένα τυχαίο γεγονός. Σε τέτοιες περιπτώσεις, δεν υπάρχει λόγος να εφαρμόζεται το δίκαιο του τόπου τέλεσης του αδικήματος, μιας και δεν θα συνδέεται στενά με την έννομη σχέση στην οποία θα εφαρμοστεί¹⁴⁶.

Ο προσδιορισμός του τόπου τέλεσης του αδικήματος και κατ' επέκταση του δικαίου που θα διέπει την αδικοπρακτική ενοχή, δεν είναι πάντα ευχερής, ιδιαίτερα όταν ο αδικοπρακτών ενεργεί σε μία πολιτεία και ο ζημιωθείς υφίσταται την ζημία σε μία άλλη¹⁴⁷.

Ειδικότερα, στις περιπτώσεις αδικοπραξιών που τελούνται μέσω διαδικτύου, η ανεύρεση του τόπου τέλεσης του αδικήματος καθίσταται ιδιαιτέρως δύσκολη. Έχουν υποστηριχθεί διάφορες απόψεις σχετικά με τον προσδιορισμό του τόπου τέλεσης του αδικήματος στις περιπτώσεις του διαδικτύου, όπως ότι τόπος τέλεσης είναι ο τόπος όπου βρίσκεται το υλικό στο οποίο αποθηκεύεται η αναρτώμενη στο διαδίκτυο πληροφορία, ή ότι είναι ο τόπος όπου βρίσκεται ο πάροχος του διαδικτύου, ή ο τόπος που έχει κατοχυρωθεί το όνομα χώρου της ιστοσελίδας (domain name) κ.τ.λ. Ωστόσο, δεν φαίνεται αποτελεσματική η επιλογή κάποιου από τα παραπάνω κριτήρια προσδιορισμού του τόπου του αδικήματος που τελείται μέσω του διαδικτύου. Καθώς δε η τεχνολογία διαρκώς αναπτύσσεται, η επιλογή ενός από τα παραπάνω κριτήρια δεν θα μπορούσε να είναι ασφαλής και σταθερή.

Αλλά ακόμη και αν προσδιορίσουμε τον τόπο τέλεσης της αδικοπραξίας στο διαδίκτυο, είναι αμφίβολο αν το δίκαιο του τόπου αυτού θα είναι το καταλληλότερο να διέπει την συγκεκριμένη έννομη σχέση. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί η προσβλητική ανάρτηση της πληροφορίας να έγινε μεν σε ένα κράτος, αλλά η προσβολή της τιμής και της υπόληψης του θιγομένου να γίνεται αισθητή σε ένα άλλο κράτος ή και σε περισσότερα από ένα κράτη ή ακόμη και σε όλα τα κράτη για τις περιπτώσεις των προσωπικοτήτων παγκοσμίου φήμης. Σε παρόμοιες περιπτώσεις τίθεται θέμα επιλογής του τόπου, με τον οποίο η πράξη έχει τους στενότερους

¹⁴⁶ Π.χ.1: σύγκρουση δύο αυτοκινήτων στο έδαφος μίας χώρας, ενώ οι δύο ιδιοκτήτες/Οδηγοί έχουν την κατοικία τους στο έδαφος άλλης, της ίδιας όμως, χώρας. Σε μία τέτοια περίπτωση δεν έχουμε έντονο σύνδεσμο αυτής της σχέσεως με την χώρα του ατυχήματος ώστε το δίκαιο αυτής της χώρας να πρέπει να διέπει τις ενοχές που πηγάζουν από αυτό το ατύχημα. Π.χ.2: ένα αεροπλάνο πέφτει στην Ινδία όταν έρχεται από την Ιαπωνία στην Ελλάδα. Το γεγονός ότι συνετρίβη σε Ινδικό έδαφος και δημιουργήθηκε μία αδικοπρακτική ευθύνη της εταιρείας, αυτό δεν σημαίνει ότι η Ινδία συνδέεται στενά με την σχέση.

¹⁴⁷ Βασιλακάκης Ε., Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2012, σελ. 340

δεσμούς, για να καθοριστεί το εφαρμοστέο δίκαιο που είναι κατάλληλο να διέπει την εν λόγω έννομη σχέση, εξασφαλίζοντας παράλληλα την μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια δικαίου¹⁴⁸. Σε αυτές τις περιπτώσεις αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα της επιλογής του τόπου τέλεσης του αδικήματος ως κατάλληλου συνδετικού στοιχείου για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου.

Μια άλλη θεωρία για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις αδιοπρακτικές ενοχές, που ξεκίνησε από τις Η.Π.Α. είναι η θεωρία του αρμόζοντος στην αδιοπραξία δικαίου (the proper law of the tort). Στις Η.Π.Α. ήδη πριν από αρκετά χρόνια κλονίσθηκε η εμπιστοσύνη στην ορθότητα της εφαρμογής της *lex loci delicti commissi* και αναζητήθηκε το αρμόζον στο αδίκημα δίκαιο με βάση την ανάλυση των συμφερόντων των διαφόρων δικαίων που έχουν σχέση με το συγκεκριμένο αδίκημα και τις συνέπειές του¹⁴⁹. Έτσι, η αδιοπρακτική ευθύνη διέπεται όχι από ένα δίκαιο εκ των προτέρων σταθερά και αυστηρά ορισμένο (όπως με τον σύνδεσμο του τόπου τέλεσης της αδιοπραξίας), αλλά από το δίκαιο του κράτους με το οποίο συνδέεται στενότερα η συγκεκριμένη αδιοπραξία και υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις.

Τα τελευταία χρόνια διατυπωνόταν και η σκέψη λήψεως υπόψη της βουλήσεως των μερών κατά τον προσδιορισμό της *lex delicti*¹⁵⁰. Την δυνατότητα επιλογής δικαίου από τα μέρη υιοθέτησε, έως έναν βαθμό και ο πρόσφατος Κανονισμός 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

2.2 Εφαρμοστέο δίκαιο στις αδιοπρακτικές ενοχές κατά το άρ. 26ΑΚ

Κατά το άρ. 26ΑΚ: «Οι ενοχές από αδίκημα διέπονται από το δίκαιο της πολιτείας όπου διαπράχθηκε το αδίκημα». Με την ρύθμιση αυτή το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο υιοθετεί την προσέγγιση που γνώρισε ευρεία αποδοχή από πολλές έννομες τάξεις, σύμφωνα με την οποία οι αδιοπρακτικές ενοχές διέπονται από το δίκαιο του τόπου όπου αυτές διαπράχθηκαν, δηλ. από την *lex loci delicti commissi*.

¹⁴⁸ Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 493

¹⁴⁹ Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2008, σελ. 247

¹⁵⁰ Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2008, σελ. 248

Ο όρος «αδίκημα» στην ΑΚ 26 έχει γενική και ευρεία έννοια και όχι τη στενή που, ενδεχομένως, έχει σε μία εσωτερική (εθνική) έννομη τάξη¹⁵¹. Για την εσωτερική έννομη τάξη έχει την έννοια της αδικοπραξίας¹⁵².

Ως προς την έκταση εφαρμογής της *lex loci delicti commissi*, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, στο χώρο του Ελληνικού δικαίου, αλλά και στις ξένες έννομες τάξεις, που ακολουθούν παρόμοιο κανόνα συγκρούσεως, το δίκαιο που ισχύει στην πολιτεία που διαπράχθηκε το αδίκημα, θα ρυθμίσει μεταξύ άλλων και τα εξής ζητήματα: αν ορισμένη πράξη ή παράλειψη είναι παράνομη, την υπαιτιότητα, το συντρέχον πταίσμα του παθόντος, αν η ευθύνη είναι υποκειμενική ή αντικειμενική, αν και με ποιες προϋποθέσεις θεμελιώνεται ευθύνη από τις πράξεις και παραλείψεις των προστηθέντων ή βοηθών εκπληρώσεως, την ικανότητα καταλογισμού, τον κύκλο των έννομων αγαθών που προστατεύονται, τις συνέπειες του αδικήματος, την δυνατότητα αναγωγής μεταξύ περισσότερων ευθυνομένων, την παραγραφή της σχετικής αξιώσεως¹⁵³, τα κριτήρια προσδιορισμού του ύψους της ηθικής βλάβης, τους λόγους άρσης της προσβολής.

2.2.1 Αδικήματα Πολλαπλής Τοπικής Σύνδεσης

Δυσκολίες στην εφαρμογή του άρ. 26ΑΚ ανακύπτουν στις περιπτώσεις των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, όπου καθίσταται δυσχερής ο προσδιορισμός του τόπου τέλεσης του αδικήματος. Στην ίδια προβληματική εντάσσονται και οι περιπτώσεις αδικοπραξιών που τελούνται μέσω διαδικτύου, όπου και για αυτές ανακύπτει ζήτημα προσδιορισμού του τόπου τέλεσής τους. Για την επίλυση του ζητήματος αυτού έχουν υποστηριχθεί διάφορες θεωρίες:

Α) Σύμφωνα με την θεωρία του τόπου της ενεργείας, εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του τόπου όπου εξετελέσθη η ενέργεια που έτεινε στο άδικο αποτέλεσμα, ενώ σε περίπτωση που η ενέργεια έλαβε χώρα σε περισσότερα του ενός κράτη, του τόπου όπου αυτή ολοκληρώθηκε¹⁵⁴. Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε στην απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Πειραιώς 810/1994. Το δικαστήριο, ερμηνεύοντας το άρ. 26 ΑΚ, έκρινε ότι σε αγωγή αποζημιώσεως με βάσει διατάξεις περί αδικοπραξίας (υπεξαίρεσεως) εφαρμοστέο είναι το Αγγλικό δίκαιο, «αφού τόπος τέλεσεως του αδικήματος της υπεξαίρεσεως είναι εκείνος στον οποίο εκδηλώθηκε η πρόθεση

¹⁵¹ ΕφΠειρ. 1201/1999, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁵² Βρέλλης Σπ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2008, σελ. 249

¹⁵³ ΕφΠειρ 1201/1999, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁵⁴ Καράκωστας Ι., *Δίκαιο και Ιντερνετ*, 2009, σελ. 264

ιδιοποιήσεως και στην προκειμένη περίπτωση το Λονδίνο και όχι αυτός στον οποίο επήλθε η ζημία, δηλαδή ο Πειραιάς».

Β) Κατά την θεωρία του τόπου του αποτελέσματος, εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του τόπου στον οποίο εκδηλώθηκε το ζημιογόνο αποτέλεσμα. Όμως ο προσδιορισμός του τόπου αυτού δεν είναι πάντα εύκολος. Το ζήτημα προσκρούει σε δυσχέρειες, όχι μόνο προκειμένου να προσδιορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο, αλλά και για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων¹⁵⁵, όπως αναπτύχθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Γ) Κατά την μεικτή θεωρία εφαρμοστέο είναι το δίκαιο τόσο του τόπου ενεργείας όσο και του τόπου επελεύσεως της ζημίας με δικαίωμα επιλογής του αδικηθέντος μεταξύ των δύο αυτών δικαίων. Την θεωρία αυτή υιοθέτησε μέρος της νομολογίας¹⁵⁶, αναφέροντας ότι «στην περίπτωση που τα πραγματικά περιστατικά που υλοποιούν την αδικοπραξία, μεταξύ των οποίων και η επέλευση του ζημιογόνου αποτελέσματος, συντελούνται στο έδαφος περισσότερων πολιτειών, στο ζημιωθέντα απόκειται η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου».

Στο ίδιο πλαίσιο, με την απόφαση ΑΠ 903/2010 ο Άρειος Πάγος προσδιόρισε τον τόπο τελέσεως της αδικοπραξίας, και κατ' επέκταση και το εφαρμοστέο δίκαιο στην περίπτωση αδικοπραξίας συνιστάμενης σε προσβολή της προσωπικότητας μέσω εφημερίδας που εκδίδεται στην αλλοδαπή και κυκλοφορεί σε περισσότερες χώρες. Κατά την διατύπωση της απόφασης *«Τόπος τελέσεως του αδικήματος-και ως τέτοιο εννοείται η αδικοπραξία υπό ευρεία έννοια-είναι τόσο ο τόπος που ενήργησε ή παρέλειψε να ενεργήσει ο υπαίτιος της αδικοπραξίας όσο και ο τόπος στον οποίο επήλθε η ζημία. Στην περίπτωση δε που τα πραγματικά περιστατικά που υλοποιούν την αδικοπραξία, μεταξύ των οποίων και η επέλευση του ζημιογόνου αποτελέσματος, συντελούνται στο έδαφος περισσότερων πολιτειών, στον ζημιωθέντα απόκειται η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου. Έτσι, επί προσβολής της προσωπικότητας μέσω εφημερίδας που εκδίδεται στην αλλοδαπή και κυκλοφορεί σε περισσότερες χώρες, τόπος τελέσεως της αδικοπραξίας είναι τόσο ο τόπος στον οποίο εκδόθηκε η εφημερίδα όσο και κάθε τόπος στον οποίο αυτή κυκλοφόρησε και επήλθε η ζημία, ο τόπος δε της συνήθους διαμονής του προσβληθέντος είναι ο τόπος στον οποίο κατά κύριο λόγο επήλθε η ζημία»*.

¹⁵⁵ Βρέλλης Σπ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2008, σελ. 250

¹⁵⁶ ΑΠ 295/2000 · ΕφΠειρ 61/2008 · ΑΠ 665/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

Μάλιστα, σε αυτή την απόφαση και για τις περιπτώσεις δημοσιεύσεων σε έντυπα που κυκλοφορούν σε περισσότερες χώρες, το δικαστήριο φαίνεται να υιοθετεί την εφαρμογή ενός δικαίου για το σύνολο της ζημίας, αυτού του τόπου όπου επήλθε κατά κύριο λόγο η ζημία. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην εν λόγω απόφαση: «...η εφημερίδα που δημοσίευσε το επιλήψιμο δημοσίευμα εκδίδεται [στις Η.Π.Α.] και κυκλοφορεί σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα, όπου κατοικεί ο ενάγων. Με τα δεδομένα αυτά, εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο επί της ένδικης διαφοράς από αδικοπραξία είναι κατά το άρθρο 26 του Α.Κ. το ελληνικό δίκαιο, διότι στην Ελληνική Επικράτεια, όπου κατοικεί ο ενάγων, επήλθε (κατά κύριο μάλιστα λόγο) η ζημία, δηλαδή η προσβολή της προσωπικότητάς του από το δημοσίευμα της εφημερίδας». Ενώ σε επόμενο σημείο αναφέρει ότι: «Από το κατά τα άνω δημοσίευμα και τις επιμέρους άδικες και υπαίτιες πράξεις που τελέστηκαν σε βάρος του ενάγοντος προσβλήθηκε παράνομα και υπαίτια η προσωπικότητα αυτού και υπέστη ηθική βλάβη, βλάβη της τιμής και της υπόληψης του ως κοινωνικού ανθρώπου και πολιτικού, προς αποκατάσταση της οποίας το Δικαστήριο τούτο θεωρεί ότι η ανάλογη χρηματική ικανοποίηση, με γνώμονα την ένταση της προσβολής, τις συνθήκες τέλεσης της αδικοπραξίας, τον βαθμό υπαιτιότητας των εναγομένων, την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών, την έκταση της κυκλοφορίας της εφημερίδας που κυκλοφορεί στις χώρες της Ευρώπης και στην Ελλάδα, της συμπεριφοράς των εναγομένων μετά την τέλεση της αδικοπραξίας (η πρώτη εναγομένη πρότεινε στον ενάγοντα, μετά από την άσκηση της αγωγής, να προβεί σε διευκρινιστική δήλωση, πρόταση την οποία δεν αποδέχτηκε ο ενάγων) και γενικά όλες τις συνθήκες, τηρούμενης και της αρχής της αναλογικότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση, μεταξύ χρησιμοποιούμενου μέσου και επιδιωκόμενου σκοπού, προσδιορίζεται στο ποσό ...».

Η ανωτέρω προσέγγιση δύσκολα θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην περίπτωση που επρόκειτο για διασυνοριακή διαφορά εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε μία τέτοια περίπτωση, όπου ένα έντυπο εκδοθέν σε άλλο κράτος κυκλοφόρησε και στην Ελλάδα, τα ελληνικά δικαστήρια, σύμφωνα με την νομολογία Shevill, θα είχαν μεν διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθούν της υποθέσεως, αλλά μόνο για το μέρος της ζημίας που επήλθε στην Ελλάδα, και όχι για την συνολική ζημία. Επιπλέον, με βάση τα όσα γίνονται δεκτά υπό την νομολογία Shevill και την αρχή του μωσαϊκού που αυτή υιοθετεί, αν ο παθών επιλέξει να ασκήσει αγωγή ενώπιον δικαστηρίου ενός κράτους στο οποίο κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα, αυτό θα εφαρμόσει το δικό του δίκαιο στη ζημία που επήλθε στο συγκεκριμένο κράτος. Αντίθετα, αν ο

παθών προσφύγει στο δικαστήριο της έδρας του εκδότη, αυτό θα είναι αρμόδιο να αποφασίσει για το σύνολο της ηθικής βλάβης που υπέστη ο παθών: το δίκαιο του forum θα διέπει κατά συνέπεια τη ζημία που επήλθε στο συγκεκριμένο κράτος ενώ ο δικαστής θα προβεί σε επιμεριστική εφαρμογή των ισχυόντων δικαίων σε περίπτωση που ο παθών ζητεί επίσης την επανόρθωση της ζημίας που υπέστη στα άλλα κράτη¹⁵⁷.

Δ) Τέλος, κατά την θεωρία του βαρύνοντος τόπου, η οποία είναι και η μάλλον κρατούσα στην Ελλάδα¹⁵⁸, εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης θα είναι το δίκαιο του τόπου στο οποίο η αδικοπραξία ως ενότητα εκδηλώνεται κατά την κύρια σημασία της¹⁵⁹. Η θεωρία αυτή αναδεικνύει σε κυρίαρχο τον ρόλο του δικαστή, ο οποίος θα πρέπει να επιλέξει το κατάλληλο δίκαιο, λαμβάνοντας υπόψη του το σύνολο των συνθηκών της συγκεκριμένης υπόθεσης¹⁶⁰. Στην απόφαση του ΜΠρΠειρ 1576/1988¹⁶¹ αναφέρεται ότι «το άρθρο 26 Α.Κ. ορίζει ότι ενοχές που προέρχονται από αδίκημα διέπονται από δίκαιο της πολιτείας, στον τόπο της οποίας τελέστηκε το αδίκημα.... Υπάρχει περίπτωση τα γεγονότα που συνθέτουν την άδικη πράξη να έλαβαν χώρα σε τόπους πολιτειών περισσότερους της μιας. Τότε θεωρείται, κατά την άποψη που επικρατεί και το δικαστήριο δέχεται ως ορθότερη, ότι η πράξη τελέστηκε στην πολιτεία που εκδηλώθηκε κατά την κυρία σημασία της... [Έτσι,] το ουσιαστικό δίκαιο που διέπει την παρούσα διαφορά για αποζημίωση από εργατικό ατύχημα μεταξύ Έλληнос παθόντος και Κυπριακής εταιρείας είναι το δίκαιο της Κύπρου, στον τόπο της οποίας έλαβε χώρα το επικαλούμενο ατύχημα».

2.2.2 Τόπος τέλεσης των προσβολών της προσωπικότητας μέσω διαδικτύου με βάση το 26ΑΚ

Ο προσδιορισμός του κατάλληλου εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις των αδικημάτων που τελούνται στο διαδίκτυο, συμπεριλαμβανομένων των προσβολών της προσωπικότητας, δεν είναι εύκολος υπό την ρύθμιση του 26ΑΚ. Ο προσδιορισμός του τόπου τέλεσης της προσβολής, όταν το χρησιμοποιούμενο μέσο

¹⁵⁷ COM (2003) 427 τελικό: Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II), σελ. 20

¹⁵⁸ Παμπούκης Χ. (Επιστημονική Επιμέλεια), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2010, σελ. 651

¹⁵⁹ Βρέλλης Σπ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2008, σελ. 250

¹⁶⁰ Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 494

¹⁶¹ Ομοίως ΕφΠειρ 386/1999 · ΕφΠειρ 980/1995 · ΕφΑθ 9250/1990, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

είναι το διαδίκτυο, δεν είναι εύκολος: θα είναι εκεί όπου βρίσκεται το υλικό που φιλοξενεί την προσβλητική πληροφορία, εκεί όπου ο ζημιώσας εισήγαγε τα δεδομένα στο διαδίκτυο, εκεί όπου βρίσκεται ο παροχέας πρόσβασης, εκεί όπου έχει την κατοικία του ο ζημιώσας ή ο ζημιωθείς ή εκεί όπου λήφθηκε το μήνυμα που προκάλεσε την προσβολή¹⁶²; Η δυσκολία προσδιορισμού του τόπου της προσβολής επιτείνεται στις περιπτώσεις των προσωπικοτήτων παγκοσμίου φήμης, όπου η ανάρτηση ενός δυσφημιστικού για αυτές δημοσιεύματος σε μία ιστοσελίδα, θα επιφέρει προσβολή σε μεγάλο αριθμό χωρών, όπου δηλ. τα πρόσωπα αυτά είναι γνωστά, με αποτέλεσμα η με αυτόν τον τρόπο τελούμενη αδικοπραξία να συνδέεται με μεγάλο αριθμό χωρών. Ανακύπτει, λοιπόν, το ζήτημα της επιλογής του τόπου με τον οποίο η πράξη έχει τους στενότερους δεσμούς, το δίκαιο του οποίου θα είναι και εφαρμοστέο¹⁶³.

Η εφαρμογή της θεωρίας του τόπου της ενεργείας δύσκολα θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποδεκτά αποτελέσματα. Σύμφωνα με αυτήν, στο διαδίκτυο τόπος ενέργειας θεωρείται ο τόπος όπου εισάγεται η πληροφορία στο διαδίκτυο, δηλ. ο τόπος όπου βρίσκεται το υλικό (hardware), το οποίο φιλοξενεί τις ζημιογόνες πληροφορίες¹⁶⁴. Πέραν της πρακτικής δυσκολίας που πλέον ανακύπτει ακόμη και στον προσδιορισμό του τόπου εγκατάστασης του υλικού, λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων και κυρίως της διάδοσης του cloud computing, η υιοθέτησή της στις περιπτώσεις των αδικοπραξιών που τελούνται μέσω διαδικτύου, θα έδινε την δυνατότητα στον αδικοπραγήσαντα να προβεί σε καταστρατήγηση δικαίου, επιλέγοντας το δίκαιο της πολιτείας που επιτρέπει την συγκεκριμένη παρανομία¹⁶⁵.

Από την άλλη, η υιοθέτηση είτε της θεωρίας του τόπου του αποτελέσματος είτε της μικτής θεωρίας θα έδινε την δυνατότητα άγρας δικαστηρίου (forum shopping) εκ μέρους του ζημιωθέντος ενάγοντα¹⁶⁶.

¹⁶² Παμπούκης Χ. (Επιστημονική Επιμέλεια), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2010, σελ. 651

¹⁶³ Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 493

¹⁶⁴ Βλ. Καράκωστα Ι., Δίκαιο και Ιντερνετ, 2009, σελ. 264 · Λιάσκο Ε., Πυργάκη Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 493

¹⁶⁵ Βλ. Καράκωστα Ι., Δίκαιο και Ιντερνετ, 2009, σελ. 264 · Λιάσκο Ε., Πυργάκη Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 493

¹⁶⁶ Καράκωστας Ι., Δίκαιο και Ιντερνετ, 2009, σελ. 264-265

Τέλος, και η εφαρμογή της θεωρίας του βαρύνοντος τόπου στις αδικοπραξίες μέσω διαδικτύου δεν είναι ευχερής, καθώς ανακύπτει δυσκολία στον προσδιορισμό του βαρύνοντος τόπου.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι ο ανελαστικός σύνδεσμος του τόπου όπου διαπράχθηκε το αδίκημα του άρ. 26ΑΚ, δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητικά αποτελέσματα στις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας που συντελούνται μέσω του διαδικτύου, ώστε να εξασφαλίζεται τόσο η προβλεψιμότητα των λύσεων όσο και η δίκαιη επίλυση των συγκεκριμένων διαφορών.

Το θέμα τείνει προς ομοιόμορφη λύση δια της προωθούμενης τροποποίησης του Κανονισμού για τις εξωσυμβατικές ενοχές Ρώμη II¹⁶⁷, οπότε και το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου στις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα θα αντιμετωπιστεί ενιαία στον ευρωπαϊκό χώρο.

3. Το άρ. 3 της Οδηγίας 2000/31

Στην προβληματική του προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου για τις περιπτώσεις των αδικοπραξιών και ειδικότερα των προσβολών του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου εντάσσεται και η ερμηνεία της διάταξης του άρ. 3 της Οδηγίας 2000/31/EK για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά.

Σύμφωνα με το άρ. 3 της Οδηγίας: «**§1.** Κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχει ένας φορέας εγκατεστημένος στο έδαφός του να τηρούν τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του οι οποίες εμπίπτουν στο συντονισμένο τομέα. **§2.** Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν το συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος...». Περαιτέρω στην §4 διευκρινίζονται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν, σε σχέση με συγκεκριμένη υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, να λαμβάνουν μέτρα κατά παρέκκλιση από την §2.

Με το παραπάνω άρθρο εισάγεται η αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης. Έτσι, όταν ένας φορέας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας που είναι εγκατεστημένος π.χ. στην Ελλάδα προσφέρει υπηρεσίες στην

¹⁶⁷ Βλ. παρακάτω στην §4: «Ο Κανονισμός 864/2007 (Ρώμη II) για τις εξωσυμβατικές ενοχές» και ειδικότερα στην υποπαράγραφο 4.3 «Ιστορική εξέλιξη της προτεινόμενης ρύθμισης»

Ελλάδα ή σε άλλο κράτος μέλος, πρέπει να εφαρμόζονται γι' αυτές τις υπηρεσίες οι σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου που εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα. Αυτό σημαίνει ότι η αρμοδιότητα ελέγχου των δραστηριοτήτων του φορέα παροχής υπηρεσιών, σε σχέση με τις υπηρεσίες που παρέχει έχει ως βάση το κράτος μέλος προέλευσης και όχι το κράτος μέλος υποδοχής των υπηρεσιών¹⁶⁸. Κρίσιμο για την εγκατάσταση είναι η επ' αόριστον ουσιαστική άσκηση οικονομικής δραστηριότητας μέσω μίας μόνιμης εγκατάστασης. Ο τόπος εγκατάστασης για εταιρίες που παρέχουν υπηρεσίες μέσω κάποιας ηλεκτρονικής διεύθυνσης, δεν βρίσκεται εκεί που είναι η τεχνολογία που υποστηρίζει την εν λόγω ηλεκτρονική διεύθυνση ούτε εκεί που παρέχεται πρόσβαση στην εν λόγω διεύθυνση, αλλά εκεί που ασκεί την οικονομική της δραστηριότητα¹⁶⁹. Έτσι, θα βρίσκει εφαρμογή το δίκαιο του κράτους προέλευσης της υπηρεσίας που διέπει την ανάληψη, την άσκηση δραστηριότητας, και την ποιότητα και το περιεχόμενο των υπηρεσιών. Συνεπώς, εφαρμόζεται όχι μόνο οι διατάξεις της Οδηγίας όπως έχουν μεταγραφεί στην εκάστοτε εθνική έννομη τάξη του κράτους μέλους, αλλά και άλλες διατάξεις του δικαίου του κράτους προελεύσεως.

Ωστόσο, κατά το προοίμιο της Οδηγίας, στόχος της δεν είναι η θέσπιση κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ή διεθνούς δικαιοδοσίας¹⁷⁰, ενώ το ίδιο επαναλαμβάνεται και στο άρ. 1§4, σύμφωνα με την οποία: «*Η παρούσα Οδηγία δεν θεσπίζει πρόσθετους κανόνες στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων*». Έτσι, ενώ ο φορέας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας υπόκειται στην αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προελεύσεως, ως προς τις αδικοπρακτικές ενοχές θα ισχύουν οι γενικοί κανόνες για την διεθνή δικαιοδοσία και για το εφαρμοστέο δίκαιο (Κανονισμός Βρυξέλλες I, Ρώμη II, διατάξεις των εθνικών ιδιωτικών διεθνών δικαίων).

Οι παραπάνω ρυθμίσεις της Οδηγίας φαίνονται αντιφατικές στον βαθμό που ταυτόχρονα αφενός μεν υιοθετούν την αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης, αφετέρου δεν θεωρούν την ρύθμιση κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και άρα παραπέμπουν για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου (ενδεχομένως άλλου) στις κατάλληλες κάθε φορά διατάξεις του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

Το ΔΕΕ στην απόφαση eDate/Martinez κλήθηκε να ερμηνεύσει το άρ. 3§§1, 2 της Οδηγίας 2000/31/EK και συγκεκριμένα να αποφανθεί για το αν οι διατάξεις του

¹⁶⁸ Ιγγλεζάκης, σελ. 40

¹⁶⁹ Σημείο 19 του πορομίου της Οδηγίας 2000/31/EK

¹⁷⁰ Σημείο 23 του πορομίου της Οδηγίας 2000/31/EK

άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, της Οδηγίας αποτελούν κανόνες συγκρούσεως νόμων στο μέτρο που επιβάλλουν και στον τομέα του αστικού δικαίου την αποκλειστική εφαρμογή για τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας του ισχύοντος δικαίου στο κράτος εγκαταστάσεως, εκτοπίζοντας τους εθνικούς κανόνες συγκρούσεως νόμων, ή, αντιθέτως, αν συνιστούν διορθωτικό κανόνα του ουσιαστικού δικαίου που κρίθηκε εφαρμοστέο σύμφωνα με τους εθνικούς κανόνες συγκρούσεως νόμων ώστε το ουσιαστικό αυτό δίκαιο να τροποποιείται σύμφωνα με τις απαιτήσεις που επιβάλλει το δίκαιο του κράτους εγκαταστάσεως¹⁷¹.

Στο ανωτέρω ερώτημα το ΔΕΕ έδωσε την απάντηση ότι το άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/31/EK για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»), έχει την έννοια ότι δεν επιβάλλει τη μεταφορά του στο εσωτερικό δίκαιο μέσω θεσπίσεως ειδικού κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Παρά ταύτα, όσον αφορά τον συντονισμένο τομέα, τα κράτη μέλη πρέπει να εξασφαλίζουν ότι, υπό την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων που επιτρέπονται υπό όρους από το άρθρο 3, παράγραφος 4, της εν λόγω Οδηγίας, ο φορέας υπηρεσίας ηλεκτρονικού εμπορίου δεν υπόκειται σε αυστηρότερες απαιτήσεις από εκείνες που προβλέπει το ουσιαστικό δίκαιο που ισχύει στο κράτος μέλος εγκαταστάσεώς του.

Το ΔΕΕ προκειμένου να δώσει την παραπάνω απάντηση προέβη σε ερμηνεία του άρ. 3 λαμβάνοντας όμως υπόψη όχι μόνο το γράμμα του, αλλά και τα συμφραζόμενα καθώς και τους σκοπούς που επιδιώκονται με την ρύθμιση της οποίας αποτελούν μέρος¹⁷².

Έλαβε, λοιπόν, υπόψη του τον σκοπό της Οδηγίας (άρ. 1), ο οποίος είναι η ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, εξασφαλίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας μεταξύ των κρατών μελών. Σύμφωνα δε με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας αυτής, νομικά εμπόδια που παρακωλύουν την καλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς στον τομέα αυτό, είναι οι αποκλίσεις των νομοθεσιών καθώς και η έλλειψη ασφάλειας δικαίου ως προς το ποιοι εθνικοί κανόνες ισχύουν για τις υπηρεσίες αυτές¹⁷³. Διευκρίνισε δε περαιτέρω ότι στο νομικό καθεστώς του κράτους μέλους στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο φορέας παροχής υπηρεσιών περιλαμβάνεται και ο τομέας του αστικού δικαίου (όπως

¹⁷¹ Σκέψη 53, απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷² Σκέψη 54 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷³ Σκέψη 55 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

προκύπτει από την εικοστή πέμπτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας, καθώς και από το γεγονός ότι το παράρτημα αυτής απαριθμεί τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του αστικού δικαίου που εξαιρούνται από την εφαρμογή του μηχανισμού του άρθρου 3). Με αυτές τις σκέψεις κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις του άρθρου 3, παράγραφοι 1 και 2, της Οδηγίας πρέπει να ερμηνεύονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ότι η προσέγγιση που επέλεξε ο νομοθέτης της Ένωσης μέσω του συντονισμού, καθιστά πραγματικά εφικτή την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας μεταξύ των κρατών μελών¹⁷⁴, πράγμα το οποίο δεν θα επιτυγχάνεται αν θεωρηθεί ότι οι φορείς παροχής των υπηρεσιών πρέπει να πληρούν, στο κράτος μέλος υποδοχής των υπηρεσιών, αυστηρότερες απαιτήσεις από εκείνες που έχουν εφαρμογή στο κράτος μέλος εγκαταστάσεώς τους¹⁷⁵.

Από την άλλη μεριά, έλαβε υπόψη του το από το άρθρο 1§4 της Οδηγίας, σε συνδυασμό με την 23^η αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας αυτής, από όπου προκύπτει ότι τα κράτη μέλη υποδοχής δύνανται καταρχήν να προσδιορίζουν, βάσει του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τους, το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο υπό τον όρο ότι τούτο δεν συνεπάγεται περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών του ηλεκτρονικού εμπορίου¹⁷⁶. Συγκεκριμένα, έκρινε το ΔΕΕ ότι ο κανόνας για την εσωτερική αγορά που καθιερώνεται στο άρθρο 3§1, της Οδηγίας επιβάλλει κυρίως στα κράτη μέλη την υποχρέωση να μεριμνούν ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας τις οποίες παρέχει φορέας εγκατεστημένος στο έδαφός τους να πληρούν τις απαιτήσεις των εθνικών διατάξεων που έχουν εφαρμογή στα εν λόγω κράτη μέλη και οι οποίες υπάγονται στον συντονισμένο τομέα. Η επιβολή της υποχρέωσης αυτής δεν ισοδυναμεί με τη θέσπιση κανόνα συγκρούσεως νόμων, που έχει αποστολή να επιλύσει το ζήτημα της επιλογής, μεταξύ περισσοτέρων δικαίων, εκείνου που έχει εφαρμογή σε συγκεκριμένη διαφορά¹⁷⁷.

Τέλος, το δικαστήριο παραπέμπει και σε προηγούμενη κρίση του σύμφωνα με την οποία οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις μιας Οδηγίας που θεωρούνται απαραίτητες για την επίτευξη των σκοπών της εσωτερικής αγοράς πρέπει να μπορούν να εφαρμόζονται ακόμα και αν έχει εν προκειμένω επιλεγεί η εφαρμογή δικαίου με περιεχόμενο που προσκρούει προς τις διατάξεις αυτές¹⁷⁸.

¹⁷⁴ Σκέψη 64 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷⁵ Σκέψη 66 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷⁶ Σκέψη 62 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷⁷ Σκέψη 61 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

¹⁷⁸ Σκέψη 65 απόφασης στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09, C-161/10

Η παραπάνω κρίση του ΔΕΕ έχει δεχθεί κριτική καθώς θεωρείται ότι είναι αντιφατική, χωρίς επί της ουσίας να επιλύει το ανακύπτον ζήτημα¹⁷⁹. Σύμφωνα, λοιπόν, με την άποψη αυτή, το ΔΕΕ προκειμένου να ξεπεράσει τις αντιφάσεις του γράμματος της Οδηγίας κατέφυγε στον σκοπό αυτής, δηλ. στην εξασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών εντός των κρατών μελών, δίνοντας έτσι προτεραιότητα στην ικανοποίηση της απαίτησης να μην αποθαρρύνονται κατά κανένα τρόπο οι παροχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Η κρίση του ΔΕΕ οδηγεί ουσιαστικά στο εξής συμπέρασμα: το δίκαιο που καθορίζεται ως εφαρμοστέο από τους κανόνες συγκρούσεως του *forum* μπορεί να τύχει εφαρμογής στην περίπτωση των αδικημάτων που τελούνται μέσω του διαδικτύου, αλλά το δίκαιο της εγκατάστασης του παρόχου των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας θα εφαρμοστεί στις περιπτώσεις όπου αυτό είναι ευνοϊκότερο για τον πάροχο και μόνο για τις περιπτώσεις, βέβαια, όπου ο πάροχος αυτός είναι εγκατεστημένος σε κράτος μέλος της ΕΕ.

Η υιοθετούμενη όμως ερμηνεία από το ΔΕΕ δεν οδηγεί και σε ενιαία επίλυση του ζητήματος όσον αφορά στο χρησιμοποιούμενο μέσο μετάδοσης. Έτσι, ενώ οι διαδικτυακές επικοινωνίες οι οποίες προέρχονται από ένα κράτος μέλος θα διέπονται από το δίκαιο της χώρας προέλευσης, εφόσον αυτό είναι ευνοϊκότερο για τον πάροχο των υπηρεσιών, το δίκαιο που θα διέπει τον έντυπο τύπο θα είναι αυτό που θα καθορίζεται ως εφαρμοστέο από τους εκάστοτε εθνικούς κανόνες σύγκρουσης¹⁸⁰. Η σύγκυση επιτείνεται, διότι συχνό είναι το φαινόμενο το ίδιο περιεχόμενο να μεταδίδεται με διαφορετικά μέσα μετάδοσης, όπως πχ στις περιπτώσεις όπου το περιεχόμενο ενός άρθρου δημοσιευμένου σε μία έντυπη έκδοση εφημερίδας είναι προσβάσιμο και στην διαδικτυακή έκδοση αυτής ή όταν η μεταδιδόμενη πληροφορία από έναν τηλεοπτικό σταθμό¹⁸¹ εμφανίζεται και στην ιστοσελίδα του σταθμού αυτού.

Επιπροσθέτως, η υιοθετούμενη στην απόφαση του ΔΕΕ ερμηνεία εφαρμόζεται μόνο για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο πάροχος των διαδικτυακών

¹⁷⁹ Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 287-293.

¹⁸⁰ Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 292

¹⁸¹ Στις περιπτώσεις των υπηρεσιών των οπτικοακουστικών μέσων μετάδοσης θα εφαρμόζονται οι ρυθμίσεις της Οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων (Οδηγία 2010/13/ΕΕ), όπου αμφισβητείται κατά πόσο τα ζητήματα ιδιωτικού δικαίου των αδικημάτων που τελούνται μέσω των μέσων αυτών εμπίπτουν στο συντονισμένο πεδίο της Οδηγίας.

υπηρεσιών είναι εγκατεστημένος σε κάποιο κράτος μέλος, καθώς αν είναι εγκατεστημένος σε τρίτο κράτος δεν υπόκειται στις ρυθμίσεις της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, με συνέπεια ο παραπάνω κανόνας της Οδηγίας, όπως ερμηνεύθηκε από το ΔΕΕ, να μην επηρεάζει τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας από αυτούς τους παρόχους¹⁸².

4. Ο Κανονισμός 864/2007 (Ρώμη II) για τις Εξωσυμβατικές Ενοχές

4.1 Γενικά

Ο Κανονισμός 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II) άρχισε να ισχύει από την 11/1/2009 (άρ. 32 του Κανονισμού), οπότε και ουσιαστικά αντικατέστησε το άρ. 26ΑΚ για τις ενοχές που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του, καθώς το άρ. 3 του Κανονισμού καθιερώνει τον οικουμενικό χαρακτήρα του¹⁸³.

Ο Κανονισμός, όπως προβλέπει το άρ. 1 αυτού, εφαρμόζεται στις εξωσυμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου σε περίπτωση που περιλαμβάνουν σύγκρουση δικαίων. Δεν εφαρμόζεται, ιδίως, σε φορολογικές, τελωνειακές, ή διοικητικές υποθέσεις ούτε στην ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας (*acta jure imperii*). Επίσης, δεν εφαρμόζεται σε εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις, από διατροφή, από περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, από διαθήκες και κληρονομική διαδοχή, από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, κατά το μέτρο που οι ενοχές πηγάζουν από τον χαρακτήρα τους ως αξιογράφων, από το δίκαιο των εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων όσον αφορά θέματα όπως η ίδρυση, με εγγραφή στο μητρώο ή κατ' άλλον τρόπο, η ικανότητα δικαίου, η εσωτερική λειτουργία ή η εκκαθάριση εταιρειών, από εμπιστευμα (*trust*). Τέλος, δεν εφαρμόζεται ο Κανονισμός στις ενοχές που απορρέουν από πυρηνική ενέργεια, καθώς και από προσβολή του ιδιωτικού βίου και

¹⁸² Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 293

¹⁸³ Βρέλλης Σ, *Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο*, 2008, σελ.248

δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης.

Θα πρέπει και εδώ να διευκρινιστεί ότι η έννοια της εξωσυμβατικής ενοχής προσδιορίζεται με αυτόνομη ερμηνεία με βάση την τελολογία του Κανονισμού και δεν αντιπροσωπεύει απαραίτητα αντίστοιχες έννοιες κάποιων εθνικών νομικών συστημάτων¹⁸⁴.

Ο Κανονισμός ορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές του πεδίου εφαρμογής τους εισάγοντας τους παρακάτω κανόνες:

Ο πρώτος κανόνας είναι ότι τα μέρη σε πολλές περιπτώσεις μπορούν να επιλέξουν εφαρμοστέο δίκαιο. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 14 «τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν την υπαγωγή της εξωσυμβατικής ενοχής στο δίκαιο που αυτά επιλέγουν: α) με συμφωνία μεταγενέστερη της επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος· ή β) εφόσον όλα τα μέρη ασκούν εμπορική δραστηριότητα, επίσης με συμφωνία η οποία αποτέλεσε αντικείμενο ελεύθερης διαπραγμάτευσης πριν από την επέλευση του ζημιογόνου γεγονότος». Πρόκειται για μία καινοτόμο ρύθμιση η οποία είχε επικριθεί από την θεωρία και η οποία δεν γινόταν δεκτή υπό το άρθρο 26 ΑΚ. Βέβαια, η δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου με συμφωνία των μερών δεν επιτρέπεται σε όλες τις περιπτώσεις αδικοπραξιών, όπως πχ δεν προβλέπεται δυνατότητα επιλογής από τα μέρη του εφαρμοστέου δικαίου στην αδικοπραξία από προσβολή δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας, στον αθέμιτο ή στον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Όμως, ο Κανονισμός θέτει όρια στην απόλυτη ελευθερία των μερών να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο. Έτσι, κατά το άρθρο 14§2 του Κανονισμού «εφόσον, κατά τον χρόνο επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος, όλα τα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα εντοπίζονται σε χώρα άλλη από εκείνη της οποίας το δίκαιο επελέγη, η επιλογή των μερών δεν θίγει την εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της άλλης αυτής χώρας, από τις οποίες δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία». Δηλ. η επιλογή δικαίου από τα μέρη δεν θίγει την εφαρμογή του *jus cogens* της χώρας με την οποία και μόνο συνδέεται αυτή η αδικοπραξία. Περαιτέρω, στην §3 γίνεται λόγος για την διαφύλαξη του *jus cogens* του κοινοτικού δικαίου. Σύμφωνα με αυτή, «εφόσον, κατά τον χρόνο επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος, όλα τα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα εντοπίζονται σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, η επιλογή

¹⁸⁴ Βασιλακάκης Ε., Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασιά Ζ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2012, σελ. 344

από τα μέρη εφαρμοστέου δικαίου άλλου από εκείνο κράτους μέλους δεν θίγει την εφαρμογή των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, από τις οποίες δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία, ενδεχομένως όπως αυτές εφαρμόζονται στο κράτος μέλος του δικάζοντος δικαστή».

Αν δεν επιλέξουν εφαρμοστέο δίκαιο ή στις περιπτώσεις στις οποίες δεν επιτρέπεται η επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, τότε έχουμε ανάγκη από την υπόδειξη ενός δικαίου το οποίο θα αποτελέσει την *lex causae* της εξωσυμβατικής ενοχής. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο γενικός κανόνας περιλαμβάνεται στο άρ. 4 του Κανονισμού, σύμφωνα με το οποίο «(§2) αν ο φερόμενος ως υπαίτιος και ο ζημιωθείς έχουν, κατά τον χρόνο επέλευσης της ζημίας, τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής». Αν δεν έχουμε όμως κοινή συνήθη διαμονή τότε ο κανόνας της §1 ορίζει ότι: «Το εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής η οποία απορρέει από αδικοπραξία είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επέρχεται η ζημία, ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία έλαβε χώρα το ζημιολόγο γεγονός καθώς και της χώρας ή των χωρών στις οποίες το εν λόγω γεγονός παράγει έμμεσα αποτελέσματα, εκτός αν ορίζεται άλλως στον παρόντα Κανονισμό».

Η επιλογή του συνδέσμου του τόπου όπου επέρχεται η άμεση ζημία (*locus damni*) εξισορροπεί κατά δίκαιο τρόπο τα συμφέροντα του φερόμενου ως υπαιτίου και του ζημιωθέντος, ενώ καταργεί και το πρόβλημα του εντοπισμού του τόπου τελέσεως του αδικήματος, όταν αυτό τελείται δια παραλείψεως¹⁸⁵.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι στην περίπτωση του Κανονισμού Ρώμη II έχουμε μία διαδοχική εφαρμογή δικαίων. *Primo loco* εφαρμοστέο δίκαιο, αλλά όχι για όλες τις περιπτώσεις, είναι το δίκαιο που επιλέγουν τα εμπλεκόμενα στην αδικοπραξία μέρη. Αν δεν επιλέξουν δίκαιο, *secundo loco* εφαρμοστέο δίκαιο είναι το δίκαιο του τόπου της κοινής συνήθους διαμονής του δράστη και του θύματος της αδικοπραξίας. Αν δεν υπάρχει κοινή συνήθης διαμονή τότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του τόπου όπου επήλθε η ζημία. Επιπλέον, επειδή αυτή η διαδοχική εφαρμογή μπορεί να οδηγήσει σε μη ικανοποιητικά αποτελέσματα, υπάρχει και μία ρήτρα διαφυγής στην §3 του άρ. 4, σύμφωνα με την οποία «εάν, από το σύνολο των περιστάσεων, συνάγεται ότι η αδικοπραξία εμφανίζει προδήλως στενότερο δεσμό με χώρα άλλη από εκείνη που ορίζεται στις παραγράφους 1 ή 2, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής. Ο προδήλως στενότερος δεσμός με άλλη χώρα μπορεί να βασίζεται

¹⁸⁵ Βασιλακάκης Ε., Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασιά Ζ., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 2012, σελ. 345

ιδίως σε προϋπάρχουσα σχέση μεταξύ των μερών, όπως σύμβαση, η οποία συνδέεται στενά με την εν λόγω αδικοπραξία».

4.2 Επί προσβολής του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα

Ο Κανονισμός Ρώμη II δεν περιορίζεται στην καθιέρωση μόνο γενικών κανόνων συγκρούσεως, που να ισχύουν για όλες τις αδικοπρακτικές ενοχές, αλλά προβλέπει ειδικότερες ρυθμίσεις για ορισμένες κατηγορίες αδικοπραξιών, προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο ο κοινοτικός νομοθέτης να βρει μία ισορροπία μεταξύ των εκάστοτε αντιτιθέμενων συμφερόντων. Έτσι, ο Κανονισμός προβλέπει ειδικότερες ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις της ευθύνης του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων, στις περιπτώσεις των πράξεων αθέμιτου ανταγωνισμού και των πράξεων που περιορίζουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό, στην προσβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, στις περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας, κτλ.

Μία από τις περιπτώσεις εξωσυμβατικών ενοχών όπου θα χρειάζονταν η θέσπιση ειδικής διάταξης για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου είναι οι αδικοπρακτικές ενοχές που απορρέουν από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, ρύθμιση η οποία θα έπρεπε να καλύπτει και τις περιπτώσεις όπου οι συγκεκριμένες προσβολές τελούνται μέσω του διαδικτύου.

Όμως, η θέσπιση μίας τέτοιας ρύθμισης στον Κανονισμό Ρώμη II, δεν κατέστη δυνατή καθώς υπήρξαν διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις τόσο μεταξύ των οργάνων της ΕΕ όσο και μεταξύ των κρατών μελών, γεγονός που οδήγησε στην ρητή εξαίρεση των αδικοπρακτικών αυτών ενοχών από το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού (άρ. 1§2 σημ. ζ), ενώ προβλέφθηκε ρήτρα αναθεώρησης στο άρ. 30§2 του Κανονισμού ειδικά για αυτή την κατηγορία αδικοπρακτικών ενοχών, σύμφωνα με το οποίο «μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2008, η Επιτροπή υποβάλλει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή μελέτη όσον αφορά την κατάσταση στον τομέα του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές που γεννώνται λόγω προσβολής του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, λαμβάνοντας υπόψη κανόνες σχετικά με την ελευθερία του Τύπου και την ελευθερία της έκφρασης στα μαζικά μέσα ενημέρωσης, και ζητήματα σύγκρουσης νόμων που έχουν σχέση με την Οδηγία 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης

Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών». Η μελέτη αυτή έγινε και έχει οδηγήσει στην πρόταση τροποποίησης του Κανονισμού Ρώμη II, ώστε να συμπεριληφθεί ειδική διάταξη για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις των ενοχών που γεννώνται από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων σχετικών με την προσωπικότητα. Αναλυτικά η πορεία και η εξέλιξη της προτεινόμενης ρύθμισης είναι η ακόλουθη.

4.3 Ιστορική Εξέλιξη της Προτεινόμενης Ρύθμισης

Το πρώτο στάδιο ήταν το προσχέδιο πρότασης του Κανονισμού του Μαΐου 2002. Σε αυτό, η Επιτροπή είχε προτείνει, στις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα να εφαρμοστεί το δίκαιο της συνήθους διαμονής του ζημιωθέντος. Η προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε κυρίως για να αποφευχθούν οι πρακτικές δυσκολίες που απέρρεαν και απορρέουν από την επιμεριστική εφαρμογή πολλών δικαίων στην οποία οδηγούσε η νομολογία του ΔΕΕ Fiona Shevill σχετικά με την διεθνή δικαιοδοσία στις περιπτώσεις προσβολών του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω του τύπου (όπως αναπτύχθηκε και παραπάνω).

Έντονη κριτική ασκήθηκε στην παραπάνω επιλογή, κυρίως για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει γνωστή η συνήθης διαμονή ιδίως στις περιπτώσεις των προσωπικοτήτων παγκοσμίου φήμης. Κατά δεύτερον, ο συνδυασμός μεταξύ κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας και κανόνων σύγκρουσης θα μπορούσε να οδηγήσει σε κατάσταση στην οποία τα δικαστήρια του κράτους της έδρας του εκδότη θα όφειλαν να τον καταδικάσουν κατ' εφαρμογή του δίκαιου της συνήθους διαμονής του ζημιωθέντος, ενώ το προϊόν θα ήταν απόλυτα σύμφωνο με τους ισχύοντες κανόνες στο κράτος της έδρας του εκδότη και κανένα αντίτυπο του προϊόντος δεν θα είχε κυκλοφορήσει στο κράτος της συνήθους διαμονής του παθόντος¹⁸⁶.

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω κριτική, η επιτροπή στην τελική της πρόταση για τον Κανονισμό τροποποίησε την ρύθμιση. Έτσι, το προτεινόμενο άρ. 6 της πρότασης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα είχε ως εξής:

¹⁸⁶ COM (2003) 427 Τελικό, σελ. 21

Άρθρο 6

Προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα

1. Το εφαρμοστέο δίκαιο στην εξωσυμβατική ενοχή που απορρέει από προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα είναι εκείνο του *forum* όταν η εφαρμογή του δικαίου που ορίζεται από το άρθρο 3 θα ήταν αντίθετη προς θεμελιώδεις αρχές του *forum* όσον αφορά την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης.

2. Το εφαρμοστέο δίκαιο στο δικαίωμα απάντησης ή στα ισοδύναμα μέτρα είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία έχει τη συνήθη διαμονή του ο οργανισμός ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή ο εκδότης εφημερίδων.

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, ουσιαστικά, επεκτείνονταν η εφαρμογή του γενικού κανόνα (άρ. 3) της *lex loci damni* και στις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας. Έτσι, εφαρμοστέο θα ήταν το δίκαιο του τόπου της άμεσης ζημίας εκτός από την περίπτωση που τα μέρη κατοικούν στο ίδιο κράτος ή η διαφορά παρουσιάζει στενότερους δεσμούς με άλλη χώρα. Μάλιστα, αν η ζημία επέρχονταν σε περισσότερα του ενός κράτη τότε θα μπορούσαν να εφαρμοστούν διαφορετικά δίκαια σε μία επιμεριστική βάση. Με άλλα λόγια, και σε συμφωνία και με την νομολογία *Shevill*, εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις των προσβολών του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα θα είναι το δίκαιο (ή τα δίκαια) του τόπου (ή των τόπων) όπου κυκλοφόρησε το έντυπο που περιείχε το προσβλητικό δημοσίευμα, συμπεριλαμβανομένου και του τόπου της συνήθους διαμονής του θιγέντος. Αυτή η λύση θεωρήθηκε, τότε, από την επιτροπή ότι είναι σύμφωνη με τις έννομες προσδοκίες του παθόντος, χωρίς εντούτοις να παραμελεί τις αντίστοιχες προσδοκίες των μαζικών μέσων ενημέρωσης¹⁸⁷.

Πέραν των ανωτέρω, η πρόταση της επιτροπής έλαβε υπόψη της τις διατυπωθείσες ανησυχίες και επιφυλάξεις σχετικά με το ενδεχόμενο η εφαρμογή ενός δικαίου διαφορετικού από αυτό του *forum*, να οδηγούσε σε παραβίαση συνταγματικών κανόνων του *forum* των σχετικών με την ελευθερία του τύπου, της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης, δεδομένου μάλιστα ότι οι συνταγματικοί κανόνες των κρατών μελών παρουσιάζουν ακόμα μη αμελητέες

¹⁸⁷ COM (2003) 427 Τελικό, σελ. 21

διαφορές. Για αυτό τον λόγο η προτεινόμενη ρύθμιση ουσιαστικά εισήγαγε και μια επιφύλαξη δημόσιας τάξης ώστε το δίκαιο που ορίζεται από το άρθρο 3 πρέπει να παραμερίζεται προς όφελος της *lex fori* όταν αυτό αποδεικνύεται ασυμβίβαστο με τις θεμελιώδεις αρχές του *forum* στον τομέα των παραπάνω συνταγματικών ελευθεριών.

Τέλος, η επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη την ανασφάλεια δικαίου που θα δημιουργούσε στις επιχειρήσεις του τύπου η εφαρμογή της *lex loci damni* και στο δικαίωμα απάντησης ή στα τυχόν ισοδύναμα μέτρα, όρισε στην §2 της προτεινόμενης ρύθμισης ότι το δικαίωμα απάντησης ή τα ισοδύναμα μέτρα θα διέπονται από το δίκαιο της χώρας στην οποία είναι εγκατεστημένος ο οργανισμός ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή ο εκδότης εφημερίδων. Σε διαφορετική περίπτωση, η υιοθέτηση δηλ. της *lex loci damni*, θα οδηγούσε, ενδεχομένως, στο να είναι εφαρμοστέο όχι μόνο ένα δίκαιο για το δικαίωμα απάντησης ή τα ισοδύναμα μέτρα, δίνοντας έτσι την δυνατότητα στο θύμα να διεκδικήσει την πιο ευνοϊκή για αυτό αντιμετώπιση, από τα δίκαια που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν¹⁸⁸. Κάτι τέτοιο όμως θα δημιουργούσε ανασφάλεια δικαίου στους δημοσιογραφικούς οργανισμούς καθώς αυτοί θα έπρεπε να συμμορφώνονται με τις ρυθμίσεις για το δικαίωμα απάντησης όλων των δικαίων όπου επήλθε ζημία από το δημοσίευμα. Για αυτό η επιτροπή έκρινε ότι θα πρέπει να είναι εφαρμοστέο σε αυτά τα δικαιώματα ένα μόνο δίκαιο, αυτό της χώρας στην οποία είναι εγκατεστημένος ο οργανισμός ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή ο εκδότης εφημερίδων.

Η προπαρατεθείσα πρόταση της επιτροπής προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από την πλευρά των επιχειρήσεων του τύπου. Και αυτό διότι η εφαρμογή της *lex loci damni* θα είχε ως αποτέλεσμα να μην μπορούν οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί να προβλέψουν στις ρυθμίσεις ποιων δικαίων θα ήταν εκτεθειμένοι αλλά και με τις ρυθμίσεις ποιων δικαίων θα έπρεπε να συμμορφώνονται. Αλλά ακόμη και αν η πρόβλεψη των δικαίων προς τις ρυθμίσεις των οποίων θα έπρεπε να συμμορφώνονται οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί ήταν εφικτή, θα υπήρχε πιθανότητα ο εκδότης να υπόκειται στους κανόνες πολλών διαφορετικών δικαίων με ενδεχομένως συγκρουόμενες μεταξύ τους ρυθμίσεις¹⁸⁹. Συνοψίζοντας, θεωρήθηκε ότι τόσο η έλλειψη προβλεψιμότητας ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο όσο και οι αντικρουόμενες

¹⁸⁸ Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 281

¹⁸⁹ Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 282

ρυθμίσεις των διαφόρων δικαίων για την προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα θα επέφεραν υπέρμετρη επιβάρυνση των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Περαιτέρω, η προτεινόμενη από την επιτροπή ρύθμιση οδηγούσε σε μία επιμεριστική εφαρμογή των δικαίων των κρατών στα οποία ο θιγείς είχε υποστεί ζημία από την προσβολή και μόνο για το μέρος της ζημίας που επήλθε σε κάθε ένα από τα κράτη αυτά. Η προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε καθώς υποστηρίζονταν ότι το ερώτημα για το εάν υπάρχει προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα καθώς και τότε μία τέτοια προσβολή είναι δικαιολογημένη είναι στενά συνυφασμένο με εθνικές αξιολογήσεις και σταθμίσεις οι οποίες διαφέρουν σημαντικά σε κάποιες περιπτώσεις μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ¹⁹⁰. Επιπλέον, το δικαστήριο του τόπου της εγκατάστασης του εκδότη, στο οποίο, σύμφωνα με την νομολογία Shevill, θα μπορούσε να ζητηθεί το σύνολο της προκληθείσας ζημίας θα ήταν αναγκασμένο να εφαρμόσει όλα τα δίκαια των κρατών στα οποία επήλθε ζημία. Ειδικά δε, στις προσβολές που τελούνται μέσω διαδικτύου ή στην περίπτωση των προσώπων παγκόσμιας φήμης ο αριθμός των δικαίων αυτών ενδέχεται να είναι μεγάλος, και πρακτικά να είναι αδύνατη η εφαρμογή όλων αυτών των δικαίων από το ίδιο δικαστήριο¹⁹¹.

Το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο λαμβάνοντας υπόψη τις αντιδράσεις των φορέων του τύπου, πρότεινε την αναδιατύπωση του άρ. 6 για τις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα ώστε να καλύπτει καταστάσεις στις οποίες μπορεί να θεωρηθεί ότι υφίσταται ένας πρόδηλα στενότερος δεσμός με τη χώρα του κύριου τόπου της δημοσίευσης ή ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης. Αυτό εξασφαλίζει, σύμφωνα με την άποψη του Κοινοβουλίου, περισσότερη νομική ασφάλεια για τους εκδότες εφημερίδων και τους οργανισμούς ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και θα έχει ως αποτέλεσμα την άμεση εφαρμογή του κανόνα σε όλες τις δημοσιεύσεις, ακόμα και αυτές που πραγματοποιούνται στο διαδίκτυο¹⁹². Η προτεινόμενη διατύπωση του άρθρου ήταν η εξής:

¹⁹⁰ Thomas Thiede and Colm P. McGrath, Mass media, personality rights and European conflict of laws, Torts and products liability law ejournal, 2011, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1964506, σελ. 9

¹⁹¹ Thomas Thiede and Colm P. McGrath, Mass media, personality rights and European conflict of laws, Torts and products liability law ejournal, 2011, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1964506, σελ. 10

¹⁹² A6-0211/2005, Έκθεση Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου σχετικά με την πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου που αφορά για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές ("Ρώμη II"), σελ. 24

Άρθρο 7

Προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα

1. Το εφαρμοστέο δίκαιο στην εξωσυμβατική ενοχή που απορρέει από προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα, είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επήλθε ή πιθανολογείται ότι θα επέλθει το σημαντικότερο στοιχείο ή στοιχεία της βλάβης ή ζημίας.

Εφόσον η παραβίαση προκαλείται από τη δημοσίευση εντύπου ή ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, η χώρα στην οποία επήλθε ή πιθανολογείται ότι θα επέλθει το σημαντικότερο στοιχείο ή στοιχεία της ζημίας μπορεί να θεωρηθεί η χώρα προς την οποία απευθύνεται κυρίως η δημοσίευση ή ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, και εφόσον τούτο δεν είναι προφανές, η χώρα στην οποία ασκείται εκδοτικός έλεγχος, και εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας αυτής. Η χώρα προς την οποία απευθύνεται η δημοσίευση ή η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση καθορίζεται ιδίως από τη γλώσσα της δημοσίευσης ή της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή από τις πωλήσεις ή το μέγεθος του κοινού σε δεδομένη χώρα σε σχέση με τις συνολικές πωλήσεις ή το μέγεθος του κοινού ή από συνδυασμό των δύο αυτών παραγόντων.

Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται κατ' αναλογία για δημοσιεύσεις στο Διαδίκτυο ή σε άλλα ηλεκτρονικά δίκτυα.

2. Το εφαρμοστέο δίκαιο στο δικαίωμα απάντησης ή στα ισοδύναμα μέτρα και σε κάθε απαγορευτικό ή ασφαλιστικό μέτρο εις βάρος εκδότη ή οργανισμού ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης όσον αφορά το περιεχόμενο δημοσίευσης ή ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία έχει τη συνήθη διαμονή του ο εκδότης ή οργανισμός ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης.

3. Η παράγραφος 2 εφαρμόζεται επίσης σε περίπτωση προσβολής του ιδιωτικού βίου ή του δικαιώματος στην προσωπικότητα που απορρέει από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην ίδια πρόταση του Κοινοβουλίου στο σημείο 29 του προοιμίου ορίζεται το εξής:

«Όσον αφορά τις προσβολές του ιδιωτικού βίου ή του δικαιώματος στην προσωπικότητα, ο παρών Κανονισμός δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν τους συνταγματικούς τους κανόνες σχετικά με την ελευθερία του Τύπου και την ελευθερία έκφρασης των μέσων ενημέρωσης. Η χώρα στην οποία επέρχεται ή πιθανολογείται ότι

θα επέλθει το σημαντικότερο στοιχείο ή στοιχεία της ζημίας πρέπει να θεωρείται η χώρα στην οποία απευθύνεται κυρίως η δημοσίευση ή η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση ή, εάν τούτο δεν είναι σαφές, η χώρα στην οποία ασκείται εκδοτικός έλεγχος, και εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας αυτής. Η χώρα προς την οποία απευθύνεται δημοσίευση ή ραδιοτηλεοπτική μετάδοση θα πρέπει να καθορίζεται ιδίως από τη γλώσσα της δημοσίευσης ή ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή από τις πωλήσεις ή το μέγεθος του κοινού σε δεδομένη χώρα σε σχέση με τις συνολικές πωλήσεις ή το μέγεθος του κοινού ή από συνδυασμό των παραγόντων αυτών. Ανάλογα κριτήρια θα πρέπει να εφαρμοσθούν όσον αφορά τη δημοσίευση στο Διαδίκτυο ή σε άλλα ηλεκτρονικά δίκτυα».

Η πρόταση του Κοινοβουλίου οδηγούσε στην επιλογή ενός δικαίου το οποίο θα ήταν εφαρμοστέο για το σύνολο της ζημίας, ενώ συμπεριελάμβανε και τις προσβολές που θα τελούνταν μέσω του διαδικτύου στις οποίες η ρύθμιση θα εφαρμόζονταν αναλογικά. Περαιτέρω ελάμβανε υπόψη της και της συνταγματικές ιδιαιτερότητες των κρατών μελών.

Ωστόσο, η επιτροπή θεώρησε ότι η πρόταση του κοινοβουλίου έχει ως σκοπό να τροποποιήσει ως προς την ουσία τον κανόνα που είχε από αυτήν προταθεί όσον αφορά τις προσβολές της ιδιωτικής ζωής, ιδίως μέσω του τύπου. Έτσι, έκρινε ότι δεν μπορεί να δεχθεί αυτή την τροπολογία που ευνοεί υπερβολικά τον εκδότη σε σχέση με το εικαζόμενο θύμα δυσφήμισης μέσω του τύπου και που δεν αντιστοιχεί στην ισχύουσα λύση στη μεγάλη πλειονότητα των κρατών μελών. Δεδομένου ότι το κείμενο του Συμβουλίου και το κείμενο που εγκρίθηκε σε πρώτη ανάγνωση από το Κοινοβούλιο είναι ασυμβίβαστα, η Επιτροπή έκρινε, σχετικά με αυτό το αμφισβητούμενο θέμα, ότι η πιο αποδεκτή λύση θα ήταν να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής της τροποποιημένης πρότασής της τα αδικήματα τύπου και τα εξομοιούμενα αδικήματα και να καταργηθεί το άρθρο 6 της αρχικής πρότασης. Οι λοιπές προσβολές του ιδιωτικού βίου θα καλύπτονται, σύμφωνα με την επιτροπή, από το άρθρο 5 της τροποποιημένης πρότασης (δηλ. από τον γενικό κανόνα)¹⁹³.

Παρόλο που η Επιτροπή δεν έκανε δεκτή την πρόταση του κοινοβουλίου αναφερόμενη ειδικά στα αδικήματα του τύπου, ενώ για τις λοιπές προσβολές του ιδιωτικού βίου πρότεινε να καλύπτονται από την γενική ρύθμιση του Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο, τελικά εξαιρέθηκαν από το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του

¹⁹³ COM(2006) 83 τελικό, Τροποποιημένη πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II), σελ. 7

Κανονισμού όλες οι προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα, καθώς θεωρήθηκε ότι τα κράτη μέλη δεν ήταν σε θέση μέχρι τέλους να συμφωνήσουν σε μια κοινή προσέγγιση. Το ζήτημα ωστόσο θεωρείται ως "μη ρυθμισθέν": στο πλαίσιο της επανεξέτασης του Κανονισμού, η Επιτροπή θα καταρτίσει μια μελέτη έως το 2008 σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στο συγκεκριμένο τομέα. Τα πορίσματα της μελέτης μπορεί να αποτελέσουν βάση για τη θέσπιση σχετικών κανόνων σε μεταγενέστερο στάδιο¹⁹⁴. Η εν λόγω μελέτη ολοκληρώθηκε τον Φεβρουάριο του 2009¹⁹⁵.

Τον Μάρτιο του 2012 ανακοινώθηκε το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που περιλαμβάνει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την τροποποίηση του Κανονισμού Ρώμη II¹⁹⁶. Είχαν προηγηθεί διαβουλεύσεις με σειρά προτεινόμενων τροπολογιών για το ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις προσβολών του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα¹⁹⁷.

Η προτεινόμενη ρύθμιση σκοπεύει να καλύψει και τις περιπτώσεις των προσβολών που τελούνται μέσω διαδικτύου καθώς αναφέρεται στο ψήφισμα ότι έχουν ληφθεί υπόψη τόσο η νομολογία eDate/Martinez όσο και το γεγονός ότι η χρήση του διαδικτύου έχει προσθέσει την επιλοκή της ψηφιακής καθολικής προσβασιμότητας, η οποία συνοδεύεται από τη μονιμότητα των αναρτήσεων και την εμφάνιση ιστολογίων και ανώνυμων αναρτήσεων.

Καταρχάς, η πρόταση αναγνωρίζει ότι κάθε κράτος πρέπει να μπορεί να καθορίζει τη δέουσα ισορροπία μεταξύ του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως το εγγυάται το άρθρο 8 της ΕΣΣΑ, και του δικαιώματος στην ελευθερία

¹⁹⁴ Αιτιολογική Έκθεση Κανονισμού Ρώμη II, σελ. 8

¹⁹⁵ JLS/2007/C4/028. Final Report, Comparative study on the situation in the 27 member states as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality.

¹⁹⁶ P7-TA (2012)-0200, Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Μαΐου 2012 που περιλαμβάνει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 864/2007 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

¹⁹⁷ Βλ. 1) 2009/2170 (INI), Πρόταση ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Ιουλίου 2007 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

2) 2009/2170 (INI) Τροπολογίες 1-20 με συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Ιουλίου 2007 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

3) A7-0152/2012, Πρόταση ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Ιουλίου 2007 σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

της έκφρασης, όπως το εγγυάται το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ανάλογα με το τι κρίνει αναγκαίο.

Περαιτέρω, η ρύθμιση προσπαθεί να εξισορροπήσει τα αντιτιθέμενα συμφέροντα της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου από την μία και της προστασίας του ιδιωτικού βίου και της προσωπικότητας από την άλλη. Η πρόταση λαμβάνει υπόψη της τον ρόλο που επιτελεί ο τύπος και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε μία δημοκρατική κοινωνία, καθώς και το γεγονός ότι το ενδεχόμενο οι εκδότες να βρεθούν αντιμέτωποι με το υψηλό κόστος προσφυγής στα δικαστήρια και το πιθανό υψηλό ποσό αποζημίωσης που μπορεί να επιδικαστούν από τα δικαστήρια ορισμένων κρατών, μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά εις βάρος της ελευθερίας της έκφρασης, πράγμα το οποίο θα είχε ως περαιτέρω συνέπεια οι εκδότες να αναγκάζονται να συμβιβαστούν, ακόμη και όταν θεωρούν ότι έχουν επαρκή μέσα υπεράσπισης, ενώ το κόστος της δίκης μπορεί να είναι καταστρεπτικό και για το μέσο ενημέρωσης.

Από την άλλη, η πρόταση λαμβάνει υπόψη της τη διαμάχη σχετικά με τον τουρισμό μηνύσεων για συκοφαντική δυσφήμιση (libel tourism), ένα είδος άγρας δικαστηρίου όπου ο ενάγων επιλέγει, για την υποβολή μήνυσης για συκοφαντική δυσφήμιση, δικαστήριο που θεωρείται πιθανότερο να εκδώσει ευνοϊκή απόφαση – κατά κανόνα τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας τα οποία θεωρούνται τα φιλικότερα στον κόσμο για τον ενάγοντα. Όμως, ταυτόχρονα θέλει να εξασφαλίσει ότι διατίθενται νομικές λύσεις για περιπτώσεις κατάχρησης αυτής της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου, ιδίως εις βάρος του ιδιωτικού βίου και της υπόληψης των ανθρώπων, καθώς και ότι τα κράτη μέλη πρέπει να καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να διασφαλίζουν ότι τα απαγορευτικά υψηλά δικαστικά έξοδα δεν θα έχουν ως αποτέλεσμα στην πράξη τον αποκλεισμό της πρόσβασης του ενάγοντα/της ενάγουσας στη δικαιοσύνη.

Το τελικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου προτείνει το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις προσβολών του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα να προσδιορίζεται από την παρακάτω διάταξη:

Άρθρο 5α

Ιδιωτική ζωή και δικαιώματα που αφορούν την προσωπικότητα

1. Το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές που προκύπτουν λόγω προσβολής της ιδιωτικής ζωής και των δικαιωμάτων που αφορούν την προσωπικότητα,

συμπεριλαμβανομένης της συκοφαντικής δυσφήμισης, είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία έχει προκληθεί ή είναι πιθανόν να προκληθεί το μεγαλύτερο μέρος της απώλειας ή της ζημίας.

2. Ωστόσο, το εφαρμοστέο δίκαιο είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία έχει τη συνήθη διαμονή του το πρόσωπο που φέρεται ως υπαίτιος, εάν αυτό δεν μπορούσε να είχε προβλέψει εύλογα την εκδήλωση ουσιαστικών επιπτώσεων της πράξης του στη χώρα που προσδιορίζεται στην πρώτη πρόταση.

3. Όταν η παραβίαση προκαλείται από την έκδοση έντυπου υλικού ή από μετάδοση εκπομπής, η χώρα στην οποία έχει προκληθεί ή είναι πιθανόν να προκληθεί το μεγαλύτερο μέρος της ζημίας θεωρείται η χώρα στην οποία απευθύνεται κυρίως η έκδοση ή η μετάδοση ή, εάν αυτό δεν είναι σαφές, η χώρα στην οποία ασκείται ο έλεγχος των εκδόσεων και το δίκαιο της συγκεκριμένης χώρας θα είναι το εφαρμοστέο. Η χώρα στην οποία απευθύνεται η έκδοση ή η μετάδοση καθορίζεται κυρίως βάσει της γλώσσας της έκδοσης ή της μετάδοσης ή των πωλήσεων ή της ακροαματικότητας σε μια συγκεκριμένη χώρα ως ποσοστού των συνολικών πωλήσεων ή της ακροαματικότητας ή από το συνδυασμό αυτών των παραγόντων.

4. Το εφαρμοστέο δίκαιο στο δικαίωμα απάντησης ή σε ανάλογα μέτρα και σε οποιαδήποτε μέτρα πρόληψης ή απαγορευτικές διαταγές κατά του εκδότη ή του παραγωγού εκπομπής σχετικά με το περιεχόμενο της έκδοσης ή της μετάδοσης και σχετικά με την προσβολή της ιδιωτικής ζωής ή δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα λόγω επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι το δίκαιο της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του ο παραγωγός εκπομπής ή εκδότης.

Περαιτέρω, προτείνεται να εισαχθεί στο προοίμιο η παρακάτω αιτιολογική σκέψη:

Αιτιολογική σκέψη 32 α

Ο παρών Κανονισμός δεν παρεμποδίζει με κανένα τρόπο τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν τους συνταγματικούς κανόνες τους που διέπουν την ελευθερία τύπου και την ελευθερία έκφρασης των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Συγκεκριμένα, η εφαρμογή διάταξης νόμου οριζόμενου από τον παρόντα Κανονισμό που θα είχε ως αποτέλεσμα τον σημαντικό περιορισμό του πεδίου εφαρμογής των εν λόγω συνταγματικών κανόνων, ανάλογα με την περίπτωση και την έννομο τάξη του κράτους μέλους του επιληφθέντος δικαστηρίου, θα θεωρείται ότι αντίκειται προς την δημόσια τάξη του δικάζοντος δικαστηρίου.

4.4 Κριτικές Παρατηρήσεις

Από την παραπάνω ιστορική εξέλιξη της ρύθμισης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις προσβολές του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα προκύπτει ότι ο προσδιορισμός του εφαρμοστέου δικαίου σε αυτή την κατηγορία των προσβολών είναι, όπως ήδη τονίστηκε πολλάκις, ένα ιδιαίτερος δυσχερές ζήτημα, ενώ διαφαίνεται ότι, ίσως, δεν μπορεί να υπάρξει μία ιδανική λύση, η οποία να εξισορροπεί πλήρως τα αντικρουόμενα συμφέροντα.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι υπάρχουν δύο τάσεις σχετικά με το εδώ εξεταζόμενο ζήτημα¹⁹⁸. Η πρώτη, που είναι ευνοϊκότερη για τους δημοσιογραφικούς οργανισμούς και η οποία οδηγεί στην επιλογή ως εφαρμοστέου του δικαίου του τόπου όπου συνέβη η αδικοπρακτική συμπεριφορά, δηλ. του τόπου όπου είναι εγκατεστημένος ο εκδότης (*lex loci delicti commissi*). Η δεύτερη προσέγγιση, που φαίνεται μάλλον να λαμβάνει υπόψη της περισσότερο τα συμφέροντα του θύματος/θιγέντος, οδηγεί στην επιλογή ως εφαρμοστέου του δικαίου του τόπου επέλευσης της ζημίας (*lex loci damni*), στον οποίο μπορεί να περιλαμβάνεται και ο τόπος της συνήθους διαμονής του θύματος.

Η επιλογή της *lex loci damni*, οδηγεί σε μία σημαντική επιβάρυνση των εκδοτών, καθώς αυτοί θα είναι εκτεθειμένοι στις ρυθμίσεις πολλών ενδεχομένως δικαίων, που ίσως να έχουν και αντικρουόμενες μεταξύ τους ρυθμίσεις, ενώ όσον αφορά το θύμα αυτή η επιλογή του δίνει την δυνατότητα να επιλέξει/καθορίσει το δίκαιο που το ευνοεί περισσότερο, τόσο σε δικονομικό επίπεδο (δίκαιο αποδείξεως) όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο (καθορισμός αποζημίωσης)¹⁹⁹.

Από την άλλη, η επιλογή της *lex loci delicti commissi*, δηλ. του δικαίου του τόπου εγκατάστασης του εκδότη, οδηγεί στην κατάσταση το θύμα να μη μπορεί να προβλέψει το δίκαιο βάσει του οποίου θα του παρασχεθεί προστασία σε περίπτωση προσβολής και το οποίο δίκαιο ενδεχομένως να μη θεωρεί προσβολή την συγκεκριμένη πράξη, η οποία όμως δικαιολογεί αδικοπρακτική ευθύνη για τις προσδοκίες του θύματος (βάσει του δικαίου του τόπου όπου επήλθε η προσβολή). Ως προς τον εκδότη, η επιλογή της *lex loci delicti commissi*, του δίνει την δυνατότητα να καθορίσει/επιλέξει το εφαρμοστέο δίκαιο. Έτσι, ο εκδότης μπορεί να έχει την

¹⁹⁸ Βλ. Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 283

¹⁹⁹ Βλ. Thomas Thiede and Colm P. McGrath, Mass media, personality rights and European conflict of laws, *Torts and products liability law ejournal*, 2011, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1964506, σελ. 14

ευκαιρία να καθορίσει το πιο συμφέρον για αυτόν δίκαιο, επιλέγοντας την χώρα στην οποία ασκείται ο έλεγχος των εκδόσεων²⁰⁰.

Ρυθμιστικός παράγοντας, λοιπόν, και για τις δύο παραπάνω προσεγγίσεις αναδεικνύεται ο παράγοντας της προβλεψιμότητας. Αυτόν τον παράγοντα λαμβάνει υπόψη της η τελευταία πρόταση του Κοινοβουλίου, σύμφωνα με την οποία αν ο υπαίτιος της προσβολής δεν μπορούσε να προβλέψει ευλόγως την εκδήλωση των ουσιαστικών επιπτώσεων της πράξης του στην χώρα στην οποία επήλθαν, τότε εφαρμοστέο θα είναι το δίκαιο του κράτους της συνήθους διαμονής του υπαιτίου. Διαφορετικά, εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία προκλήθηκε ή είναι πιθανό να προκληθεί το μεγαλύτερο μέρος της απώλειας ή ζημίας. Αλλά η ρύθμιση δεν αρκείται σε αυτό. Ειδικά για τις περιπτώσεις όπου η προσβολή προκαλείται από την έκδοση έντυπου υλικού ή από μετάδοση εκπομπής, προβαίνει στην δημιουργία ενός «τεκμηρίου» για το ποια είναι η χώρα αυτή. Αυτή είναι η χώρα στην οποία απευθύνεται κυρίως η έκδοση ή η μετάδοση ή, εάν αυτό δεν είναι σαφές, η χώρα στην οποία ασκείται ο έλεγχος των εκδόσεων. Από το γράμμα της διάταξης, αλλά και από το γεγονός ότι στην πρόταση αναφέρεται ότι έχουν ληφθεί υπόψη οι περιπτώσεις προσβολών μέσω διαδικτύου, το τεκμήριο αυτό δεν θα πρέπει να καλύπτει τις περιπτώσεις του διαδικτύου. Ο λόγος της διαφοροποίησης δεν είναι προφανής.

Όριο στα παραπάνω αποτελούν οι συνταγματικοί κανόνες των κρατών μελών που διέπουν την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της έκφρασης των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Οι διατάξεις του εφαρμοστέου δικαίου που θα προσκρούουν στις συνταγματικές διατάξεις θα παραγκωνίζονται ως αντιβαίνουσες την εθνική δημόσια τάξη του κράτους μέλους.

Τέλος, διατηρείται ειδική πρόβλεψη στην §4 για το δικαίωμα απάντησης ή άλλο ανάλογο μέτρο προληπτικό ή απαγορευτικό. Για αυτές τις περιπτώσεις εφαρμοστέο θα είναι το δίκαιο της χώρας όπου έχει την συνήθη διαμονή του ο παραγωγός εκπομπής ή ο εκδότης.

Συνολικά, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η προτεινόμενη ρύθμιση ευνοεί σημαντικά περισσότερο τα συμφέροντα του εκδότη σε σχέση με αυτά του εικαζόμενου θύματος. Μένει να δούμε αν αυτή την φορά θα γίνει δεκτή η πρόταση

²⁰⁰ Βλ. Csongor Istavan Nagy, The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – missed and new opportunities, *Journal of Private International Law*, Vol. 8 No. 2 (August 2012), σελ. 285

του Κοινοβουλίου από την Επιτροπή και αν τελικά θα επέλθει η σχετική τροποποίηση του Κανονισμού Ρώμη II.

V. Συμπεράσματα

Η επικράτηση του διαδικτύου, ως μέσου ενημέρωσης, επικοινωνίας, ψυχαγωγίας, επαγγελματικής δραστηριοποίησης, κ.τ.λ. είναι σήμερα αδιαμφισβήτητη. Η ραγδαία εξέλιξη των τεχνολογιών του διαδικτύου, σε συνδυασμό με την παγκόσμια διάδοση και την ευρεία αποδοχή του από το σύνολο των πολιτών, έχουν επηρεάσει και αλλάξει σημαντικά όλους τους παραδοσιακούς τομείς δραστηριοποίησης του ανθρώπου στις σύγχρονες κοινωνίες. Πέραν των θετικών πτυχών της διάδοσης του διαδικτύου, η εξάπλωσή του έχει και αρνητικές συνέπειες. Έτσι συχνά οι χρήστες του διαδικτύου υφίστανται προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητά τους και του δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο. Εκτός από τους παραδοσιακούς τρόπους προσβολών, οι οποίοι ανακύπτουν και όταν το χρησιμοποιούμενο μέσο είναι το διαδίκτυο, παρουσιάζονται διαρκώς και νέοι τρόποι προσβολής, οι οποίοι είναι πρωτότυποι, ευφάνταστοι και διαρκώς μεταλλασσόμενοι λόγω και των καινούριων κάθε φορά τεχνολογικών δυνατοτήτων.

Οι ιδιαίτερες δυσχέρειες που παρουσιάζονται κατά την αντιμετώπιση των προσβολών της προσωπικότητας όταν τελούνται μέσω του διαδικτύου, οφείλονται κατά βάση στην διασυννοριακότητα που σχεδόν εξ ορισμού ενυπάρχει σε αυτές τις περιπτώσεις προσβολών. Χαρακτηριστικό, λοιπόν, του διαδικτύου είναι ότι σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, που έχει διεισδύσει έχει επιφέρει πλήρη ανατροπή της τάσης εδαφικού κατακερματισμού που υπήρχε στα μέχρι τότε χρησιμοποιούμενα από τον άνθρωπο μέσα. Το στοιχείο αυτό της διασυννοριακότητας οδηγεί στην σκέψη ότι για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των οποιωνδήποτε διαφορών ανακύπτουν στο διαδίκτυο, και ειδικά όσον αφορά στις προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητα και τον ιδιωτικό βίο, απαραίτητη είναι η συνεργασία των διαφόρων εθνικών κρατών σε διεθνές επίπεδο, ώστε να υπάρχει ομοιόμορφη, κατά το δυνατόν, προσέγγιση. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι εφικτό, τουλάχιστον σήμερα.

Τα διάφορα κράτη αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο την χρησιμότητα του διαδικτύου²⁰¹. Μερικά, όπως οι Η.Π.Α., αντιλαμβάνονται το διαδίκτυο πρωτίστως ως ένα πεδίο οικονομικής δραστηριοποίησης, τα κέρδη του οποίου

²⁰¹ Βλ. [ITU Treaty rejected by US and Western nations but ratified by majority, http://lawandinformatics.wordpress.com/2012/12/26/itu-treaty-rejected-by-us-and-western-nations-but-ratified-by-majority/](http://lawandinformatics.wordpress.com/2012/12/26/itu-treaty-rejected-by-us-and-western-nations-but-ratified-by-majority/), (τελευταία επίσκεψη 29-3-2013)

εξασφαλίζονται με την ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών και των ιδεών, ενώ η εξασφάλιση της πρόσβασης του συνόλου των πολιτών στο υπάρχον περιεχόμενο του διαδικτύου τείνει να θεωρηθεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Για άλλα πάλι κράτη, όπως π.χ. η Ρωσία και η Κίνα, ο έλεγχος των διακινούμενων, εντός των συνόρων τους πληροφοριών, αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα κυριαρχίας, το οποίο νομιμοποιεί την λογοκρισία και κατά συνέπεια την κρατική παρέμβαση στη λειτουργία του διαδικτύου.

Οι διαφορετικές αυτές προσεγγίσεις δείχνουν ότι η διεθνής κοινότητα δεν είναι ώριμη ακόμη να προβεί στην υιοθέτηση μίας ομοιόμορφης ρύθμισης για τα ζητήματα που σχετίζονται με το διαδίκτυο και τις σύγχρονες τηλεπικοινωνίες γενικότερα. Αυτό επιβεβαιώθηκε πανηγυρικά στην πρόσφατη Παγκόσμια Διάσκεψη για τις Διεθνείς Τηλεπικοινωνίες (World Conference on International Telecommunications – WCIT²⁰²), που διεξήχθη στο Ντουμπάι τον Δεκέμβριο του 2012. Στην διάσκεψη αυτή δεν κατέστη δυνατή η ομόφωνη υιοθέτηση της προτεινόμενης διεθνούς συνθήκης για τις τηλεπικοινωνίες και το διαδίκτυο, καθώς αρκετές χώρες, μεταξύ των οποίων οι Η.Π.Α.²⁰³, ο Καναδάς, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Αυστραλία κ.τ.λ., αρνήθηκαν να την υπογράψουν, υπογραμμίζοντας τις προαναφερθείσες διαφορετικές προσεγγίσεις στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν το διαδίκτυο τα διάφορα κράτη²⁰⁴.

Συνεπώς, οι όποιες λύσεις για την αντιμετώπιση των προσβολών μέσω του διαδικτύου θα πρέπει να αναζητηθούν σε περιφερειακό, στον βαθμό που κάτι τέτοιο είναι εφικτό, ή και σε εθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, στον χώρο της ΕΕ, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών μελών ως προς τις ρυθμίσεις που υιοθετούν σχετικά με την προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα και τον ιδιωτικό βίο από την μία, και της ελευθερίας της έκφρασης και του τύπου από την άλλη, παρά, την σχετική σύγκλιση που έχει επέλθει, λόγω της προσχώρησης όλων των κρατών μελών της ΕΕ σε διεθνή κείμενα που ρυθμίζουν τα παραπάνω δικαιώματα, αλλά και λόγω της προσχώρησης της ίδιας της ΕΕ στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στον χώρο της ΕΕ, οι διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ των κρατών μελών δεν οφείλονται στην διαφορετική αντίληψη

²⁰² Βλ. <http://www.itu.int/en/wcit-12/Pages/default.aspx>, (τελευταία επίσκεψη 29-3-2013)

²⁰³ Βλ. ανακοίνωση του Λευκού Οίκου των Η.Π.Α. σε: <http://www.whitehouse.gov/blog/2012/12/21/principled-stance-internet-s-future>, (τελευταία επίσκεψη 29-3-2013)

²⁰⁴ Βλ. https://www.cdt.org/pr_statement/consensus-crumbles-nations-split-internet-governance, (τελευταία επίσκεψη 29-3-2013)

που έχουν για το διαδίκτυο, αλλά στην διαφορετική νομική παράδοση και κουλτούρα τους στο ζήτημα της αντιμετώπισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων και συμφερόντων, δηλ. από την μία, του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας του τύπου όπως αυτά διαμορφώνονται σε μία δημοκρατική κοινωνία, και από την άλλη του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και στην προσωπικότητα του ατόμου.

Οι διαφοροποιήσεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η υιοθέτηση ομοιόμορφων ρυθμίσεων ουσιαστικού δικαίου για τις προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητα σε επίπεδο ΕΕ. Για αυτό τον λόγο, έχουν ήδη αναληφθεί, ενώ είναι και σε εξέλιξη, προσπάθειες ώστε να υπάρξουν ομοιόμορφες ρυθμίσεις μεταξύ των κρατών μελών σε επίπεδο ζητημάτων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

Το ΔΕΕ προέβη σε ερμηνεία του άρ. 5 σημ. 3 του Κανονισμού 44/2001 για την διεθνή δικαιοδοσία σε περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου μέσω διαδικτύου, τροποποιώντας προηγούμενη νομολογία του για προσβολές των ίδιων δικαιωμάτων αλλά μέσω έντυπων δημοσιεύσεων. Η ερμηνεία του ΔΕΕ, στις περιπτώσεις αυτές οδηγεί σε αποδοχή του *forum actoris*, ενώ επιβεβαίωσε την εφαρμογή της αρχής του μωσαϊκού και στις περιπτώσεις των προσβολών μέσω διαδικτύου. Η προσέγγιση του ΔΕΕ έχει δεχθεί κριτική, ιδιαίτερα για την διατήρηση της αρχής του μωσαϊκού, ενώ μένει ανοικτό και το ζήτημα του αν αυτή η νομολογία του ΔΕΕ θα εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας ανεξαρτήτως του χρησιμοποιούμενου μέσου.

Αντίθετα, σε επίπεδο ΕΕ δεν έχει καταστεί δυνατή η επίτευξη συμφωνίας για το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας, καθώς υπήρξαν διαφωνίες μεταξύ των κρατών μελών, δεδομένου ότι οι ανακύπτουσες συγκρούσεις δικαιωμάτων και συμφερόντων ανάγονται και στην οργάνωση και δημοκρατική λειτουργία των πολιτευμάτων των κρατών. Επιπλέον, αντιδράσεις υπήρξαν και από την πλευρά των ευρωπαϊκών δημοσιογραφικών οργανισμών στις προτεινόμενες ρυθμίσεις. Μεταξύ των προτεινόμενων λύσεων άλλες ευνοούσαν σημαντικά το θύμα των προσβολών σε βάρος των συμφερόντων των δημοσιογραφικών οργανισμών, ενώ άλλες κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις είχαν ως αποτέλεσμα να μη βρεθεί κοινά αποδεκτή ρύθμιση που να εξισορροπεί τα συγκρουόμενα δικαιώματα και συμφέροντα, με αποτέλεσμα να εξαιρεθούν οι προσβολές του δικαιώματος στην προσωπικότητα και

του ιδιωτικού βίου από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές.

Σήμερα, τελεί υπό διαβούλευση μία πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την υιοθέτηση ρύθμισης για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις των προσβολών της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου, η οποία θα καλύπτει και τις περιπτώσεις των προσβολών που τελούνται μέσω διαδικτύου.

Για τις περιπτώσεις των προσβολών του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του ιδιωτικού βίου μέσω του διαδικτύου, θα πρέπει να υπάρξει μία συνδυασμένη αντιμετώπιση των ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, έτσι ώστε να επιτευχθεί η επιθυμητή κανονιστική και αποδεικτική εγγύτητα, και κατ' επέκταση η ασφάλεια δικαίου σε αυτή την κατηγορία των διαφορών. Έτσι, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι προς τη σωστή κατεύθυνση η υιοθέτηση του τύπου των συμφερόντων του θιγομένου ως κρίσιμου συνδέσμου για τον προσδιορισμό των δικαστηρίων που έχουν διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθούν τέτοιων διαφορών, ενώ μάλλον θα έπρεπε να υιοθετηθεί ο ίδιος κρίσιμος σύνδεσμος και για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου με την επιφύλαξη της προβλεψιμότητας του τύπου αυτού από την πλευρά του υπαιτίου της προσβολής. Παράλληλα, ίσως θα έπρεπε η νομολογία του ΔΕΕ να απομακρυνθεί από την υιοθετούμενη αρχή του μωσαϊκού, τουλάχιστον για τις περιπτώσεις που οι προσβολές τελούνται μέσω του διαδικτύου. Προς την σωστή κατεύθυνση φαίνεται να κινείται η προσέγγιση του ενός εφαρμοστέου δικαίου για το σύνολο των προκληθεισών ζημιών, ασχέτως αν επί μέρους ζημίες έχουν επέλθει σε περισσότερα κράτη. Επίσης, απαραίτητη και μάλλον αναπόφευκτη θα πρέπει να θεωρηθεί και η προτεινόμενη επιφύλαξη της δημόσιας τάξης σε περιπτώσεις που το επιλεγέν εφαρμοστέο δίκαιο περιορίζει σημαντικά της συνταγματικές διατάξεις των κρατών μελών που διέπουν την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της έκφρασης των μέσων μαζικής επικοινωνίας.

VI. Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

1. Ελληνική

- ~ Liber Amicorum Κωνσταντίνου Δ. Κεραμέως, Η σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων. Δέκα χρόνια εφαρμογής της στην Ελλάδα, 2000
- ~ Ακριβοπούλου Χ., Ελευθερία του τύπου κατά ιδιωτικότητα: οι υποθέσεις Mosley και Cambell ενώπιον του ΕΔΔΑ, 2012, <http://constitutionalism.gr>
- ~ Ακριβοπούλου Χ., Η προστασία της ιδιωτικότητας στην ΕΕ: μια ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου και της νομολογίας του ΔΕΚ, 2011, <http://www.hiifl.gr/wp-content/uploads/Akrivopoulou-Final.pdf>
- ~ Άνθιμος Α., Προσβολή σήματος στο διαδίκτυο με χρήση Ad words – Ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας, Συνήγορος 2012 σελ. 82
- ~ Αρκουλής Κ., Προστασία προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, 2010
- ~ Βασιλακάκης Ε., Γραμματικάκη - Αλεξίου Α., Παπασιώπη-Πασιά Ζ. , Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2012
- ~ Βασιλακάκης Ε., Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας από σύμβαση και από αδικοπραξία, 2004
- ~ Βασιλακάκης Ε., Η δωσιδικία του τόπου του ζημιογόνου γεγονότος σε περίπτωση επαπειλούμενων αδικοπραξιών (κατά το άρθρο 5 σημ. 3 του Κανονισμού 44/2001), Αρμενόπουλος 2005, σελ. 3
- ~ Βουτσάκης Β., Ιδιωτικός Βίος: ένα πρόωρο ρέκβιεμ;, Βήμα Ιδεών, 1-2-2008, <http://www.vimaideon.gr/>
- ~ Βρέλλης Σ., Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, Γ' έκδοση, 2008
- ~ Γεωργιάδης Α., Γενικές αρχές αστικού δικαίου (συντετμημένη έκδοση), 2007
- ~ Γιαννόπουλος Γ., Η ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών στο Internet, 2012
- ~ Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Internet και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο, Αρμενόπουλος 1998, σελ. 409 επ.
- ~ Δεληγιάννη Έ., Δίκαιο και επικοινωνία στα ιστολόγια (blogs) και στα νέα μέσα, 2012
- ~ Δεληγιάννη Έ., Η προστασία των δημοσιογράφων ως πνευματικών δημιουργών στο διαδίκτυο και τα νέα μέσα, ΔιΜΕΕ 2009, σελ. 168 επ.

- ~ Δεληκωστόπουλος Ι., Εναλλακτικοί δικαιοδοτικοί σύνδεσμοι για διαφορές στο διαδίκτυο, ΕλλΔνη 2012, σελ. 1228 επ.
- ~ Δεληκωστόπουλος Ι., Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 44/2001, 2011
- ~ Δεληκωστόπουλος Ι., Κύρος ρήτρας παρέκτασης υπέρ τρίτου σε αξίωση από αδικοπραξία, ΕΠολΔ 2012, σελ. 163 επ.
- ~ Δετσαρίδης Χ., Τσιρωνάς Α., Η προστασία της ελευθερίας ανταλλαγής ηλεκτρονικών μηνυμάτων ειδησεογραφικού περιεχομένου μέσω διαδικτύου, (γνωμ.), Αρχείο Νομολογίας 2012, σελ. 101 επ.
- ~ Δωρής Φ., Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην σύγχρονη εποχή των μεγάλων αμφισβητήσεων - Γενική Εισήγηση, 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αστικολόγων, 2010, <http://www.enas.gr/DO-0305.pdf>
- ~ Ζιάκη Β., Η προσβολή της προσωπικότητας στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 2008, Μεταπτυχιακή εργασία (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Νομικής)
- ~ Ζορκάδης Β., Ειδικά θέματα διαδικτύου spam, εικονική περιήγηση σε δρόμους πόλεων, κοινωνική δικτύωση, ΑΠΔΠΧ - 4^η Ευρωπαϊκή ημέρα προστασίας προσωπικών δεδομένων 2010, <http://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=10,232,86,40,50,209,222,67>
- ~ Θεοχαράκου Ε., Η προσβολή της προσωπικότητας μέσω των ιστολογίων, 2011, Μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Νομικής)
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Ελευθερία έκφρασης και ανωνυμία στο διαδίκτυο: το παράδειγμα των ιστολογίων, ΔιΜΕΕ 2011, σελ. 317 επ.
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Ζητήματα εναρμόνισης της νομοθεσίας για την προστασία προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ., <http://informatics-and-law.blogspot.gr>
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Η μεταρρύθμιση των κανόνων προστασίας προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ., Συνήγορος 92/2012, σελ. 70 επ.
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Η χρήση υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης από δικηγόρους, Συνήγορος 88/2011, σελ. 72
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Κοινοποίηση δικαστικής απόφασης μέσω του κοινωνικού δικτύου twitter, 2011, <http://informatics-and-law.blogspot.gr>
- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Σύνδεσμοι στο διαδίκτυο: Ζητήματα ευθύνης, 2011, <http://informatics-and-law.blogspot.gr>

- ~ Ιγγλεζάκης Ι., Το δικαίωμα στην ψηφιακή λήθη, <http://informatics-and-law.blogspot.gr>
- ~ Κανελλοπούλου-Μπότη Μ., Κοινωνικά δίκτυα και προσωπικότητα – ΙΙ, ΔιΜΕΕ 2012, σελ. 196 επ.
- ~ Καράκωστας Ι., Διαδικτυακά ΜΜΕ και προστασία της προσωπικότητας, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 315 επ.
- ~ Καράκωστας Ι., Δίκαιο και ίντερνετ, 3η έκδοση, 2009
- ~ Καράκωστας Ι., Το δίκαιο των ΜΜΕ, 2012
- ~ Καραμπατζός Α., ΝοΒ 2011, σελ. 1217 επ. (σχόλιο επί της αποφάσεως ΑΠ 385/2011)
- ~ Καρδασιάδου Ζ., Ευρωπαϊκές εξελίξεις στον τομέα προστασίας των προσωπικών δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες και το μέλλον της ευρωπαϊκής Οδηγίας 95/46/ΕΚ, ΑΠΔΠΧ - 4^η Ευρωπαϊκή ημέρα προστασίας προσωπικών δεδομένων 2010, <http://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=10,232,86,40,50,209,222,67>
- ~ Κίτσος Π., Παππά Π., Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής στις υπηρεσίες του υπολογιστικού νέφους., ΔιΜΕΕ 2012, σελ. 166 επ.
- ~ Κόμνιος Κ., Η νομιμότητα διαδικτυακών εφαρμογών τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (Google Street View), ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 170 επ.
- ~ Κονδύλης Β., Εθνική επιτροπή τηλεπικοινωνιών και ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ) και διαδίκτυο, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 331 επ.
- ~ Κουσουνή-Πανταζοπούλου Α., Νομικές διαστάσεις του cloud computing, ΔιΜΕΕ 2012, σελ. 177 επ.
- ~ Κουτνατζή-Παναγοπούλου Φ., Οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης ως εθνική, ευρωπαϊκή και διεθνής πρόκληση της προστασίας της ιδιωτικότητας, 2010
- ~ Κοφτέρης Φ., Το διαδίκτυο ως χώρος διάπραξης εγκλημάτων και η εξιχνίασή τους μέσω της εγκληματολογικής ανάλυσης υπολογιστικών συστημάτων, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 355 επ.
- ~ Λαμπρινουδάκης Κ., Μήτρου Α., Γκρίτζαλης Σ., Κάτσικας Σ., Προστασία της ιδιωτικότητας & τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών. Τεχνικά και νομικά ζητήματα, 2010

- ~ Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην επίτευξη ασφαλείας δικαίου στο internet, ΧρΙΔ 2002, σελ. 486 επ.
- ~ Μαντζούφας Π., Ελευθερία έκφρασης και διαδίκτυο, 2010, www.icsd.aegean.gr/website_files/proptyxiako/296027385.doc
- ~ Μαργαρίτης Ε., Ευθύνη του κατόχου ασύρματης χωρίς επαρκή ασφάλεια σύνδεσης στο διαδίκτυο για την μέσω τρίτων προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, ΧρΙΔ 2012, σελ. 390 επ.
- ~ Μαρκάκη Φ., Η προσβολή της προσωπικότητας στο διαδίκτυο, Μεταπτυχιακή Εργασία (Πάντειο Πανεπιστήμιο, Γενικό Τμήμα Δικαίου)
- ~ Μήτρου Λ., Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, 2012
- ~ Μήτρου Λ., Ιδιωτικότητα στο web 2.0, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 319 επ.
- ~ Μπαντή-Μαρκούτη Β., Η σχέση προσωπικών δεδομένων και πνευματικής ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο, 2012
- ~ Ν. Κλαμαρής, Σ. Κουσούλης, Σ. Πανταζόπουλος, Πολιτική Δικονομία (Οργανισμός Δικαστηρίων – Γενική Εισαγωγή Και Διαδικασία Στα Πρωτοβάθμια Δικαστήρια – Απόδειξη), 2012
- ~ Νίκας Ν., Ευρωπαϊκό δικονομικό διεθνές δίκαιο, 2008
- ~ Νίκας Ν., Πολιτική Δικονομία Ι, 2003
- ~ Ομάδα εργασίας άρ. 29, Γνώμη 5/2009 σχετικά με τις επιγραμμικές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, 2009, http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2009/wp163_el.pdf#h2-2
- ~ Ομάδα εργασίας άρ. 29, Γνωμοδότηση της 02/2012 όσον αφορά την αναγνώριση προσώπου στις επιγραμμικές και κινητές υπηρεσίες, 2012, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp192_el.pdf
- ~ Ομάδα εργασίας άρ. 29, Γνωμοδότηση της 05/2012 σχετικά με την νεφοϋπολογιστική, 2012, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp196_el.pdf
- ~ Παμπούκης Χ. (επιστημονική επιμέλεια), Δίκαιο διεθνών συναλλαγών, 2010
- ~ Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., Κοινωνικά δίκτυα και προσωπικότητα – Ι, ΔιΜΕΕ 2012, σελ. 186 επ.
- ~ Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φ., Περί της ελευθερίας των ιστολογίων (blogs), 2010

- ~ Παπάς Ι., Η προστασία της προσωπικότητας στο χώρο του διαδικτύου, 2011, Μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Νομικής)
- ~ Πισκοπάνη Ά-Μ., Η προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών του facebook, ΔιΜΕΕ 2009, σελ 338 επ.
- ~ Προστασία προσωπικότητας. ΑΠΘ πρακτικά φοιτητικής διημερίδας 2005, 2008
- ~ Σταυροπούλου Σ., Προσβολές στο διαδίκτυο του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του ηθικού δικαιώματος του δημιουργού από περιεχόμενο που εισφέρεται από χρήστες (user generated content), Μεταπτυχιακή Εργασία (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Νομικής)
- ~ Συνοδινού Τ-Ε., Η εικόνα στο διαδίκτυο, 2007
- ~ Σωτηρόπουλος Β., Πώς να αμυνθεί ένας πολίτης που θίγεται από διαδικτυακό δημοσίευμα, 2008, <http://elawyer.blogspot.gr>
- ~ Τάσσης Σ., Προσδιορισμός του τύπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων ΜΜΕ που δραστηριοποιούνται στο διαδίκτυο (γνωμ.), ΔιΜΕΕ 2011, σελ. 53 επ.
- ~ Τσεβιάς Α., Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης, 2010
- ~ Τσιάχρης Χ., Συναλλαγές μέσω διαδικτύου: δωσιδικία και εφαρμοστέο δίκαιο κατά το ελληνικό και κοινοτικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 2005
- ~ Τσικρικάς Δ., Η ελευθερία του ενάγοντα προς επιλογή forum («άγρα δικαστηρίου»), ΕλΔνη 2006, σελ. 664
- ~ Φουντεδάκη Π., Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον αστικό κώδικα, 2012
- ~ Χατζόπουλος Β., Ιγγλεζάκης Ι., Η κοινωνία της πληροφορίας (ΚτΠ) ως συνταγματικά προστατευόμενο αγαθό, Εφαρμογές ΔΔ 2011, σελ. 125 επ.
- ~ Χριστοδούλου Κ., Ευθύνη του παρόχου δικτύου για προσβολές της ιδιωτικής σφαίρας, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 328 επ.

2. Ξενόγλωσση

- ~ Bogdan M., Website accessibility as basis for jurisdiction under Brussels I regulation, Masaryk University Journal of Law and Technology 2011, vol 5:1
- ~ Christiansen R., Forum shopping at its best under Brussels I regulation in case of violation of personality rights on the internet, <http://legalknowledgeportal.com/2012/07/04/forum-shopping-at-its-best-under-brussels-i-regulation-in-case-of-violation-of-personality-rights-on-the-internet/>, (τελευταία επίσκεψη: 23/1/2013)
- ~ Dickinson A., By royal appointment: no closer to an EU private international law settlement?, 2012, <http://conflictoflaws.net/2012/by-royal-appointment-no-closer-to-an-eu-private-international-law-settlement/>
- ~ Dickinson A., Privacy and personality rights in the Rome II regime – not again?, 2010, <http://conflictoflaws.net/2010/privacy-and-personality-rights-in-the-rome-ii-regime-not-again/>
- ~ ENISA (European Network and Information Security Agency), Cyber incident reporting in the EU, 2012, <http://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIIP/Incidents-reporting/cyber-incident-reporting-in-the-eu>
- ~ Iain C., Applicable law to the violation of personality rights – a quest for reasonableness?, 2006, <http://dianawallismep.org.uk/en/document/media-seminar-oct-06/christie>
- ~ Jacqueline D. Lipton, Celebrity in Cyberspace: A Personality Rights Paradigm for Personal Domain Name Disputes, 65 Wash. & Lee L. Rev. 1445 (2008), <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol65/iss4/5>
- ~ Kuipers J., Towards a European approach in the cross-border infringement of personality rights, German Law Journal 2011, σελ. 1681
- ~ Mendel T., Mapping digital media: online media and defamation, 2011, <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-online-media-and-defamation-20110503.pdf>
- ~ Nagy C., The word is a dangerous weapon: jurisdiction, applicable law and personality rights in EU law – messed and new opportunities, Journal of Private International Law 2012, σελ. 251 επ.
- ~ Onishi H., Defamation in cyberspace: a Japanese perspective, Computer Law & Security Review 2012, σελ. 687 επ.

- ~ Oster J., Rethinking Shevill. Conceptualising the EU private international law of internet torts against personality rights, International Review of Law, Computers & Technology 2012, σελ. 113
- ~ Solove D., The future of reputation, 2007, <http://ssrn.com/abstract=1019177>
- ~ Thiede T., McGrath C., Mass media, personality rights and european conflict of laws, Torts and Products Liability Law, ejournal 2011, <http://ssrn.com/abstract=1964506>
- ~ Vamialis A., Online defamation: confronting anonymity, International Journal of Law and Information Technology 2012, σελ. 31 επ.
- ~ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Comparative study on the situation in the 27 member states as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality, 2009